

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Кваліфікаційна робота

Освітній ступінь – бакалавр

На тему: «Зображення нацистської Німеччини на шпальтах газети "Правда"
(1933–1939)»

Виконав: студент 4-го року навчання
Спеціальності: 032 «Історія та археологія»
Освітньої програми: «Історія та археологія»
Довгань Орест Олександрович

Науковий керівник: Шліхта Н.В.,
кандидат історичних наук, професор

Рецензент: Куліков В.О.,
кандидат історичних наук, доцент

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____
«_____» _____ 2021 р.

Київ -2021

Декларація академічної доброчесності

Студента НаУКМА

Я, Довгань Орест Олександрович,

Студент 4 року навчання факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032
«Історія та археологія»

адреса електронної пошти: orest.dovhan@ukma.edu.ua

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Зображення нацистської Німеччини на шпальтах газети "Правда" (1933 - 1939)» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1 -3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений /ознайомена;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck.
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

24.05.2021
Дата

Підпис

Довгань Орест Олександрович
П.І.Б. студент

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи

Тема: "Зображення нацистської Німеччини на шпальтах газети "Правда" (1933 - 1939)"

Автор: Довгань Орест Олександрович, студент 4-го р.н. освітнього ступеня – бакалавр, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньо-наукової програми «Історія»

Науковий керівник: Шліхта Наталя Василівна, кандидат історичних наук, професор, PhD

Захищена: " ____ " _____ 2021 р.

Короткий зміст роботи:

Робота має за мету дослідити зображення нацистської Німеччини в радянській газеті «Правда». Задля досягнення мети в роботі проведено кількісний та якісний контент аналіз. Визначено важливість змалювання зовнішніх аспектів політики нацистської Німеччини, а саме взаємин з іншими країнами. Крім цього, встановлено значимість зображення мілітаризації та військових інтервенцій Німеччини, змалювання репресій всередині Третього Райху, а також опозиції в особі робітничого та комуністичного рухів. Усі висновки та припущення базовано на матеріалах газети «Правда» (номери за 1 січня 1933–23 серпня 1939 рр.), які дають змогу проаналізувати зображення нацистської Німеччини на сторінках центрального друкованого органу ЦК РСРДРП. Праця розширює наявну історіографічну базу, що стосується тематики змалювання нацистської Німеччини на сторінках радянських газет в довоєнний період.

Зміст

Вступ	3
Розділ 1 Історичний контекст.....	8
1.1. Взаємини Радянського Союзу і Німеччини в міжвоєнний період.....	8
1.2. Особливості друкованої преси в СРСР	13
1.3. Газета «Правда»	17
Розділ 2. Нацистська Німеччина в газеті «Правда»: кількісний аналіз	20
2.1. Методологія контент-аналізу	20
2.2. Результати кількісного контент-аналізу	22
Розділ 3. Третій Райх у контексті міжнародних взаємин на шпальтах «Правди».....	30
3.1. СРСР та Німеччина	31
3.2 Взаємини з Великою Британією і Францією	37
3.3 Взаємини Третього Райху з Японією та Італією	41
3.4 Нацистська Німеччина і Польща	44
Розділ 4 «Правда» про політику й плани гітлерівського режиму	48
4.1 Мілітаризація та військові плани й інтервенції Третього Райху.....	48
4.2. Репресії та опозиція.....	54
4.3. Соціально-економічне становище Німеччини	60
Висновки.....	67
Список використаних літератури і джерел	71
Додатки	76

Вступ

У Радянському Союзі у 1930-і рр. було витворено повністю замкнутий і контрольований інформаційний простір. Недоступність альтернативних поглядів підсилювала вплив на суспільство єдиного джерела інформації – державних ЗМІ. Вони ж висвітлювали події з «правильної» точки зору, потрібної для держави. У цій ситуації ми маємо справу з радянською пропагандою, що формувала уявлення про оточення ворогами Радянського Союзу. На держави з правими режимами радянська пропаганда поширювала ярлик фашизму. Наслідком такої ситуації стало проникнення в масову свідомість нових елементів світосприйняття. Існування пропаганди дає нам змогу побачити політику держави на практиці, а не лише в теорії.

1930-і рр. є важливим періодом новітньої історії. Саме в цей час в Європі встановилися радянський та німецький тоталітарні режими, в багатьох інших державах – авторитарні. У Німеччині, яка упродовж 1920-х рр. була фактичним союзником СРСР, у 1933 р. до влади прийшов реваншистський правий режим Гітлера. У таких умовах, радянська влада потребувала обґрунтування для власних громадян щодо поразки комуністичного руху у великій державі Європи, а також висвітлення наслідків таких подій. Саме тому цікавим є дослідження щоденної радянської газети «Правда», що була офіційним органом ЦК ВКП(б). У часописі приділяли значну увагу новинам з-за кордону. Вагоме місце займала інформація про Третій Райх, чиє внутрішнє життя, мілітаристські реваншистські плани і зовнішні зносини з іншими європейськими державами викликали стійке зацікавлення.

Тема зображення нацистської Німеччини радянською пресою в 1930-х рр. у вітчизняній історіографії залишається малодослідженою, що і зумовлює наукову актуальність нашої роботи. Зокрема, серед праць, присвячених (бодай дотично) образу Німеччини в радянських газетах напередодні Другої світової війни, наразі складно знайти роботи, присвячені саме зображенню Третього

Райху в газеті «Правда». Тому ця проблема є відкритою для подальшого наукового дослідження.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є радянська пропаганда міжвоєнного періоду.

Предметом кваліфікаційної роботи є текстовий і візуальний матеріал газети «Правда» від 1933 до серпня 1939 рр., що звертається до різних аспектів життя Третього Райху.

Мета роботи – послуговуючись методом кількісного і якісного контент-аналізу проаналізувати, що писали про нацистську Німеччину в газеті «Правда» у досліджуваний період.

З поставленої мети випливають **дослідницькі завдання**:

1. охарактеризувати контекст радянсько-німецьких взаємин в 1930-і рр. і роль преси як інструменту радянської пропаганди в міжвоєнний період;
2. за допомогою кількісного контент-аналізу газети «Правда» визначити найголовніші теми, пов'язані з Третім Райхом;
3. проаналізувати висвітлення взаємин Третього Райху з іншими державами у газеті «Правда»;
4. дослідити пропагандистські тенденції у висвітленні внутрішньої політики Німеччини.

В основі **методологічної бази** дослідження – загальнонаукові принципи аналізу та синтезу, метод критичного аналізу джерел, якісний та кількісний контент-аналіз. Докладніше метод контент-аналізу охарактеризовано у Розділі 2.

Хронологічні рамки дослідження – від 1933 до 23 серпня 1939 рр. Нижня хронологічна межа обумовлена приходом до влади в Німеччині Адольфа Гітлера на початку 1933 р. Верхня хронологічна рамка обумовлена підписанням пакту Молотова-Ріббентропа 23 серпня 1939 р., після якого відбувається зближення нацистської Німеччини та Радянського Союзу, що передбачає зміну риторики у газеті «Правда». У першому розділі ми

розширили хронологічні рамки з огляду на потребу простежити загальний контекст радянсько-німецьких відносин у міжвоєнний період.

Стан наукового дослідження проблеми

Залучений нами історіографічний доробок охоплює теми, пов'язані із зображенням Німеччини в газеті «Правда» в 1930-і роки. Зокрема, до цієї теми звертаються російські дослідниці Ольга Григор'єва¹ та Терент'єва Катерина².

Втім, більш опрацьованим є питання образу ворога в радянських ЗМІ. Так, еволюцію образу ворога в Росії впродовж ХХ ст. вивчають Лев Гудков³ та Олена Сенявська⁴, а тенденції формування зовнішньополітичних стереотипів радянських громадян в 1930-і рр. досліджує Олександр Голубєв⁵.

Контекст радянсько-німецьких міжвоєнних взаємин в своїй монографії «Гітлер і Сталін перед схваткою» висвітлював Лев Безіменський⁶. Також, займається цим питанням Єрьомін Сергій⁷. Із західних дослідників до теми радянсько-німецьких взаємин зверталися Ерик Гобсбаум в своїй праці «Епоха крайнощів»⁸ та Алан Булок в роботі «Гітлер і Сталін: Життя та влада»⁹.

---

¹ Григор'єва О. И. Эволюция образа Германии в советской пропаганде: контент анализ материалов газеты «Правда» (январь 1933 — июнь 1941 гг.) Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. 2008. № 27 (61). С. 92–97.

² Терент'єва К. А. Образ Гитлеровской Германии в советской прессе 1933–1953 гг. Выпускная квалификационная работа: 42.03.02. Российский государственный гуманитарный университет. Москва, 2019. 86 с.

³ Гудков Л. Идеологема «врага»: «Враги» как массовый синдром и механизм социокультурной интеграции. *Образ врага*. Москва, 2005. С.7–79.

⁴ Сенявская Е.С. Противники России в войнах XX века: Эволюция «образа врага» в сознании армии и общества. Москва, 2006. 288 с.

⁵ Голубев А.В. Запад глазами советского общества: (Основные тенденции формирования в нешнэполитических стереотипов в 30х годах) Отечественная история. 1996. № 1. С.104–120; М., 2008; Голубев А.В. "Если мир обрушится на нашу Республику": Советское общество и внешняя угроза в 1920-е - 1940-е годы. Москва: Кучково поле, 2008. 384 с.

⁶ Безыменский Л.А. Гитлер и Сталин перед схваткой. Москва, 2000. 512 с.

⁷ Еремін С.В. Дипломатия и пресса: опыт взаимодействия на примере советско-германских отношений в 1933-1934 гг.). Научные труды НГПИ. Серия «История». Вып.2. Нижневартовск, 2002. С. 137–144.

⁸ Хобсбаум Э. Эпоха крайностей. Короткий двадцатый век (1914-1991) Москва, 2004. 632 с.

⁹ Булок А. Гитлер и Сталин: Жизнь и власть: Сравнительное жизнеописание: В 2 т. / Пер. с англ. О.М. Кириченко, Т. Я. Казавчинской, О. А. Глебова, Л. И. Котоминой; Смоленск, 1994. Т. 1. Гл. 1–10. 528 с.

Серед українських авторів цю тему досліджували Михайло Коваль¹⁰, а також Олег Шевченко¹¹ та Шаміль Рамазанов¹². Вивченням радянсько-німецької співпраці у військово-політичній сфері займався Анатолій Трубайчук¹³.

Життя в нацистській Німеччині в 1930-х рр. детально висвітлено в монографії Вільяма Ширера «Злет і падіння Третього Райху. Історія нацистської Німеччини»¹⁴. До цієї теми також звертався Мирослав Попович у своїй праці «Червоне століття»¹⁵.

Джерельна база дослідження: головним чином представлена центральним офіційним органом радянської інформаційної політики газетою «Правда» за 1 січня 1933–23 серпня 1939 років.

Додатково, нами були залучені також *опубліковані джерела*. Зокрема, постанова ЦК ВКП(б) від 14 листопада 1938 р. «*О постановке партийной пропаганды в связи с выпуском «Краткого курса истории ВКП(б)»*»

Структура роботи зумовлена її метою та поставленими завданнями. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, а також додатків.

Апробація результатів дослідження. Автор брав участь в Міжнародній конференції молодих дослідників «Досліджуючи минуле. Радянське повсякдення: дослідницькі підходи, джерела, теми» (Київ, 19-20 березня 2021

---

¹⁰ Коваль М.В. Україна в Другій Світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945 рр.). Київ, 1999. 336 с.

¹¹ Шевченко О. Т. Політико-дипломатичні відносини між Радянським Союзом та нацистською Німеччиною в 1930-ті роки. *Всесвітня історія очима українських істориків, присвячена науковому і педагогічному доробку фундаторів кафедри, професорів М. Ф. Александри та А. Ф. Трубайчука: збірник наукових статей учасників конференції*. Київ, 2012. С. 173–179.

¹² Рамазанов Ш. Ш. Зовнішня політика Радянського Союзу у міжвоєнний період (1930-ті — початок 1940-х рр.) Сторінки історії: збірник наукових праць. 2017. Вип. 44. С. 106–123.

¹³ Трубайчук А.Ф. Червона армія і рейхсвер у 20-і роки. Український історичний журнал. 1993. № 1. С. 40–49.

¹⁴ Ширер В. Злет і падіння Третього Райху. Історія нацистської Німеччини: у 2 т. / Пер. з англ. Діса К. Київ, 2017. Т. 1. 704 с.

¹⁵ Попович, Мирослав. Червоне століття. Київ, 2005. 888 с.

р.) з доповіддю «Висвітлення нацистської Німеччини в радянській газеті "Правда" в 1933-1938 роках».

Розділ 1 Історичний контекст

1.1. Взаємини Радянського Союзу і Німеччини в міжвоєнний період

Німеччина була особливою державою для Радянського Союзу в 1920-х роках. Саме вона першою з великих держав відмовилася від претензій до більшовиків і заключила з ними договір, що був підписаний у м. Рапалло наркомом закордонних справ СРСР Георгієм Чичеріним та міністром закордонних справ Німеччини Вальтером Ратенау. За угодою, сторони взаємно відмовлялися від претензій щодо відшкодування збитків, завданих одна одній під час Першої світової війни. Цей договір заклав основи розвитку взаємин між СРСР та Веймарською республікою¹⁶. Наступною важливою віхою став радянсько-німецький договір, підписаний у Берліні в квітні 1926 р., де підтверджувалися основи Рапальського договору 1922 р. й прописувалися подальші дружні відносини у сфері вирішення економічних та політичних питань, що становлять взаємну вигоду. Договір був пролонгований протоколом від 24 червня 1931 р. на невизначений термін із правом денонсування кожною зі сторін від 30 червня 1933 р.¹⁷.

Окрім політичних, важливими були радянсько-німецькі торгівельні взаємини. Лев Безіменський зазначає, що в період 1929–1932 рр. радянський імпорту товарів з Німеччини зріс з близько 354 млн марок до близько 626 млн марок. Зокрема, у 1931–1932 рр. серед усіх країн, до яких Німеччина експортувала машини, СРСР опинився на першому місці¹⁸.

Мала місце й взаємовигідна співпраця військово-промислових комплексів. Як зазначав Анатолій Трубайчук, вже з 1923 р. здійснювався обмін технічною інформацією між німецьким рейхсвером та Червоною

---

¹⁶ Кривець Н. Договір про поширення Рапальського договору 1922 на Союзні з Російською СФРР республіки 1922. Енциклопедія історії України: У 10-ти т. Київ, 2004. Т. 2. С. 432-433.

¹⁷ Пархомчук О. Німецько-радянський договір 1926 р. Українська дипломатична енциклопедія : У 2-ох т. Київ, 2004. Т. 2. С. 176.

¹⁸ Безыменский Л. Миссия Давида Канделаки // Безыменский Л. Гитлер и Сталин перед схваткой. Москва, 2000.

армією¹⁹. Німецька фірма «Юнкерс» 1924 р. почала випускати щорічно кілька сотень літаків на заводі під Москвою. 1924 р. під Липецьком була створена авіаційна школа, в якій до 1933 р. пройшли підготовку декілька сотень німецьких пілотів-винищувачів, штурманів та стрільків-радистів²⁰. 1926 р. під Казанню була створена танкова школа рейхсверу. У свою чергу, радянська військова еліта на чолі з тодішнім помічником начальника штабу РСЧА Михайлом Тухачевським відвідувала маневри рейхсверу. Така активна взаємодія була вигідною німецькій стороні, яка в обхід обмежень, накладених на неї Версальської системою, могла готувати провідні військові кадри та розробляти нові передові види озброєння. Співпраця була вигідна й радянській стороні, яка могла ознайомитися з новітніми розробками німців та підвищити професійний рівень командирів власної армії²¹.

Ситуація повністю змінилась з приходом до влади нацистів. Відбувалися зміни як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. Новий очільник Німеччини проводив власну політику згідно з принципами, які він виклав у власній книзі «Майн Кампф» (1925). Однією з важливих позицій керівника націонал-соціалістів була боротьба з комунізмом. Про це Адольф Гітлер заявив вже на першому засіданні нового Рейхстагу 23 березня 1933 р.²² Важливим в зовнішній політиці було питання завоювання «життєвого простору» на Сході, передовсім за рахунок радянських територій²³.

---

¹⁹ Трубайчук А.Ф. Червона армія і рейхсвер у 20-і роки Український історичний журнал. 1993. № 1. С. 41, 45–46, Куш, Я. М. Військово навчальні центри рейхсверу на території Радянського Союзу (1925–1933 рр.) *Історичні науки : збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка* Суми, 2011. С. 28–33. С.

²⁰ Там само. С. 28–33.

²¹ Там само. С. 28–33.

²² Шевченко О. Т. Політико-дипломатичні відносини між Радянським Союзом та нацистською Німеччиною в 1930-ті роки *Всесвітня історія очима українських істориків, присвячена науковому і педагогічному доробку фундаторів кафедри, професорів М. Ф. Александри та А. Ф. Трубайчука: збірник наукових статей учасників конференції*, м. Київ, 8 грудня 2011 р / Відп. ред. і упоряд. О. С. Осмоловський, О. С. Черевко, Ю. Б. Гончар. Київ, 2012. С. 174.

²³ Шевченко О. Т. Політико-дипломатичні відносини між Радянським Союзом та нацистською Німеччиною в 1930-ті роки С. 174.

Окрім нової нацистської ідеології, важливою подією, що призвела до подальшого погіршення німецько-радянських взаємин став підпал німецького Рейхстагу 27 лютого 1933 року, в якому нацистська влада звинувачувала комуністів²⁴. До приходу Гітлера до влади Комуністична партія Німеччини була третьою за соціальною підтримкою німецькою партією. Так, 1933 р. кількість виборців, які її підтримували, у порівнянні з 1920 р. збільшилася більш ніж в десять разів²⁵. Апогеєм погіршення німецько-радянських взаємин в 1933 році став так званий «журналістський конфлікт». Нацистська влада влаштувала ряд дискримінаційних дій по відношенню до радянських журналістів, а саме: арешти, обшуки та відмова в акредитації на Лейпцизький процес, тобто суд у справі про підпал Рейхстагу. У відповідь на це, радянська влада в кінці вересня ухвалила рішення про відкликання радянських журналістів з Німеччини та депортацію німецьких журналістів з СРСР²⁶. Такі безпрецедентні дії Радянського Союзу спонукали нацистів залагодити конфлікт: 4 листопада 1933 року радянські журналісти вперше були присутніми на процесі щодо підпалу Рейхстагу²⁷.

Після приходу до влади Гітлера у Німеччині розпочалась ремілітаризація. У жовтні 1933 р. вона вийшла з Ліги націй через незгоду із Версальським договором, а вже в березні 1935 р. була поновлена загальна військова повинність. До початку Другої світової війни чисельність Вермахту зросла до 3 млн. осіб, а військове виробництво в 1933–1939 рр. збільшилося в 10 разів²⁸.

---

²⁴ Ширер В. Злет і падіння Третього Райху / Пер. з англ. Діса К. Л. Київ, 2017. Т. 1 С. 221-222.

²⁵ Булок А. Гитлер и Сталин: Жизнь и власть: Сравнительное жизнеописание: в 2 т. / Пер. с англ. О.М. Кириченко, Т. Я. Казавчинской, О. А. Глебова: Общ. ред. И.Н. Неманова; Худож. А.А. Шуплецов. Смоленск: Русич, 1994. Т. 1. С. 528.

²⁶ Еремін С.В. Дипломатия и пресса: опыт взаимодействия на примере советскогерманских отношений в 1933-1934 гг.). Научные труды НГПИ. Серия «История». Вып.2. Нижневартовск, 2002. С. 137-144.

²⁷ Там само. С.137-144.

²⁸ Шевченко О. Т. Політико-дипломатичні відносини між Радянським Союзом та нацистською Німеччиною в 1930-ті роки, С. 175-177; Вермахт. Кулинич І. Енциклопедія історії України: У 10- ти т. Київ, 2003. Т. 1. С. 484.

У цій атмосфері СРСР зайнявся створенням нової зовнішньополітичної доктрини, мета якої полягала у дотриманні нейтралітету у будь-якому конфлікті, а також участі у створенні системи колективної безпеки в Європі. 1933 р. нарком зовнішніх справ Максим Литвинов провів успішні перемови про встановлення дипломатичних відносин між СРСР та США; 1934 р. сприяв вступу СРСР у Лігу націй, а у 1935 р. уклав пакти про взаємодопомогу з Францією та Чехословаччиною.

1936 р. ідеологічне протистояння СРСР і Третього Райху вилилося в підтримку різних сторін в громадянській війні в Іспанії. Німеччина надавала озброєння та добровольців повстанцям на чолі з генералом Франко, у той час як СРСР підтримував діючий республіканський режим. Окрім агресивних дій в Іспанії, Третій Райх почав шукати союзників на міжнародній арені для боротьби з комунізмом. Так, 25 листопада 1936 р. у Берліні між Німеччиною та Японією був укладений договір про взаємодопомогу проти «підривних дій Комінтерну» без будь-яких військово-політичних зобов'язань. Вже наступного року до угоди приєдналася Італія, а починаючи з 1939 р., ще низка країн²⁹.

Після приходу до влади нацистів відбувся спад в торгівлі між Німеччиною та СРСР. Так, якщо 1931 р. експорт СРСР в Німеччину складав 566 млн руб., а імпорт 1798 млн. руб, то 1935 р. числа були лише 289 та 95 млн руб відповідно³⁰. У цей час все ж мали місце спроби покращення радянсько-німецьких взаємин. У своїй праці «Гітлер і Сталін перед схваткою» (2000) Лев Безіменський описує так звану «місію Канделакі». Йдеться про Давида Канделакі, торгпреда СРСР в Берліні з 1935 р. по квітень 1937 р., який упродовж свого перебування в Німеччині мав часті зустрічі з міністром фінансів Третього Райху Яльмаром Шахтом. Втім, перемовини 1935–1937 рр. завершилися відкликанням Канделакі і загалом були безуспішними³¹.

---

²⁹ Антикомінтернівський пакт. Кулинич І. Енциклопедія історії України: У 10-ти т. Київ, 2003. Т. 1. С. 95.

³⁰ Безыменский Л. Миссия Давида Канделаки // Безыменский Л. Гитлер и Сталин перед схваткой.

³¹ Там само.

Завершили своє існування у вересні 1933 р. авіаційні та танкові школи німців в СРСР³².

Успішним був результат радянсько-німецьких перемовин 1939 року. Сигналом радянської сторони щодо готовності до зближення з німцями дослідники вважають звільнення з посту наркома закордонних справ Максима Литвинова 3 травня 1939 р. через його єврейське походження та прихильність до ідеї про колективну систему безпеки в Європі³³. При цьому, також існувала недовіра у взаєминах СРСР із Великобританією та Францією. Так, в Радянському Союзі негативно сприйняли Мюнхенську угоду 1938 р., сприйнявши її за спробу Заходу спрямувати німецьку агресію на Схід. Несерйозне ставлення Західних країн до СРСР було продемонстровано у радянсько-англо-французьких перемовинах 1939 р. Їх вели особи невисокого рангу в той час, як з радянського боку делегація складалася з наркома оборони Климента Ворошилова та наркома закордонних справ В'ячеслава Молотова³⁴.

Радянсько-німецькі перемовини увінчалися підписанням пакту Молотова-Ріббентропа 23 серпня 1939 р. в Москві. 1 вересня 1939 року Німеччина напала на Польщу. Підписання радянсько-німецького договору дозволило Гітлеру уникнути війни на два фронти. Вступ у війну проти Польщі 17 вересня 1939 року Радянського Союзу та подальші радянсько-німецькі домовленості закріпили перелом радянсько-німецьких відносин 23 серпня 1939 року. Тому, ця подія ознаменує собою новий етап радянсько-німецьких взаємин.

---

³² Куш, Я. М. Військово-навчальні центри рейхсверу на території Радянського Союзу (1925–1933 рр.) *Історичні науки : збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка* Суми, 2011. С. 30.

³³ Гинцберг Л.И. Советско-германский пакт: замысел и его реализация *Отечественная история*. 1996. № 3 С. 30.

³⁴ Там само. С. 34; Рамазанов Ш. Ш. Зовнішня політика Радянського Союзу у міжвоєнний період (1930-ті—початок 1940-х рр.). *Сторінки історії*. 2017. Вип. 44. С. 111.

1.2. Особливості друкованої преси в СРСР

Прихід до влади більшовиків ознаменував собою нову епоху в роботі друкованих ЗМІ. Декретом «Про друк» вже від 28 жовтня 1917 р. визначалися норми, за якими використання преси в цілях контрреволюції каралося трибуналом³⁵. Окрім цього, 28 січня 1918 р. був прийнятий декрет «Про революційний трибунал друку», за яким «контрреволюційні виступи» у пресі каралися кримінальною відповідальністю. Наслідком стало закриття неприхильних до більшовицької влади газет, а також чистки від «шкідливих» видань державних та приватних бібліотек³⁶.

З перших років приходу до влади більшовиків головне місце в системі радянської пропаганди займали ЗМІ, які висвітлювали політику правлячої партії. Як зауважує Марина Чогандарян, друковані видання та радіо стали, фактично, продовженням партійного апарату, його «ідеологічною зброєю», а погляд на пресу як на «колективного пропагандиста та агітатора» був широко розповсюджений³⁷. Зокрема, Ленін вважав газету за «колективного агітатора», «пропагандиста» та «організатора», що «створювала необхідні умови для участі кожного класу в політичному житті країни»³⁸. Вагому роль надавав газеті і Сталін: «Нет в мире лучшей пропаганды, чем печать – журналы, газеты, брошюры. Печать — это такая вещь, которая дает возможность ту или иную истину сделать достоянием всех».³⁹ Про це йшлося і в постанові ЦК ВКП (б) від 14 листопада 1938 р.: «В пропаганде марксизма-ленинизма главным, решающим оружием должна являться печать»⁴⁰.

---

³⁵Горяева Т. М. Политическая цензура в СССР. 1917–1991 гг. Москва, 2009. С. 168

³⁶ Там само. С. 168.

³⁷ Чогандарян М. Методы, способы и приемы советской пропаганды в 1920-30-е гг. XX В. Теория и практика общественного развития. 2013 №4. С. 181.

³⁸ Шліхта Н. Історія радянського суспільства: Курс лекцій. Харків, 2015 С. 55-56.

³⁹ Чогандарян М. Методы, способы и приемы советской пропаганды в 1920-30-е гг. XX В. С. 181.

⁴⁰ О постановке партийной пропаганды в связи с выпуском «Краткого курса истории ВКП(б)»: Постановление ЦК ВКП(б) от 14 ноября 1938 г. Советское государство. 1938. № 6. С. 1-12.

Уже з моменту встановлення влади більшовиків, була розбудована широка мережа контролю над пресою та пропагандою в ній. Вищим ідеологічним органом управління став Відділ агітації та пропаганди ЦК РКП (б) (Агітпроп). До його колегії входили, зокрема, представники відділів ЦК, Народного комісаріату просвіти, Політуправління РСЧА та ЦК комсомолу. У його структурі були 4 підвідділи: агітаційний, пропагандистський, друку та нацменшин⁴¹. У травні 1935 р. Сталін ініціював розділити Агітпроп на 5 відділів: друку та видавництва, партійної пропаганди і агітації, шкіл, науки, культурно-просвітницької роботи.⁴² Таким чином, за Сталіна Агітпроп був реорганізований у Відділ пропаганди та агітації при ЦК РКП (б). На наступні десятиліття саме ця структура, що об'єднувала в собі нижчі ланки, була відповідальною за контроль над ідеологічно правильним висвітленням рішень партії всередині країни.

Як зауважує Тетяна Горяєва, важливим інструментом радянської системи «правди» була політична цензура. Вона здійснювалася через державні органи Головліту і Головреперсткому, які підпорядковувалися Відділу пропаганди та агітації⁴³. 6 червня 1922 р. було створене «Головне управління у справах літератури та видавництва», Головліт. Його основною ціллю було об'єднання всіх видів цензури друкованих видань. 9 лютого 1923 р. у складі Головліту був створений Комітет з контролю над видовищами та репертуаром, або ж скорочено Головреперстком, завданнями якого був «політичний контроль» за будь-якими публічними видовищами та виступами⁴⁴.

Як зауважують Анна Дієва та Світлана Бокерія, вище представлені механізми пропаганди в СРСР були зорієнтовані переважно на вирішення внутрішньополітичних задач Радянського Союзу. Втім, внутрішня політика

---

⁴¹ Чогандарян М. Методы, способы и приемы советской пропаганды в 1920-30-е гг. XX В. С. 181.

⁴² Там само. С. 181-182.

⁴³ Горяева Т. М. Политическая цензура в СССР. 1917 — 1991 гг. С. 16.

⁴⁴ Чогандарян М. Методы, способы и приемы советской пропаганды в 1920-30-е гг. XX В. С. 181-182.

неодмінно включала в себе творення образу ворога. Для створення позитивного іміджу СРСР за кордоном використовували переважно інші механізми, на кшталт Комінтерну, радянських диппредставництв, та фінансування «братніх» країн та режимів⁴⁵.

Важливим принципом більшовицької пропаганди декларувалась її наближеність до повсякденного життя людей, здатність «іти в ногу» з часом. Пропагандист був зобов'язаний знати «настрої мас», а це вимагало поєднання теорії та практики пропаганди. Варто згадати також про так званий аналітичний характер пропаганди, тобто знаходження закономірностей в різних подіях та аргументованість висновків, зроблених з цього⁴⁶. Це, як зауважує Наталія Шліхта, мало допомогти «популярно» і доступною мовою пропагувати основні положення марксистсько-ленінської філософії⁴⁷.

Пропаганда мала стимулювати соціальну активність громадян, вказуючи напрямки і задачі діяльності, визначені керівництвом держави, також наштовхуючи на «правильні» шляхи вирішення поставлених завдань. Іншою важливою функцією пропаганди було роз'яснення директив партії стосовно різних внутрішніх та зовнішніх питань⁴⁸.

Вже у 1920-х рр. радянська пропаганда була спрямована на витворення «правильної» картини зовнішнього світу. Це завдання уможлиблювалось уже встановленою на той час партійно-державною монополією на ЗМІ. Наприкінці цього десятиліття інформація про закордон, на думку Олександра Голубева, швидкими темпами ідеологізувалася⁴⁹. Місця часто стихійно створених стереотипів займали ідеологеми, в яких возвеличувалися власні політичні цінності і культивувалися відчуття ворожості до чужих. У серпні 1930 р.

---

⁴⁵ Бокерия С., Диева А. Опыт информационной пропаганды в СССР как инструмент мягкой силы Вестник РУДН. История России. 2015. №3. С. 85.

⁴⁶ Там само. С.86.

⁴⁷ Шліхта Н. Історія радянського суспільства: Курс лекцій. С. 55-56.

⁴⁸ Бокерия С., Диева А. Опыт информационной пропаганды в СССР как инструмент мягкой силы С. 86.

⁴⁹ Голубев А. Запад глазами советского общества (Основные тенденции внешнеполитических стереотипов в 30-х годах) Отечественная история. 1996. №1. С. 106-107.

Відділом агітації та пропаганди ЦК ВКП(б) була проведена нарада з редакторами центральних газет щодо подачі інформації про закордон в друкованих ЗМІ. За результатами зустрічі, була прийнята постанова, в якій вимагалось максимально використовувати усі можливості задля поглибленого зображення негативних сторін капіталістичної системи та «назрілих умов» для революційної боротьби трудящих, «колоніальних і напівколоніальних народів»⁵⁰.

Важливим інструментом мобілізації населення у СРСР став образ ворога. Лев Гудков називає експлуатацію образу ворога одним з ключових чинників формування радянської ідентичності. За його словами, весь семантичний простір радянської пропаганди розвивався навколо двох ключових метафор: «будівництво нового суспільства» і «фронт»⁵¹. При цьому, побудова нового суспільства відбувалася в умовах відкритої та таємної війни проти зовнішніх та внутрішніх класових ворогів. Тобто, «ворог» стає постійним атрибутом дихотомічного уявлення реальності в радянському суспільстві. А тому, за Гудковим: «Війна – не процес, а стан суспільства»⁵².

Після приходу нацистів до влади в Німеччині, за оцінкою російської дослідниці Олени Сенявської, розгорнулася пропагандистська війна між СРСР і Третім Райхом. Німеччина в радянських ЗМІ характеризувалася як агресивна держава та потенційний військовий супротивник СРСР. Образ ворога продовжував конструюватися крізь призму класової ідеології, а Червоній Армії відводилася роль визволительки німецьких трудящих з-під гніту експлуататорів⁵³.

Альтернативи до офіційних засобів масової інформації у радянських громадян, як наголошує Голубєв, не існувало, а ступінь закритості суспільства

---

⁵⁰ Голубєв А. Запад глазами советского общества. С. 106-107.

⁵¹ Гудков Л. Идеологема «врага»: «Враги» как массовый синдром и механизм социокультурной интеграции. *Образ врага*. Москва: ОГИ, 2005. С. 42.

⁵² Там само. С. 36.

⁵³ Сенявская Е.С. Противники России в войнах XX века: Эволюция «образа врага» в сознании армии и общества. Москва: 2006. С. 74-75.

поступово зростав⁵⁴. Це сприяло некритичному засвоєнню тієї пропагандистської картини, що її малювали радянські ЗМІ.

1.3. Газета «Правда»

Центральною газетою радянських друкованих ЗМІ була «Правда» – офіційний орган партії більшовиків. Перший випуск газети відбувся 5 травня 1912 р. в Петербурзі⁵⁵. «Правда» почала видаватися за рішенням 6-ої всеросійської конференції РСДРП (січень 1912 р.), «у відповідь на бажання трудящих мати свою щоденну газету»⁵⁶. З 1922 р. в СРСР день першого випуску «Правди», 5 травня, вважалось Днем друку⁵⁷. Газета одразу була легальною та щоденною. Головним редактором й автором був Володимир Ленін. Так, лише з 1912 по 1914 рр. у газеті було надруковано близько 300 його статей. Її наклад у ці роки складав близько 40-60 тис. примірників. Царська влада неодноразово закривала газету, але вона продовжувала випуски під іншими назвами. Втім, напередодні Першої світової війни газета була заборонена. Після падіння царату випуск газети відновився, а після Жовтневої революції вона стає центральним органом ЦК РСДРП (б)⁵⁸.

«Правда» була наймасовішою газетою в СРСР. Так, найбільший її тираж у 1975 р. сягав більше 10 млн примірників⁵⁹. Газета «розкриває наукові основи політики партії, зростання її ролі в умовах розвинутого соціалістичного суспільства, проблеми марксистсько-ленінської теорії»⁶⁰. Доволі широко висвітлювалися рішення, прийняті на партійних з'їздах і пленумах ЦК КПРС: в окремих випусках газети вони могли займати декілька сторінок. У газеті містилася інформація з різноманітних тематик: від питань розвитку освіти та

---

⁵⁴ Голубев А. Запад глазами советского общества. С. 108.

⁵⁵ Большая советская энциклопедия: У 30-ти т. Москва, Т. 20. 1975. С. 470.

⁵⁶ Там само. С. 470.

⁵⁷ Там само. С. 470.

⁵⁸ Там само. С. 470-472., Кречетников А. 100 лет «Правде»: газета, которой больше не будет URL: https://www.bbc.com/russian/russia/2012/05/120417_pravda_jubilee, (дата звернення 24.10.2020)

⁵⁹ Большая советская энциклопедия. Т. 20. С. 472.

⁶⁰ Там само. С. 471 .

медицини, літератури та мистецтва до висвітлення міжнародних подій та політики партії⁶¹.

У роки перших п'ятирічок у газеті розгорнулася пропагандистська акція з підтримки соціалістичних змагань, стаханівського руху, виховання комуністичного ставлення до праці. На сторінках газети підтримувалося розгортання колгоспного руху, декларувалися принципи так званої радянської демократії. Газета мала виховувати патріотизм та пролетарський інтернаціоналізм, «правильну» політичну свідомість, закликала до боротьби з фашизмом та імперіалізмом⁶². Гарольд Ласвел вважає політичну пропаганду засобом комунікації влади та має задля досягнення цілей, поставлених першою⁶³. А Олександр Голубєв зазначає, що радянський тоталітарний режим, на відміну від авторитарних режимів, був орієнтований на політизацію населення. Прагнення триматися в стороні від політики, яке віталось традиційними диктатурами, у СРСР вважалося ознакою нелояльності⁶⁴. Одним із способів політизувати маси й була газета «Правда».

***

Отже, радянсько-німецькі взаємини, як військово-політичні, так і торгівельні, успішно розвивалися упродовж 1920-х рр., аж до 1933 р., коли до влади прийшли нацисти і вектор розвитку Німеччини змінився. Прихід до влади Гітлера, який вважав за необхідне боротися з комунізмом, призвів до погіршення взаємин в період з 1933 по серпень 1939 рр. Німеччина стала прикладом наслідування для інших правих рухів у світі, а тому автоматично перейшла у табір ворогів СРСР.

Утримання державою органів друку спричиняло відсутність альтернативної точки зору та дозволяло повністю контролювати більшовикам надану населенню інформацію. Це звелося до ідеологічного виховання мас за

---

⁶¹ Большая советская энциклопедия. Т. 20. С. 470-472.

⁶² Там само. С. 470-472.

⁶³ Lasswell H. The Strategy of Soviet Propaganda Proceedings of the Academy of Political Science. Vol. 24, No. 2. P. 67.

⁶⁴ Голубев А. Запад глазами советского общества. С. 106.

допомогою пропаганди. Тому в «Правді» трансливали на населення «правильну» інтерпретацією фактів. «Правда» була наймасовішою газетою Радянського Союзу, а тому стає важливим джерелом для того, аби проаналізувати, як в СРСР зображували нацистську Німеччину.

Розділ 2. Нацистська Німеччина в газеті «Правда»: кількісний аналіз

2.1. Методологія контент-аналізу

Існують різні методи аналізу документів, основними двома є так званий традиційний (класичний) і формалізований (контент-аналіз) методи. Вони різняться між собою, проте доповнюють одне одного та дозволяють компенсувати недоліки, притаманні для кожного з них⁶⁵.

Якщо йдеться про більш традиційний аналіз, то це опрацювання тексту, метою якого є виявлення та інтерпретація інформації з проаналізованого джерела. Цей аналіз спрямований на виявлення прихованих сенсів і глибинного змісту документа. Також, традиційно розрізняють зовнішній та внутрішній аналіз. Метою зовнішнього аналізу є дослідження історичного контексту, в якому виник документ. Адже різні чинники, до прикладу політична кон'юнктура та особисті вподобання, можуть сприяти тенденційному висвітленню подій в тексті. Зовнішній аналіз газети «Правда» у досліджуваній період був проведений в першому розділі цієї роботи. Метою *внутрішнього аналізу* є вивчення змісту документу, що і висвітлено в цьому та наступному розділах роботи⁶⁶.

Контент-аналіз, за визначенням Володимира Ядова, це переведення в кількісні показники масової текстової інформації з її подальшим опрацюванням⁶⁷. Сенс контент-аналізу полягає в тому, аби за допомогою кількісного підрахунку окремих згадок у тексті віднайти важливі закономірності, характеристики викладу інформації в аналізованому джерелі. У даній роботі нами був використаний тематичний вид контент-аналізу, для якого одиницею підрахунку виступає певний текст, до прикладу стаття або замітка. Недоліком цього методу аналізу є те, що дослідник сам визначає

---

⁶⁵ Рабочая книга социолога / Ред. Осипов Г. Москва, 2009. С. 289

⁶⁶ Там само. С. 291-292.

⁶⁷ Ядов В. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности. Москва, 2000. С. 189-190.

категорії та одиниці аналізу, що безумовно вносить суб'єктивність в цей «об'єктивний» метод аналізу⁶⁸.

До кількісного аналізу (квантифікації) звертаються за наявності великої кількості текстового матеріалу, який практично неможливо охопити без сумарних оцінок. Після формулювання об'єкта та завдань дослідження нами було визначено *категорії аналізу* – спільні, ключові поняття, які відповідають дослідницьким завданням і присутні в тексті у вигляді слів, словосполучень тощо⁶⁹. Ці категорії були сконструйовані на основі емпіричного дослідження текстів. Так, категоріями у цій роботі виступили: «Соціально-економічні проблеми», «Розправи над інакодумцями», «Расизм», «Мілітаризація», «Комуністичний рух», «Зовнішня дипломатія», «Агресія в Європі», «Антирадянська політика», «Антифашизм».

Після виокремлення категорій нами було підібрано відповідні *одиниці аналізу*, за допомогою яких відбувся розподіл інформації за категоріями. Одиницями аналізу виступили (мовою джерела): «Упадок промисленности», «Хозяйственные затруднения», «Обнищание», «Стачки», «Фашистский террор», «Фашистские расправы/нападения», «Еврейские погромы», «Гонения на цыган», «Вооружение», «Предвоенная лихорадка», «КПП и пролетарское движение», «Поджог Рейхстага», «Франко/Англо-германские отношения», «Японо/Итало-германские отношения», «Польско-германские отношения», «Германские войска в Испании», «Чехословакий под германской угрозой/оккупацией», «Австрия под германской угрозой/оккупацией», «Антисоветские действия», «Антисоветский заговор», «Германские антифашисты», «На борьбу с германским фашизмом». *Одиниці підрахунку* це – статті, замітки, інформаційні повідомлення, котрі містили інформацію про Третій Райх в означений період. У нашій роботі одиниці підрахунку не є тотожними з одиницями аналізу. Під кожен нову назву одиниці підрахунку не

---

⁶⁸ Рабочая книга социолога / Ред. Осипов Г. С. 292; Мазур Л. Методы исторического исследования: учеб пособие. Екатеринбург, 2010. С. 171.

⁶⁹ Мазур Л. Методы исторического исследования: учеб пособие. С. 168.

створювалася нова одиниця аналізу. Існуючі одиниці аналізу були заповнені одиницями підрахунку. Принцип додавання одиниці підрахунку до категорії полягав у приналежності до тематики, яку висвітлювала категорія.

Аналіз здійснювався за допомогою програми для роботи з електронними таблицями Microsoft Excel. Була створена кодувальна матриця для кожної одиниці аналізу для вибраних років газети «Правда». Кожна комірка матриці заповнена на основі підрахунку всіх одиниць аналізу.

Масштаб та величина повідомлення не бралися до уваги при заповненні кодувальної матриці. Також, при суцільному підрахунку не проводилася оцінка ступеню емоційного забарвлення газетних текстів.

2.2. Результати кількісного контент-аналізу

Результати нашого дослідження відображені у Додатках 1-7. За період з січня 1933 року по 23 серпня 1939 року загальна кількість згадок, пов'язаних із нацистською Німеччиною, на шпальтах «Правди» становить 15970. З них: 11170 розподілено по створених категоріях, що становить 69.9% від загальної кількості згадок. Решта згадок, 4800 (30.1 % від загальної кількості згадок), не були додані до категорій через те, що вони не належать до обраних для дослідження категорій.

У 1933 р., який став поворотним для радянсько-німецьких взаємин, на шпальтах газети фіксуємо 1926 різних матеріалів, тобто 12.1% від загальної кількості згадок за усі роки. З них розподілено нами по категоріях – 1312. Кількість згадок у 1934 р. – 1865, або ж 11.7% від загальної кількості згадок за усі роки. З них розподілено нами по категоріях – 1163. Кількість згадок 1935 р. сягнула 1686, тобто 10.6% від загальної кількості згадок за усі роки, з них виокремлених по категоріях – 1120. 1936 р. кількість згадок становила – 2447, або ж 15.3% від загальної кількості згадок за усі роки. З них 1718 розподілено нами по категоріях. 1937 р. кількість згадок – 2950, тобто 18.5% від загальної кількості згадок за усі роки. З них виокремлено нами по категоріях – 2122. 1938 р. кількість згадок – 3191, або ж 20% від загальної кількості згадок за усі роки. З них розподілено нами по категоріях – 2416. Від початку 1939 р. до 23

серпня кількість згадок становила – 1905, тобто 11.9% від загальної кількості згадок за усі роки. З них розподілено нами по категоріях – 1319.

Таблиця 2.1

Розподіл по роках і категоріях згадок про нацистську Німеччину в газеті «Правда»

Рік	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939 (1 січня - 23 серпня)	Всього
Згадок розподілених по категоріях	1312	1163	1120	1718	2122	2416	1319	11170
Загальна кількість згадок по роках	1926	1865	1686	2447	2950	3191	1905	15970
Відсоток від загальної кількості згадок	12.1%	11.7%	10.6%	15.3%	18.5%	19.9%	11.9%	100%

Проаналізуємо згадки за кожен рік детальніше. 1933 року (Додаток 1) фіксуємо значне зростання інтересу до Німеччини в березні, коли тут відбувалися вибори, а також стали відомі подробиці підпалу Рейхстагу. На цей місяць припала найбільша кількість згадок – 298 (15,5% від кількості річних згадок) Найменша кількість згадок припадає на січень – 78 (4% від кількості згадок у 1933 р.). Переважна більшість згадок присвячена темі підпалу Рейхстагу – 407 (21,1% від кількості згадок у 1933 р.). Ця тема часто згадувана в березні, тобто одразу після підпалу Рейхстагу, що мав місце 27 лютого, та у вересні-грудні, коли тривав суд в Лейпцигу над обвинуваченими в підпалі комуністами. Пік згадок припав на грудень – 115 згадок (6% від кількості згадок у 1933 р.). Іншою важливою стала тема про розправи та напади фашистів – 225 згадок за рік (11.7% від кількості згадок у 1933 р.).

1934 року (Додаток 2) найбільша кількість згадок припала на липень – 304 згадки (16.3% від кількості згадок у 1934 р.). Найменша кількість згадок зафіксована в лютому – 98 (5.3% від кількості згадок у 1934 р.). Найбільш

згадуваною стала тема розправ і нападів фашистів – 200 згадок за рік (10.7% від кількості згадок у 1934 р.). Пік згадок теж припадає на липень – 35 згадок (1.9% від кількості згадок у 1934 р.). Саме тоді в газеті було вміщено матеріали про репресії над штурмовиками, членами СА – парамілітарної організації націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини⁷⁰. Наступною, найбільш згадуваною, темою стали взаємини Третього Райху з Великобританією та Францією – 180 згадок за рік (9.7% від кількості згадок у 1934 р.). Третьою за кількістю згадок темою стали комуністичний і пролетарський рухи в Німеччині – 176 згадок за рік (9.4% від кількості згадок у 1934 р.).

1935 року (Додаток 3) найбільша кількість згадок припала на березень, коли в Німеччині був відновлений військовий призов – 232 згадки (13.8% від кількості згадок у 1935 р.). Найменша кількість згадок припала на листопад – 86 (5.1% від кількості згадок у 1935 р.). Найчастіше зверталися до теми взаємин Німеччини з Англією та Францією – 317 згадок за рік (18.8% від кількості згадок у 1935 р.). Пік висвітлення даної тематики припадає на березень – 72 згадки (4.3% від кількості згадок у 1935 р.). У ці дні в газеті висвітлювалися перемовини сторін, що стосувалися відновлення призову в Німеччині⁷¹. На другому місці за частотою згадок була тема озброєння Третього Райху – 157 згадок за рік (9.3% від кількості згадок у 1935 р.). На третьому місці – тема розправ та нападів фашистів – 131 згадка за рік (7.8% від кількості згадок у 1935 р.).

1936 року (Додаток 4) найчастіше про Німеччину писали в грудні – 329 згадок (13.4% від кількості згадок у 1936 р.). Тоді в газеті активно

---

⁷⁰ Див. наприклад: Кровавая борьба между фашистскими кликами в Германии. *Правда*. 1934. 1 июля. С.1; Смятение и хаос. *Правда*. 1934. 2 июля. С. 5. (сообщение ТАСС); Гитлера еще рано считать победителем. Там само. С.5 (сообщение ТАСС); Гофман Распри в лагере германского фашизма. *Правда*. 1934. 30 июня. С.1.

⁷¹ Див. наприклад: Английская нота Германии вызвала резкое недовольство в Париже. *Правда*. 1935. 20 марта. С.1; Германский фашизм получает поощрение из Лондона. *Правда*. 1935. 20 марта. С.5; Германия отклонила протесты Франции и Италии. *Правда*. 1935. 22 марта. С.1; Гофман. Вооружения – основной вопрос англо-германских переговоров. *Правда*. 1935. 24 марта. С.5.

висвітлювали перебіг боїв в Іспанії⁷². Найменша кількість згадок фіксується в лютому – 121 згадка (4.9% від кількості згадок у 1936 р.). Найчастіше згадуваною темою були взаємини Німеччини з Францією та Великобританією – 439 згадок за рік (17.9% від кількості згадок у 1936 р.). Пік звернення до цієї теми припав на березень, коли німецькі війська порушили Локарнські угоди та увійшли в Рейнську демілітаризовану зону – 99 згадок (4% від кількості згадок у 1936 р.). Наступною за кількістю згадок була тема німецької підтримки іспанських повстанців на чолі з генералом Франко – 402 згадки за рік (16.4% від кількості у згадок 1936 р.).

1937 року (Додаток 5) найбільша кількість згадок припала на січень – 414 (14% від кількості згадок у 1937 р.). Тоді в СРСР відбувався показовий судовий процес проти «антирадянського троцькістського центру», на якому підозрюваних обвинувачували в співпраці з німецькими фашистами⁷³. Найменше згадок зафіксовано у жовтні – 152 (5.2% від кількості згадок у 1937 р.). Найбільш часто згадуваною темою стали німецькі війська в Іспанії – 580 згадок за рік (19.7% від кількості згадок у 1937 р.). Пік популярності теми припав на червень – 102 згадки (3.5% від кількості згадок у 1937 р.). Тоді в газеті висвітлювали загострення іспанського конфлікту⁷⁴. Другою за кількістю згадок стала тема взаємин Німеччини з Англією та Францією – 404 згадки за

---

⁷² Г. Березов Война Германии и Италии против испанского народа. *Правда*. 1936. 12 декабря. С.3; И. Ермашев. Интервенты хозяйничают в Испании. *Правда*. 14 декабря. С.5; г. Анбор. Германо-итальянская агрессия в Испании. *Правда*. 1936. 22 декабря. С.5; И. Ермашев. Как интервенты грабят Испанию. Там само. С.5.

⁷³ Подлейшие из подлых. *Правда*. 1937. 24 января. С.1; Обвинительное заключение. Там само. С.2; Торговцы родиной. *Правда*. 1937. 25 января. С.1; Вадим Охременко. Не видать фашистам Украины. *Правда*. 1937. 26 января. С.5.

⁷⁴ У відповідь на бомбардування республіканською авіацією корабля німецьких ВМС нацисти обстріляли республіканське місто Альмерія. Німеччина вийшла з «Міжнародного комітету з питань невтручання у справи Іспанії». Див. наприклад: И. Ермашев. Бомбардировка Альмерии германскими военными кораблями. *Правда*. 1937. 1 июня. С.1; И. Ермашев Отказ Германии участвовать в комитете по невмешательству. Там само. С.1; А. Климов. Провокационное поведение фашистской Германии. *Правда*. 1937. Там само. С.5; И. Ермашев Провокационные действия германских и итальянских интервентов в Испании. *Правда*. 1937. 2 июня. С.1. Е. Тамарин Ответ республиканской Испании на провокацию германо-итальянских интервентов. Там само. С.1; Б. Изаков После бомбардировки Альмерии. Там само. С.5; И. Ермашев. Движение протеста против бомбардировки Альмерии. *Правда*. 1937. 3 июня. С.1.

рік (13.7% від кількості згадок у 1937 р.). Третьою найбільш згадуваною темою були взаємини Третього Райху з Японією та Італією – 242 згадки за рік (8.2% від кількості згадок у 1937 р.).

1938 року (Додаток 6) найбільша частка згадок припала на вересень – 369 згадок (11.6% від кількості згадок у 1938 р.). Найменша кількість згадок припала на січень – 179 (5.9% від кількості згадок у 1938 р.). Найбільш згадуваною темою були взаємини Німеччини з Англією та Францією – 513 згадок за рік (16.1% від кількості згадок у 1938 р.). Пік припав на вересень – 81 згадка (2.5% від кількості згадок у 1938 р.). Тоді в «Правді» широко висвітлювалися перемовини між Англією, Францією і Третім Райхом щодо долі Судет⁷⁵. Другою найбільш згадуваною темою була німецька загроза для Чехословаччини та окупація частини її територій – 471 згадка за рік (14.8% від кількості згадок у 1938 р.). А третьою – німецькі війська в Іспанії – 386 згадок за рік (12.1% від кількості згадок у 1938 р.).

У період від 1 січня до 23 серпня 1939 року (Додаток 7) найбільше згадок припало на березень – 297 (15.6% від кількості згадок від січня до 23 серпня 1939 р.). Тоді в «Правді» висвітлювалося загарбання Німеччиною ще неокупованої на той час частини Чехословаччини та реакцію на це міжнародної громадськості⁷⁶. Найменша кількість згадок припала на лютий – 191 (10% від кількості згадок від січня до 23 серпня 1939 р.). Найбільш згадуваною темою були взаємини Німеччини з Англією та Францією – 267 згадок (14% від кількості згадок від січня до 23 серпня 1939 р.). Найбільша кількість матеріалів з цієї тематики присутня в лютому-березні – по 42 згадки

---

⁷⁵ Див. наприклад: Англо-германский план расчленения Чехословакии. *Правда*. 1938. 19 сентября. С.1. (сообщение ТАСС); Англо-французский сговор с фашистским агрессором. *Правда*. 1938. 21 сентября. С.1; (сообщение ТАСС); Игра с огнем. Там само. С.1; Силы войны и силы мира. *Правда*. 1938. 22 сентября. С.1

⁷⁶ Германский агрессор ликвидирует Чехо-Словацкое государство. *Правда*. 1939. 15 марта. С.12. (сообщение ТАСС); Насильственное уничтожение Чехо-Словакии. *Правда*. 1939. 17 марта. С.12; Новый акт фашистской агрессии в Центральной Европе. *Правда*. 1939. 16 марта. С.12. (сообщение ТАСС); Лицемерный тон английской правительственной печати. Там само. С.12. (сообщение ТАСС); Политика самоубийства для Франции. Там само. С.12. (сообщение ТАСС).

(2.2% щомісяця від кількості згадок від січня до 23 серпня 1939 р.). У цей час, окрім вищезгаданого загарбання Чехословаччини, в «Правді» висвітлювали підготовку Франції та Великобританії до визнання режиму Франко в Іспанії. Другою за кількістю згадок стала тема німецької загрози для Чехословаччини та її окупації нацистами – 177 від січня до 23 серпня (9.3% від кількості згадок від січня до 23 серпня 1939 р.). Третьою найбільш згадуваною темою стали польсько-німецькі взаємини – 170 згадок від січня до 23 серпня (8.9% від кількості згадок від січня до 23 серпня 1939 р.).

Загальна кількість одиниць аналізу (підкатегорій) у порядку зменшення чисельності матеріалів подана в Таблиці 2.2. «Підкатегорії у порядку зменшення згадок». Найчастіше в «Правді» писали про взаємини Третього Райху з Англією та Францією. Дана тема була важливою упродовж всього досліджуваного періоду. Другою за кількістю згадок є тема німецьких військ в Іспанії. Їхнє прибуття в країну в газеті висвітлювали з літа 1936 року⁷⁷, тобто одразу після вибуху громадянської війни. Кількість згадок про цю тему зменшилася лише після перемоги у війні франкістів навесні 1939 року. Третьою найчастіше згадуваною темою є взаємини Німеччини з Італією та Японією. Висвітлення даної теми в «Правді» набуває ваги із поступовим зближенням Німеччини з цими країнами від 1936 р⁷⁸. Найменшого висвітлення зазнали гоніння на ромів, як окрему групу населення. Окрім цього, невеликою є кількість про занепад промисловості, а також робітничі страйки в Німеччині.

Таблиця 2.2.

Підкатегорії у порядку зменшення згадок

---

⁷⁷ Див. наприклад: Германские и итальянские самолеты для мятежников. *Правда*. 1936. 30 июля. С.5. (сообщение ТАСС); Н. Майорский. Германия и Италия помогают врагам испанского народа. *Правда*. 1936. 2 августа. С.5. Д. Осипов Фашистская интервенция против испанского народа. *Правда*. 1936. 5 августа. С.5.; И. Ерухимович Итало-германская помощь испанским мятежникам. *Правда*. 1936. 14 августа. С.5.

⁷⁸ Див. наприклад: Японо-германские военные переговоры. *Правда*. 1936. 2 января. С.1. (сообщение ТАСС); Итало-японо-германское сближение. *Правда*. 1936. 10 января. С.1 (сообщение ТАСС); Японо-германский тайный военный договор. *Правда*. 1936. 31 января. С.1. (сообщение ТАСС); Б. Михайлов. Подготовка итало-германского сближения. Там само. С.1; Т. Коррадов. Напряженность внутреннего положения Италии. *Правда*. 1936. 26 октября. С.2; Угроза всеобщему миру. *Правда*. 1936. 23 ноября. С.5. (сообщение ТАСС).

Підкатегорія	Кількість згадок	Відсоток від загальної кількості згадок %
Франко/Англо-германские отношения	2234	20
Германские войска в Испании	1486	13.3
Японо/Итало-германские отношения	896	8.02
Фашистские расправы	812	7.27
Чехословакия под германской угрозой	734	6.57
Вооружение	723	6.47
Польско-германские отношения	660	5.91
Хозяйственные затруднения	602	5.39
КПГ и пролетарское движение	584	5.23
Поджог Рейхстага	542	4.85
Предвоенная лихорадка	376	3.37
Антисоветские действия	369	3.3
Австрия под германской угрозой	225	2.01
Антисоветский заговор	222	1.99
Германские антифашисты	211	1.89
Обнищание	148	1.32
Антисемитизм	107	0.96
Фашистский террор	97	0.87
На борьбу с германским фашизмом	85	0.76
Стачки	43	0.38
Упадок промышленности	12	0.11
Гонения на цыган	2	0.02
Разом	11170	100%

*Дані наведено без урахування згадок, що не увійшли у жодну з категорій. Відсоток від загальної кількості згадок не перевищує 100%.

* * *

Таким чином, на основі здійснених підрахунків можна прослідкувати певну закономірність. Для радянської газети важливими були як зовнішня політика нацистської Німеччини, так і внутрішня політична і соціально-економічна ситуація в Третьюму Райху. Втім, основний фокус уваги газети все ж на зовнішньополітичній ситуації: а саме на взаєминах Третьюму Райху з певними державами та його військових інтервенціях. Так, найважливішим для «Правди» було висвітлення взаємин Третьюму Райху з Великобританією та Францією, що виступали гарантами повоєнного світовлаштування. У той же час важливими були згадки про взаємини з Італією та Японією. Ці країни так само, як і Німеччина, були ревізіоністськими та прагнули перегляду

повоєнного світовлаштування. Серед висвітлення агресивних компаній найбільше згадок в газеті зафіксовано про участь німецьких військ в громадянській війні в Іспанії. Від початку цього конфлікту в липні 1936 р. до кінця досліджуваного періоду в газеті спостерігається щорічна тенденція до збільшення кількості згадок, пов'язаних з Німеччиною.

При висвітленні ситуації всередині Німеччини найчастіше у кількісному вираженні писали про репресивність нацистського режиму. Іншими важливими темами стали ремілітаризація Третього Райху та внутрішня опозиція в особі комуністичного та пролетарського рухів. Можемо також висувати, що в «Правді» досить активно та оперативно реагували на зміни в житті Третього Райху, оскільки теми, що висвітлювалися найактивніше, часто змінювалися.

Розділ 3. Третій Райх у контексті міжнародних взаємин на шпальтах «Правди»

Повідомлення про Третій Райх, зазвичай, не мали авторства. Втім, у «Правди» були власні кореспонденти в столиці Німеччини, прізвища яких інколи з'являються на сторінках газети. Так, берлінськими кореспондентами в різний час були Гофман, Дмитрієв та Черняк. Окрім коротких заміток і повідомлень, на сторінках газети з'являлися статті, повністю присвячені нацистській Німеччині. Вони розташовувалися на передостанній сторінці нижче повідомлень з-за кордону, тобто зазвичай на третій сторінці до 1934 р., і на п'ятій сторінці від 1934 р., коли номер газети збільшився від 4 до 6 сторінок. Знаходимо статті і на нижній частині сторінок, традиційно присвячених радянському життю, а саме на другій, третій чи четвертій сторінках. Серед ідентифікованих авторів бачимо радянських публіцистів і партійців, відомих діячів Комінтерну, німецьких антинацистів і вищезгаданих кореспондентів «Правди» в Німеччині. Зокрема, зустрічаємо дописи за авторства Давида Заславського, Лева Паперного, Карла Радека, Георгія Димитрова та Ліона Фейхтвангера.

Газета вміщала матеріали, що їх часто узгоджували напряму з вищим керівництвом держави. Так, Лев Безіменський згадує про погодження зі Сталіним статті радянського маршала Михайла Тухачевського від 31 березня 1935 р. про військові плани Німеччини. Після узгодження були усунуті деякі цитати «антирадянського» спрямування та змінилася початкова назва з «Військові плани Гітлера» на «Військові плани теперішньої Німеччини». Дослідник зазначав, що ця стаття є одним із ходів дипломатичної комбінації, оскільки в цей час мала місце так звана «місія Давида Канделаки» в Третньому Рейху⁷⁹.

---

⁷⁹ Безыменский Л. Миссия Давида Канделаки // Безыменский Л. Гитлер и Сталин перед схваткой. М. Тухачевский Военные планы нынешней Германии. *Правда*. 1935. 31 марта. С.2.

Для формування «правильної» думки населення щодо Німеччини у проаналізованих номерах газети «Правда» використовувалося:

- послуговування назвою «Німеччина» зі словами негативного значення, до прикладу «*фашистский террор*»;
- використання вибіркового цитування друкованої періодики іноземних джерел для доведення правильності власної лінії висвітлення подій («The Times», «The News Chronicle», «The Daily Telegraph» і т.д.);
- наявність візуальних зображень, які висміювали і критикували нацистську владу.

3.1. СРСР та Німеччина

Радянсько-німецькі взаємини отримали широке висвітлення на сторінках «Правди» (Додатки 1-5). Уже від весни 1933 р. наявні повідомлення про антирадянські дії нового німецького уряду. До прикладу, в «Правді» висвітлювалися нацистські звинувачення в бік СРСР щодо причетності до організації підпалу Рейхстагу⁸⁰ та негативні коментарі щодо можливого англо-радянського зближення⁸¹.

Пишучи про антикомуністичні і антирадянські дії і випадки з боку нацистів, часопис показував контраст між життям в СРСР та Третьюму Рейху. До прикладу, на репліку Гітлера про голод в СРСР в «Правді» реагують в липні 1933 року. Тоді виходить низка пропагандистських статей про щасливе життя німців в радянських колгоспах. У газеті писали, що німці раділи зі свого життя та самі були готові допомагати Німеччині: *«Мы приглашаем германских безработных и рабочих прислать в наше село 15 детей, которых мы берем полностью содержать и хорошо воспитать....Мы могли бы принять в колхоз и дать работу 20 разорившимся трудящимся крестьянам Германии»*⁸². Ба більше, в «Правді» описувалася компанія німців-колгоспників по збору коштів

---

⁸⁰ Антисоветский вой кайзеровских зубров. *Правда*. 1933. 2 марта. С.1 (сообщение ТАСС)

⁸¹ Черняк Резкий антисоветский душок германских комментариев. *Правда*. 1933. 6 июля. С.1

⁸² Ответ колхозников немецкого колхоза «Новый путь» фашистским клеветникам. *Правда*. 1933. 12 июля. С.2 (сообщение ТАСС).

на допомогу розореним німцям в Німеччині⁸³. А від коштів, які їм приходили з Третього Райху в якості допомоги, радянські німці відмовилися на користь «узників, томящихся в капиталистических тюрьмах»⁸⁴. Тема знайшла відображення і у візуальному матеріалі. Так, на карикатурі за 19 липня 1933 р. зображений (очевидно німецький) колгоспник з повним возом мішків. Під возом лежить Гітлер, гнівно б'ючи кулаком об землю, а в іншій руці тримаючи документ, на якому написано: «*На помощь голодающим немцам в СССР*» (Додаток 8).

У газеті є матеріали радянських високопосадовців зі спростуваннями нацистських закидів про низький рівень життя радянського населення. Так, у статті з красномовною назвою «*Фашистский бред и колхозная действительность*» за 29 серпня 1936 р. нарком землеробства УРСР Лев Паперний розповідав про успіхи колгоспного господарства УРСР, спростовуючи «пропагандистські розповіді» нацистів про «голодні бунти» в Україні⁸⁵. Акцент на важкому становищі німецьких робітників, що контрастувало зі щасливим життя німців у СРСР, ясно давав зрозуміти переваги радянського устрою. Тому на прикладі змалювання в газеті контрасту між якістю життя в Третьому Райху та СРСР бачимо протиставлення хорошого «ми» та поганого «вони».

Німецький націонал-соціалізм окреслювався як «*германский фашизм*» на шпальтах «Правди». Пояснення дав сам Сталіна. У своїй доповіді на XVII з'їзді партії він зазначив, що німецький режим неправильно називати націонал-соціалізмом, «*ибо при самом тщательном рассмотрении невозможно обнаружить в нем даже атома социализма*»⁸⁶, а тому насправді

---

⁸³ Коллективный корреспондент «Правды» - газета «ВЫШКА». Организуем сбор средств в помощь разоренным трудящимся Германии. *Правда*. 1933. 16 июля. С.2

⁸⁴ Немские колхозники разоблачают проделки фашистов. *Правда*. 1934. 2 января. С.1 (сообщение ТАСС)

⁸⁵ Д. Паперный Фашистский бред и колхозная действительность. *Правда*. 1936. 29 августа С.2

⁸⁶ Отчетный доклад т. Сталина XVII-ому съезду партии о работе ЦК ВКП(б). *Правда*. 1934. 28 января. С. 1

йдеться про німецький «фашизм». Перемогу «фашизму» в Німеччині Сталін закликав розглядати не тільки як ознаку слабкості німецького робітничого класу, а й як слабкість «буржуазії». Остання на думку вождя більшовиків вже не в силах владарювати старими методами парламентаризму й «буржуазної» демократії. А тому вимушена застосувати терористичні методи управління у внутрішній політиці для приборкання робітників. У той же час, основними елементами зовнішньої політики «современных империалистических политиков» він називав «шовінізм» та підготовку до війни (Додаток 9)⁸⁷. Наприкінці, Сталін зазначив, що справа йде до нової імперіалістичної війни. Вищезазначене свідчить про формування негативного образу нацистського режиму через його ототожнення із вже наявним негативним визначенням «фашистів». Останні, в свою чергу, напряду пов'язувалися з капіталізмом та імперіалізмом.

Цікавою є еволюція відзначення 1 серпня як антивоєнного та «антифашистського», яку можемо прослідкувати на шпальтах газети. Вперше ця дата відзначалася під такими заголовками 1935 року⁸⁸. Характерними лозунгами цього дня було «Фашизм это война. Социализм – это мир»⁸⁹. А ще 1934 року, на відзначення 20-річчя від початку Першої світової війни, більш помітним слоганом були слова «Война империалистической войне»⁹⁰. Тобто, ми прослідковуємо поступову зміну символізму дати. Річниця початку Першої світової війни в СРСР слугувала для відзначення боротьби з імперіалістами та «фашистами», якими відтепер стали і німецькі нацисти. Це оприявнювалося й у візуальних матеріалах. Так, в газеті за 1 серпня 1934 р. на першій сторінці серед імперіалістів бачимо особу Розенберга (Додаток 10), а на п'ятій сторінці

---

⁸⁷ Отчетный доклад т. Сталина XVII-ому с'езду партии о работе ЦК ВКП(б). *Правда*. 1934. 28 января. С. 1.

⁸⁸ Сегодня международный антивоенный, антифашистский день. *Правда*. 1935. 1 августа. С.1

⁸⁹ Фашизм – это война. Социализм – это мир. Там само. С.1.

⁹⁰ Война империалистической войне! *Правда*. 1934. 1 августа. С. 1.

фіксуємо малюнок, на якому робітник встановлює прапор з серпом та молотом на танку зі свастикою (Додаток 11).

Важливим для радянської антинацистської пропаганди було об'єднання образів внутрішнього та зовнішнього ворога. Так, показовим став процес «троцькістського антирадянського центру», що тривав з 23 січня по 30 січня 1937 р.⁹¹, і його висвітлення в пресі. Підсудних у цій справі, а саме Георгія Пятакова, Карла Радека, Леоніда Серебрякова та Григорія Сокольнікова, звинувачували у співпраці з німецькими фашистами⁹². На декілька днів газету буквально заповонила інформація про судову справу, в ході якої з колишніх видних більшовиків робили «агентів Троцького» а також німецьких фашистів і японських імперіалістів. Нерозривне поєднання внутрішніх і зовнішніх ворогів в особі фашистів і зрадників-більшовиків фіксуємо і у справі маршала Тухачевського та інших військовиків, суд над якими відбувся 11 червня 1937 р.⁹³. Інформацію про шпигунство на користь, зокрема німецьких нацистів, фіксуємо й на процесі так званого «антирадянського право-троцькістського блоку», що тривав з 2 по 13 березня 1938 р.⁹⁴.

Варто зазначити, що про радянсько-німецькі взаємини газета інколи писала і доволі нейтрально. Так, в номері за 6 травня 1933 р. на першій сторінці надрукований протокол про пролонгацію сторонами Берлінського договору 1926 р.⁹⁵. Крім цього, у 1935 р. неодноразово фіксуємо інформацію про торгівельні радянсько-німецькі взаємини і їхню взаємну вигоду⁹⁶. Згадки про

---

⁹¹ Шаповал Ю. «Паралельного антирадянського троцькістського центру» судовий процес 1937. Енциклопедія історії України: У 10-ти т. Київ, 2011. Т. 8. С. 59-60;

⁹² Страна приветствует справедливый приговор. *Правда*. 1937. 31 января. С.1; Дневник вечернего заседания за 23 января. *Правда*. 1937. 24 января. С.4. (сообщение ТАСС).

⁹³ За шпионаж и измену родине – расстрел! *Правда*. 1937. 12 июня. С.1 (сообщение ТАСС); Вчера Верховный Суд .... Там само. С.1; Фашистская разведка в трауре. *Правда*. 1937. 13 июня. С.2 (сообщение ТАСС).

⁹⁴ Обвинительное заключение. *Правда*. 1938. 3 марта. С.3 (сообщение ТАСС); Шаповал Ю. «Правотроцькістського блоку» процес 1938. Енциклопедія історії України: У 10-ти т. Київ, 2011. Т. 8. С. 483.

⁹⁵ Сообщение ТАСС. *Правда*. 1933. 6 мая. С.1 (сообщение ТАСС)

⁹⁶ Советско-германское хозяйственное соглашение. *Правда*. 1935. 10 апреля С.1; Германский финансовый кредит СССР там само. С. 1; Германская печать о советско-германском хозяйственном соглашении. *Правда*. 1935. 11 апреля. С.1.

радянсько-німецько торгівлю зафіксовані й наприкінці 1936 р.⁹⁷. Таким чином, навіть інформація про ідеологічного ворога Радянського Союзу – нацистську Німеччину – не була виключно негативною. Публікація таких повідомлень, очевидно, засвідчувала існування сподівань на покращення взаємин з гітлерівським режимом.

1939 року фіксуємо поступову зміну риторики в описі радянсько-німецьких взаємин. Одним з перших дзвіночків стали слова Сталіна на XVIII з'їзді ВКП(б) в березні місяці про бажання західних держав спровокувати конфлікт між Німеччиною та СРСР. Саме так він охарактеризував хвилю «шуму» у Великій Британії та США навколо Карпатської України і можливості її використання нацистами задля приєднання УРСР: *«Похоже на то, что этот подозрительный шум имел своей целью поднять ярость Советского Союза против Германии, отравить атмосферу и спровоцировать конфликт с Германией без видимых на то оснований»*⁹⁸. Загалом, після Мюнхенської змови в радянській газеті з'явилися більш акцентовані нотки щодо зацікавлення західних держав у розв'язуванні можливого радянсько-німецького конфлікту⁹⁹.

30 січня 1939 р. в газеті опублікували повідомлення під заголовком *«Ньюс кроникл о советско-германском сближении»*. У новині наведені уривки

---

⁹⁷ Продление советско-германского соглашения о торговом платежном обороте *Правда*. 1936. 25 декабря. С.1. (сообщение ТАСС); Экспорт советских товаров в Германию сокращается. *Правда*. 1936. 29 декабря. С.1. (сообщение ТАСС).

⁹⁸ Сталин Й. Отчетный доклад т. Сталина на XVIII-ом съезде партии о работе ЦК ВКП(б) *Правда*. 1939. 11 марта с.2 (сообщение ТАСС)

⁹⁹ *«Перед всем миром вскрыт истинный смысл пресловутой прежде всего англо-французской «политики невмешательства», означающей на деле попустительство фашистским агрессорам, развязывание войны. Показан истинный смысл того подозрительного шума, который подняла англо-французская пресса по поводу Советской Украины и который имел целью спровоцировать конфликт между Советским Союзом и Германией без видимых на то оснований. Маски с этих «миротворцев» сорваны!»* Див. Документ всемирно-исторического значения. *Правда*. 1939. 12 марта. С.1; *«В сентябре 1938 года буржуазная пресса Англии, Франции, США «неожиданно» обнаружила на географической карте Украину! Бесчисленные выступления в этой прессе по «украинскому вопросу» заканчивались неизменным припевом: немцы, прибрав к рукам Карпатскую Украину и превратив ее в свою базу, вот-вот пойдут в поход на Советскую Украину»*. Див. Мудрый сталинский анализ международного положения. *Правда*. 1939. 13 марта. С.1.

статті британського дипломатичного оглядача Вернона Бартлета з газети «The News Chronicle» про небезпеку німецько-радянського зближення. У публікації йшлося про погану комунікацію між англійською та радянською сторонами, а також згадувалися торгові перемовини між СРСР та Третім Райхом. Наводилися цитати автора про «політику дружби» СРСР по відношенню до будь-якої влади, яка відповідає взаємно. Крім цього, наведено припущення Бартлета про відсутність намірів радянського уряду надати підтримку Франції та Великобританії у разі їхнього конфлікту з Німеччиною та Італією:

«Сейчас советское правительство, по-видимому, совершенно не намерено оказать какую либо помощь Великобритании и Франции, если последние окажутся в конфликте с Германией и Италией. СССР намерен достигнуть соглашения со своими соседями на том условии, что они оставят его в покое. С точки зрения советского правительства нет большой разницы между позицией английского и французского правительств, – с одной стороны, и германского и итальянского – с другой, чтобы оправдать серьезную жертву в защиту западных демократий»¹⁰⁰.

Новина завершувалася переказом думки Бартлета про можливість вирішення радянсько-німецьких розбіжностей¹⁰¹. Тому від початку 1939 р. в «Правді» з'явилися нові акценти щодо позиції СРСР по відношенню до Франції та Великобританії. Останніх вважали провокаторами радянсько-німецького зіткнення.

Найяскравіше радянсько-німецьке зближення оприявнилося в серпні. Зокрема, 1 серпня в газеті були повністю відсутні будь-які гасла та згадки про міжнародний антивоєнний та антифашистський день, що різко контрастувало із попередніми роками¹⁰². 21 серпня в «Правді» на першій сторінці опублікували повідомлення про радянсько-німецький кредитно-торговий договір, який оцінювався як можливий крок до подальшого покращення не

---

¹⁰⁰ «Ньюс кроникл о советско-германском сближении» *Правда*. 1939. 31 января. С.5 (сообщения ТАСС)

¹⁰¹ Там само. С.5. (сообщение ТАСС)

¹⁰² Сегодня открывается Всесоюзная сельскохозяйственная выставка. *Правда*. 1939. 1 августа. С.1

лише економічних, а й політичних взаємин між СРСР та Німеччиною¹⁰³. А вже наступного дня в газеті розповідали про приїзд найближчим часом до Москви Йоахіма фон Ріббентропа, який мав би вести перемовини про пакт про взаємний ненапад¹⁰⁴.

3.2 Взаємини з Великою Британією і Францією

Загалом, у досліджуваній період зафіксовано 2234 згадки про взаємини Німеччини з Великобританією та Францією (Таблиця 2.2.), що вказує на пріоритетність цієї теми для радянських ЗМІ. Взаємини Німеччини з Англією та Францією були найбільш згадуваною темою в «Правді» упродовж досліджуваного періоду (див. Таблиця 2.2.). Чіткої тенденції висвітлення взаємин від покращення до погіршення або навпаки не фіксуємо. Найбільше їх висвітлювали під час періодів загострень взаємин між цими країнами, спричиненими агресивними прагненнями Третього Райху. До прикладу, пік згадок у 1935 р. припав на березень, коли Німеччина порушила зобов'язання та відновила військовий призов¹⁰⁵ (Додаток 3). 1936 р. пік згадок теж припав на березень, коли Німеччина розірвала Локарнські угоди від 1925 р. та ввела свої війська в Рейнську демілітаризовану зону (Додаток 4). А 1938 р. найбільше згадок фіксуємо у серпні та вересні, коли наростала напруга навколо Чехословацьких Судет (Додаток 6).

Риторика щодо дій урядів Великої Британії та Франції у певних ситуаціях була однаковою. Так, різко критикували в «Правді» рішення обидвох держав визнати режим Франко. Ці дії називали «ганебною капітуляцією» країн¹⁰⁶. Іншим важливим об'єктом уваги стала доля Чехословаччини. Готовність урядів держав до територіальних поступок за рахунок цієї країни в «Правді» називали «империалистическим планом

---

¹⁰³ К советско-германскому торгово-кредитному соглашению *Правда*. 1939. 21 августа. С.1

¹⁰⁴ К советско-германским отношениям. *Правда*. 1939 22 августа. С.1 (сообщения ТАСС)

¹⁰⁵ Вермахт. Кулинич І. Енциклопедія історії України: У 10- ти т. Київ, 2003. Т. 1. С. 484.

¹⁰⁶ Позорная капитуляция. *Правда*. 1939. 1 марта. С.5.

расчленения»¹⁰⁷ та участю перших в «торгівлі чехословацькою незалежністю»¹⁰⁸. Результат кризи, а саме Мюнхенську угоду, визнали «ударом по справі миру»¹⁰⁹. Подібна критика цих країн спостерігається і в карикатурах. Так, на зображенні із назвою «*Англо-французская игра в кошки-мышки*», розміщеному в номері за 30 квітня 1938 р., змальовані прем'єр-міністри Великобританії та Франції Невілл Чемберлен, Едуард Даладьє. А також міністри закордонних справ цих країн: Едуард Галіфакс та Жорж Бонне. На малюнку всі вони, стоячи в колі із заплющеними очима, тримаються за руки. В той час, як поза колом Гітлер з дубинкою в руках і написом на ній «*Генлейн*» ходить за чоловіком, в якого на спині надпис «*Чехословакия*» (Додаток 12).

Більш різку риторику частіше зустрічаємо щодо оцінки дій британського уряду. Усі його прагнення домовитися з Німеччиною в межах сповідуваної політики «умиротворення агресора» на сторінках «Правди» засуджувалися. Зокрема, нищівної критики зазнала англо-німецька морська угода від червня 1935 р., за якою Німеччині дозволялося мати військово-морський флот водотоннажністю у 35% від британського¹¹⁰. У газеті угоду називали ударом по справі миру, порушенням принципу колективної безпеки¹¹¹. Висвітлювали також обурення угоди Францією¹¹², з якою Великобританія не порадилася щодо даної угоди¹¹³. Крім цього, звертали увагу на країни Балтії через

---

¹⁰⁷ Империалистический план расчленение Чехословакии. *Правда*. 1938. 20 сентября. С.1 (сообщение ТАСС).

¹⁰⁸ Силы войны и силы мира. *Правда*. 1938. 22 сентября. С.1

¹⁰⁹ Мюнхенское соглашение – удар по делу мира. *Правда*. 1938. 1 октября. С.5 (сообщение ТАСС).

¹¹⁰ Ширер В. Злет і падіння Третього Райху. Т. 1. С.325.

¹¹¹ Удар по фронту мира. *Правда*. 1935. 21 июня. С.5. (сообщение ТАСС); Нарушение принципа коллективной безопасности. Там само. С.5. (сообщение ТАСС).

¹¹² Брединг Французская нота Англии. *Правда*. 1935. 19 июня. С.5; Французская печать резко критикует англо-германское морское соглашение. *Правда*. 1935. 20 июня. С.5 (сообщение ТАСС).

¹¹³ Ширер В. Злет і падіння Третього Райху. Т. 1. С.325-326.

потенційну небезпеку для них німецького військового флоту¹¹⁴. Критика даної угоди також знайшла відображення у візуальному супроводі (Додаток 13).

На шпальтах газети різко звучала критика окремих британських політиків. Перш за все, мішенню критики стала особа Невілла Чемберлена, прем'єр-міністра Великобританії у 1937–1940 рр. Його прихильність до політики «умиротворення агресора» в «Правді» подавали як таку, що вела до війни і не знаходила підтримки навіть в англійському суспільстві¹¹⁵. Ця особа була обіграна в низці карикатур, де з Чемберлена глузували за його політику «умиротворення» і поступки німецькому та італійському агресорам (Додатки 14-18). Втім, сам Чемберлен не обов'язково був зображений на карикатурах. За поступливість Великобританії агресорам у 1937–1938 рр. у низці карикатур вона постає в образі приниженого лева, якого різко висміюють. (Додаток 19-21). Ще одним англійцем, що критикувався як в текстуальному, так і візуальному зображенні, був лорд Плімут, англійський представник та голова комітету з невтручання в іспанські справи (Додаток 22)¹¹⁶. На зображеннях англієць постав людиною, що навмисне не помічала нацистської інтервенції в Іспанії (Додатки 23-24).

У той же час, на сторінках «Правди» згадувались і британські політики, що виступали проти поступок німцям. До прикладу, антинацистську риторику неодноразово фіксуємо з вуст Вінстона Черчилля¹¹⁷. Ба більше, на шпальтах газети Черчилль висвітлювався в ролі прихильника ідеї співпраці з СРСР через його важливу роль в боротьбі з німецьким фашизмом: *«Мы, – сказал Черчилль, быть может не в состоянии взвесить и учесть всю силу и всю мощь*

---

¹¹⁴ Серьезное предупреждение балтийским государствам. *Правда*. 1935. 21 июня. С.5 (сообщение ТАСС).

¹¹⁵ Дэлл Роберт Плоды попустительства агрессору. *Правда*. 1938. 27 марта. С.5; Английская общественность против политики Чемберлена. *Правда*. 1938. 22 марта. С.5.

¹¹⁶ Киты и «невмешательство» *Правда*. 1937. 4 апреля. С.5.

¹¹⁷ Выступление Черчилля. *Правда*. 1938. 27 ноября. С.5 (сообщение ТАСС); Черчилль критикует политику Чемберлена. *Правда*. 1938. 18 ноября. С.5. (сообщение ТАСС); Прения в английском парламенте. *Правда*. 1938. 7 октября. С.5. (сообщение ТАСС).

Советского Союза, но нет никакого сомнения в одном, что СССР – огромное государство, которое неуклонно проводит политику мира»¹¹⁸.

Риторика по відношенню до дій французьких політиків була більш лояльною. Важливу роль тут зіграло розірвання Локарнського договору Німеччиною та ратифікація франко-радянського договору про взаємодопомогу 1936 р.¹¹⁹ Так, в газеті висвітлювали стривожену реакцію у Франції на ремілітаризацію Рейнської зони у 1936 р., яку остання розцінювала як ворожий акт і була готова до рішучих дій у відповідь¹²⁰. Небезпека, що її становила гітлерівська ремілітаризація Рейнської зони для Франції, передавалась і візуально. Так, на карикатурі за 8 березня 1936 р. чобіт німецького солдата, що ступив на Рейнську зону, нависає над французькою територією (Додаток 25). У газеті усіяко легітимізували франко-радянський договір. Так, в «Правді» спростовували закиди про антинімецький дух радянсько-французького пакту про взаємодопомогу, наголошуючи, що Німеччині від початку пропонували взяти участь в новій системі безпеки¹²¹. Водночас, позиція Лондона в питанні ремілітаризації Рейнської зони була зображена стриманою та неоднозначною. Адже у Британії закликали до

---

¹¹⁸ «Мы, - сказал Черчилль, быть может не в состоянии взвесить и учесть всю силу и всю мощь Советского Союза, но нет никакого сомнения в одном, что СССР – огромное государство, которое неуклонно проводит политику мира» Цит. за СССР – могущественный фактор в борьбе против фашистской агрессии. *Правда*. 1939. 10 марта. С.6 (сообщение ТАСС); «...он [Черчилль – О.Д.] выражает удовлетворение тем, что общественное мнение в Англии и Франции довольно быстро пришло к заключению, что необходим тройственный пакт с СССР» Цит. за Статья Черчилля. *Правда*. 1939. 9 июня. С.5 (сообщение ТАСС).

¹¹⁹ 7 березня 1936 року Німеччина ввела війська в Рейнську демілітаризовану зону, цим самим порушивши Локарнські угоди від 1925 року. Гітлер подав це як відповідь на ратифікацію французьким парламентом франко-радянського договору про взаємодопомогу. Див.: Ширер В. Злет і падіння Третього Райху. Т. 1. С.328-329.

¹²⁰ Б. Михайлов. Твердая позиция Франции. *Правда*. 1936. 13 марта. С.5; Б. Михайлов. Позиция Франции. *Правда*. 1936. 10 марта. С.5; Франция отклоняет меморандум Гитлера. *Правда*. 1936. 9 марта. С.5. (сообщение ТАСС).

¹²¹ Парижские отклики на обмен ратификационными грамотами франко-советского договора. *Правда*. 1936. 29 марта. С.1 (сообщение ТАСС)

переговорів з Німеччиною і не давали чітких сигналів щодо підтримки французької сторони¹²².

3.3 Взаємини Третього Райху з Японією та Італією

Еволюцію від погіршення до покращення на сторінках «Правди» упродовж досліджуваного періоду зазнали *італо-німецькі взаємини*. Приводом для загострення між двома країнами стала липнева криза в Австрії влітку 1934 р.¹²³. У газеті висвітлювали прискіпливу увагу Італії до цих подій та підтримки, яку вона надавала Австрії¹²⁴. Так, у «Правді» з'являлись повідомлення про перекидання італійських військ до австрійського кордону¹²⁵, а також телеграму Муссоліні до австрійського віце-канцлера, в якій він заявляв про готовність відстоювати незалежність Австрії¹²⁶.

Важливою подією на шляху до зближення Німеччини та Італії, що її фіксувала «Правда», стала італо-ефіопська війна. У газеті згадували про італо-німецькі перемовини щодо визнання Німеччиною анексії Ефіопії Італією¹²⁷, а також про припинення дипломатичних відносин між Німеччиною та Ефіопією¹²⁸. Ба більше, саме після початку італо-ефіопської війни фіксуємо згадки про зближення Італії з Німеччиною та Японією¹²⁹.

Агресія в Ефіопії зображувалася як така, що підривала міжнародний авторитет Італії і повертала її у фарватер нацистської політики. Так, у статті «*Неделимая война*» за 3 листопада 1936 р. Т. Коррадов писав про різке

---

¹²² Б. Михайлов. Франция добивается поддержки Англии. *Правда*. 1936. 14 марта. С.5; Английские отклики. *Правда*. 1936. 8 марта. С.7. (сообщение ТАСС); Английская печать призывает «к благоразумию». *Правда*. 1936. 10 марта. С.5. (сообщение ТАСС).

¹²³ Тоді прихильниками анексії Австрії Німеччиною був вбитий австрійський канцлер Енгельберт Дольфус. Див. Кривонос Р. Дольфус Енгельберт. Українська дипломатична енциклопедія : У 2-ох т. Київ, 2004. Т. 1. С. 363.

¹²⁴ Италия следит за событиями в Австрии. *Правда*. 1934. 26 июля. С.1 (сообщение ТАСС).

¹²⁵ Возбуждение в Италии. Передвижение итальянских корпусов к австрийской границе. *Правда*. 1934. 27 июля. С.1 (сообщение ТАСС); 40 тысяч итальянских войск остаются на австрийской границе. *Правда*. 1934. 28 июля. С.5 (сообщения ТАСС); Угрожающая позиция Италии. *Правда*. 1934. 29 июля. С.5. (сообщение ТАСС).

¹²⁶ Телеграмма Муссолини австрийскому вице-канцлеру. Там само. С.1 (сообщение ТАСС).

¹²⁷ Итало-германский «обмен любезностями» *Правда*. 1936. 15 мая. С.5. (сообщение ТАСС).

¹²⁸ Ликвидация германской миссии в Аддис-Абебе. *Правда*. 1936. 27 июля. С.5.

¹²⁹ Итало-японо-германское сближение. *Правда*. 1936. 10 января. С.5. (сообщение ТАСС). Итало-японо-германское сближение. *Правда*. 1936. 11 января. С.5. (сообщение ТАСС).

погіршення взаємин Італії з Британією і Францією внаслідок італо-ефіопської війни. Автор також згадував про послаблення впливу Італії в Дунайському басейні та на Балканах, унаслідок чого Австрія та Угорщина все більше піддалися німецькому впливу. Т. Коррадов підсумовував тезою про вимушене зближення Італії з Німеччиною на фоні послаблення власних позицій¹³⁰. Наступний етап зближення, а саме агресію в Іспанії, в газеті зображували як спосіб для Італії компенсувати втрату впливу на Австрію та Угорщину і за допомогою Німеччини покращити власне становище в Середземному морі¹³¹.

Підготовка та приєднання Італії до Антикомінтернівського пакту зображувалися на шпальтах газети як утворення блоку агресивних держав¹³². Так, в статті під назвою «*Блок агресорів*» за 17 жовтня 1937 р. Я. Вікторов вказував, що Німеччина, Японія та Італія «*сделали агрессию орудием своей национальной политики*»¹³³. Автор перераховував військові агресії цих країн, а також аналізував їхні військові витрати¹³⁴. Він наголошував на небезпеці, що новоутворений блок становив для Великої Британії, Франції та США¹³⁵. Про спільні дії і плани Німеччини та Італії проти третіх країн у «Правді» згадували й поза межами трикутника Рим-Берлін-Токіо¹³⁶. Наратив тісних військово-

---

¹³⁰ Т. Коррадов. Неделимая война. *Правда*. 1936. 3 ноября. С.5.

¹³¹ Т. Коррадов. Напряженность внутреннего положения Италии. *Правда*. 1936. 26 октября. С.2.

¹³² Подготовка блока трех агрессоров. *Правда*. 1937. 25 октября. С.1 (сообщение ТАСС).

¹³³ Я. Викторов Блок агрессоров. *Правда*. 1937. 17 октября. С.2.

¹³⁴ «Каждый из агрессоров имеет ... солидный «послужной список». Япония захватила Манчжурию, вторглась в Северный Китай и начала захват всей китайской территории. ... За Германией – интервенция в Испании, изуверское истребление мирного население в Альмерии и Гернике, заговоры в Австрии и в Венгрии, расторжение локарного договора. За Италией – захват Абиссинии, война против испанского народа, разнузданное пиратство на Сердиземном море» Цит. Там само. С.2

¹³⁵ Я. Викторов Блок агрессоров. *Правда*. 1937. 17 октября. С.2.

¹³⁶ Н. Майорский. Итало-германская ставка на изоляцию Франции. *Правда*. 1937. 14 марта. С.5; Итало-германские попытки изолировать Чехословакию. *Правда*. 1937. 13 мая. С.1 (сообщение ТАСС); Планы расчленения Югославии. *Правда*. 1939. 14 апреля. С.5 (сообщение ТАСС).

політичних взаємин між Італією та Німеччиною на сторінках «Правди» фіксуємо до кінця досліджуваного періоду¹³⁷.

Згадки про німецько-японське зближення фіксуємо вже від 1933 року¹³⁸. Ці країни в «Правді» висвітлювали як два агресивних режими та потенційні вороги Радянського Союзу¹³⁹. Так, в епіграфі газети за 1 серпня 1936 р. розмістили цитату Сталіна, де лідер більшовиків назвав їх двома вогнищами військової небезпеки¹⁴⁰. Більш виразно про антирадянське спрямування дій Німеччини та Японії писав на сторінках газети партійний діяч Дмитро Мануїльський: *«Обе правящие клики Японии и Германии выступают в качестве крестоносцев против мирового большевизма, противопоставляя фашистский кнут и топор советскому серпу и молоту. Оба правительства хотят экспансии за счет СССР»*¹⁴¹. Японію представляли як країну, що найімовірніше розпочне війну в Азії, а Третій Райх як осередок агресії в Європі¹⁴².

У газеті приділяли значну увагу темі військово-політичного договору між Японією та Німеччиною. Так, ще до укладення Антикомінтернівського пакту в листопаді 1936 р. у «Правді» неодноразово з'являлися повідомлення про підписання таємного договору між Японією та Німеччиною¹⁴³. Підписання ж пакту висвітлювали як ще один крок до розв'язання війни¹⁴⁴, що знайшло відображення і у показових карикатурах (Додаток 26). Водночас,

---

¹³⁷ Германо-итальянский договор а военно-политическом союзе. *Правда*. 1939. 24 мая. С.6. (сообщение ТАСС); Оформление итало-германского военного союза. *Правда*. 1939. С.6 8 мая. (сообщение ТАСС).

¹³⁸ Германия ищет сближения с Японией. *Правда*. 1933. 28 декабря. С.6 (сообщение ТАСС).

¹³⁹ Майорский. Германия и Япония угрожают миру. *Правда*. 1934. 2 января. С.1;

¹⁴⁰ Сталин Имеются, по моему, два очага...*Правда*. 1936. 1 августа. С.1.

¹⁴¹ Отчетный доклад т. Мануильского о работе делегации ВКП(б) в ИККИ. *Правда*. 1934. 5 февраля. С.2 (сообщение ТАСС).

¹⁴² «Мне Европа, а тебе – Азия». Основы японо-германского сотрудничества. *Правда*. 1934. 14 мая. С.5. (сообщение ТАСС); Германский план войны в Европе. Япония одновременно начнет войну на Востоке. *Правда*. 1936. 21 февраля. С.6.

¹⁴³ Тайный договор между Германией и Японией. *Правда*. 1934. 29 сентября. С.5 (сообщение ТАСС); «Существует ли тайный договор между Германией и Японией». *Правда*. 1934. 21 октября. С.5.

¹⁴⁴ Новое звено в подготовке мировой войны. *Правда*. 1936. 28 ноября С.8 (сообщение ТАСС);

договір зображувався як крок не лише проти СРСР, а й проти західних держав. Про це, до прикладу, на надзвичайному VIII Всесоюзному з'їзді Рад заявляв нарком зовнішніх справ Максим Литвинов, про що згадано на першій сторінці газети за 29 листопада 1936 р.¹⁴⁵.

У контексті німецько-японських взаємин приділялася увага не тільки безпосередньо взаєминам між цими двома країнами. Фіксуємо також звернення до тематики взаємин між Третім Райхом та японською маріонетковою державою Манчжоу-Го¹⁴⁶. Іншою важливою країною в даному контексті постає Китай. У «Правді», зокрема, згадували про китайсько-німецьке військове співробітництво¹⁴⁷. Втім, не забували наголошувати, що незважаючи на протиріччя сторін в китайському питанні, Японія та Німеччина насправді мали спільні цілі в регіоні Південно-Східної Азії. Вони передбачали витіснення з даного регіону впливу західних держав¹⁴⁸.

3.4 Нацистська Німеччина і Польща

Еволюцію від покращення до погіршення на сторінках «Правди» упродовж досліджуваного періоду зазнали польсько-німецькі взаємини. Доволі стримано в газеті відреагували на підписання німецько-польського договору про ненапад у січні 1934 р.. З одного боку, в газеті з'явилися коментарі щодо польсько-німецького зближення та віддалення Польщі від західних держав¹⁴⁹. Водночас, згадувалися також і слова наркома Литвинова

---

¹⁴⁵ Внешняя политика СССР неизменна! *Правда*. 1936. 29 ноября. С.1.

¹⁴⁶ Германия готовится признать Манчжоу-Го. *Правда*. 1934. 14 января. С.6 (сообщение ТАСС). Германия готовится признать Манчжоу-Го. *Правда*. 1934. 28 января. С.6. (сообщение ТАСС); Торговое соглашение между Германией и Манчжоу-Го. *Правда*. 1936. 3 июня. С.1 (сообщение ТАСС).

¹⁴⁷ В Японии недовольны германо-китайским соглашением. *Правда*. 1936. 1 июля. С.5. (сообщение ТАСС); Германское проникновение в Китай. *Правда*. 1936. 16 сентября. С.5. (Сообщение ТАСС).

¹⁴⁸ «Ни для кого не секрет, что интересы Японии и Германии в Китае достаточно противоречивы, но эти противоречия подчиняются общей цели – вытеснить так называемые демократические державы с рынков Дальнего Востока» Цит. За Тихомиров М. Японская агрессия в южно-китайском море. *Правда*. 1939. 6 апреля. С.5.

¹⁴⁹ Официозные польские комментарии. *Правда*. 1934. 28 января. С.6 (сообщение ТАСС);

про те, що СРСР мусить сприймати пакт як внесок у справу миру¹⁵⁰. Наступну сходинок до німецько-польського зближення в «Правді» фіксуємо у вересні 1934 р., коли Німеччина та Польща з різницею в декілька тижнів відмовилися від підписання договору про Східний пакт¹⁵¹. Тоді в «Правді» почали припускати наявність таємних домовленостей між Польщею та Німеччиною¹⁵², а також писати і візуалізувати про те, що Польща взується на Третій Райх¹⁵³ (Додаток 27).

Присутня інформація й про спільні німецько-польські антирадянські прагнення. Так, про вступ СРСР до Ліги націй у 1934 р. в газеті згадували як про причину подальшого зміцнення німецько-польських дружніх взаємин¹⁵⁴. Ба більше, в «Правді» напряду висвітлювали німецько-польські військово-політичні плани агресії щодо СРСР¹⁵⁵. Так, йшлося про загарбання українських терен для Польщі в обмін на приєднання Данцига та польського Помор'я до Німеччини¹⁵⁶. Відбулася й переоцінка німецько-польського договору про ненапад. Так, вже у 1935 р. в газеті його називали «зряддям війни» проти СРСР¹⁵⁷.

---

¹⁵⁰ Отклики на заключение польско-германского пакта. *Правда*. 1934. 29 января. С.6 (сообщение ТАСС);

¹⁵¹ Цей документ мав стати угодою про взаємодопомогу між двома вищезгаданими країнами та СРСР, Чехословаччиною, Фінляндією та країнами Балтії. Див: Проект створення "Східного пакту" приєднання Радянського Союзу до ліги націй URL: <https://web.archive.org/web/20130923070343/http://idetperformance.com/kriza-versalskogo-poryadku/297-proektstvorennyaquotshdnogopaktuquotpridnannyaradyanskogosoyuzudolginaci.html> (Дата звернення 07.05.2021)

¹⁵² Майорский «Польша и Германия действует согласовано» *Правда*. 1934. 29 сентября. С.5;

¹⁵³ Гофман. Берлин инструктирует Варшаву. *Правда*. 1934. 13 сентября. С.1; Критика «нюрбергерской политики Польши» Там само. С.1 (сообщение ТАСС);

¹⁵⁴ Проповедь германо-польской дружбы. *Правда*. 1934. 21 сентября. С.5 (сообщение ТАСС).

¹⁵⁵ План японо-германо-польской коалиции против СССР. *Правда*. 1935. 11 февраля. С.5 (сообщение ТАСС); Японо-польско-германское «сотрудничество» *Правда*. 1935. 12 февраля. С.5;

¹⁵⁶ Планы германо-польской агрессии. *Правда*. 1938. 22 января. С.5 (сообщение ТАСС);

¹⁵⁷ «Польско-германский пакт з орудие войны» *Правда*. 1935. 5 апреля. С.5;

Про союзницькі відносини між Польщею та Німеччиною в газеті згадували ще під час Судетської кризи восени 1938 року¹⁵⁸. Втім, після агресії проти Чехословаччини газета все більше писала про загострення в польсько-німецьких взаєминах (Додаток 7). Так, в «Правді» у 1939 р. широко висвітлювали гоніння на поляків в Третьому Райху, антипольську компанію в німецьких ЗМІ та концентрацію німецьких військ на польських кордонах¹⁵⁹. Тому у 1939 р. Польща на сторінках «Правди» з союзника Німеччини перетворилася на потенційну жертву німецької агресії.

***

Образ нацистського ворога з його антирадянськими діями та намірами не заважав наявності повідомлень про радянсько-німецьку торгівлю. Це дозволяє припускати існування розрахунків радянського керівництва щодо радянсько-нацистського зближення, повідомлення про які зрештою з'явилися на сторінках «Правди». 1 серпня стало символом боротьби не тільки з імперіалістами, а й фашистами. До них зараховували й німецьких нацистів, оскільки не визнавали їх соціалістами. Це все чітко простежується на еволюції відзначення 1 серпня як антивоєнного та антифашистського дня. Проте, свято безслідно зникає 1 серпня 1939 року, що ще раз наводить на припущення про зміну пріоритетів в радянського керівництва.

Висвітлення політики західних держав залежало від «правильності» їхніх рішень. «Неправильні» рішення, такі як визнання режиму Франко та компроміс з нацистами в Мюнхені, наражалися на різку критику. У той же час, наближеність до радянської лінії оцінки тих чи інших подій знаходили

---

¹⁵⁸ Гитлер требует раздела Чехословакии между Германией, Венгрией и Польшей. *Правда*. 1938. 22 сентября с.5 (сообщение ТАСС); Германо-польско-венгерские военные совещания. *Правда*. 1938. 21 сентября. С.5 (сообщение ТАСС);

¹⁵⁹ Преследование поляков в Германии. *Правда*. 1939. 20 августа. С.5 (сообщение ТАСС); Преследование поляков в Германии. *Правда*. 1939. 18 августа. С.6. (сообщение ТАСС); Антипольская кампания в Германии. *Правда*. 1939. 19 августа. С.5 (сообщение ТАСС); Германские угрозы по адресу Польши. Там само. С.5 (сообщение ТАСС); Концентрация германских войск на границе с Польшей. *Правда*. 1939. 25 июля. С.6 (сообщение ТАСС); Германский нажим на Польшу. *Правда*. 1939. 27 марта. С.6 (сообщение ТАСС); Польша под угрозой германской агрессии. 1939. 30 марта. С.5 (сообщение ТАСС); Германские войска на польской границе. *Правда*. 1939. 15 апреля. С.5 (сообщение ТАСС);

нейтральне відображення. Німеччину, Японію та Італію розглядали як ймовірну коаліцію проти СРСР та країн Заходу. З цією ж метою, на думку радянських авторів, був підписаний Анतिकомінтернівський пакт, який називали «блоком агресорів». Польща зображена країною, що довгий час йшла у фарватері німецької політики. Втім, з наростанням напруги між країнами в 1939 р. вона перетворилася в потенційну жертву німецької агресії.

Розділ 4 «Правда» про політику й плани гітлерівського режиму

4.1 Мілітаризація та військові плани й інтервенції Третього Райху

Бум інформації на тему мілітаризації мав місце навесні 1935 р., коли в Третьому Рейху поновився військовий призов. У цей час тематика озброєння активно висвітлювалася як текстово, так і у візуально. (Додатки 3, 28-30). Мілітаризація Німеччини зображувалася як небезпека для СРСР та решти світу¹⁶⁰. Так, відновлення військового призову в «Правді» трактували як рішення Гітлера стати на шлях підготовки до війни а також як подію, яка руйнує Версальські домовленості¹⁶¹.

31 березня 1935 р. в «Правді» з'явилася вищезгадана стаття Михайла Тухачевського, присвячена озброєнню Німеччини. У ній радянський маршал згадував про антирадянські та реваншистські плани Гітлера, а також називав німецькі збройні сили армією вторгнення. У той же час, він зазначав, що антирадянське вістря імперіалістичних планів Гітлера було лише зручною ширмою для прикриття його реваншистських планів на Заході¹⁶². Німецький реваншизм висвітлювався і візуально. Так, на карикатурі, розміщеній в газеті за 24 березня 1935 р., змальовано поклоніння нацистів особі Вільгельма II, який був німецьким імператором у роки Першої світової війни (Додаток 29). А на карикатурі за 1 квітня 1935 р. намальований нацист, що сидить на гарматі. У руках він тримає прапор з написом «Реванш» (Додаток 30). Окрім відслідковування поступового створення великої німецької армії¹⁶³, у газеті згадували і про приготування до хімічної війни¹⁶⁴.

На сторінках часопису активно конструювали агресивний образ нового німецького режиму. Так, повернення Саарської області до складу Німеччини

---

¹⁶⁰ Германия продолжает вооружаться. *Правда*. 1933. 21 июля. С.1 (сообщение ТАСС)

¹⁶¹ Впечатление в Париже, Риме, Лондоне. *Правда*. 1935. 17 марта. С.1 (соб. Корр. «Правды»)

¹⁶² Тухачевский Михаил Военные планы нынешней Германии. *Правда*. 1935. 31 марта. С.2

¹⁶³ Создание массовой армии в Германии. *Правда*. 1935. 20 апреля С. 5, 2 миллионная армия в мирное время. *Правда*. 1936. 28 августа С.1 (сообщение ТАСС)

¹⁶⁴ Германия готовится к бактериологической войне. *Правда*. 1935 30 марта. С.5 (сообщение ТАСС); Приготовления Германии к химической войне. *Правда*. 1936. 29 марта. С.5 (сообщение ТАСС)

на початку 1935 р. зображували лише як початок «збирання німецьких земель»¹⁶⁵. Це проявилось й у візуальному зображенні. Так, на малюнку за 29 березня 1935 р. нацист із сокирою в руках замахується на прикордонний стовпчик з надписом «Австрія». Наступними стовпчиками йдуть «Литва» та «Мемель». Поруч зі стовпчиком «Австрія» лежить вже повалена табличка «Саар» (Додаток 31). У текстуальному матеріалі, крім вищезгаданих територій, згадували також Ельзас-Лотарингію та так званій «польський коридор»¹⁶⁶. Агресивні плани нацистів, як показували в «Правді», виходили далеко за межі згаданих територій. Так, йшлося про німецьку загрозу для Франції, Бельгії та Великобританії на Заході, а на Сході – для Польщі, Балтійських країн і СРСР¹⁶⁷.

З усіх радянських теренів, що «цікавили» нацистів, за версією «Правди», помітно виділялася українська територія. Так, в новині «*«Украинские кадры» Альфреда Розенберга»* за 9 червня 1935 р. розповідалося про український підвідділ організації «*Русских фашистов-гитлеровцев»* в Німеччині, який у зв'язку з українофільськими віяннями нової влади перейшов у підпорядкування безпосередньо штабу Розенберга та допомагав готувати вторгнення до Радянської України¹⁶⁸. Верхівку української військово-політичної еміграції часів національно-визвольних змагань зображували як прислужників німців. Так, агентом Гітлера «*по украинским делам»* в газеті називали Євгена Коновальця¹⁶⁹. План гітлерівського режиму, як стверджувалось, полягав у відновленні української монархії на чолі з

---

¹⁶⁵ Гофман Слова и дела Германии. *Правда*. 1935. 20 января. С.5

¹⁶⁶ Конд Саар – только начало «исправление германских границ». *Правда*. 1935. 16 января. С.8.

¹⁶⁷ И. Ерухимович Фашистская Германия – очаг военной опасности. *Правда*. 1936 17 сентабря. С.5; Куда направлена германская агрессия. *Правда*. 1936. 25 апреля. С.1 (сообщение ТАСС)

¹⁶⁸ М. Кольцов «Украинские кадры» Альфреда Розенберга. *Правда*. 1935. 9 июня. С.5; Альфред Розенберг – нацистський діяч, що виступав за союзні відносини між Україною та Третім Рейхом після визволення українських земель з-під радянської влади. Н. Кашеварова. Розенберг Альфред. Енциклопедія історії України: У 10-ти т. Київ, 2012. Т. 9. С. 261-262.

¹⁶⁹ Троцкисты под покровительством польской разведки. *Правда*. 1937. 9 февраля. С.5 (сообщение ТАСС); примітка – в новині не уточнено ім'я Коновальця.

гетьманом Скоропадським, якого в газеті називали «керівником української білогвардійської агентури нацистів»¹⁷⁰.

Риторика посилювалася неодноразовими розповідями про розграбування німцями України в 1918–1919 роках¹⁷¹. Так, в газеті за 5 травня 1936 р. більшість сторінки 4 присвячено німецькому пануванню на українських теренах, а гетьман Павло Скоропадський показаний як маріонетка в руках німців (Див. Додаток 32)¹⁷².

У газеті висміювали плани нацистів щодо загарбання радянських територій. Так, до прикладу, в листопаді 1936 р. на Всесоюзному з'їзді рад частину своєї промови голова Раднаркому УРСР Панас Любченко присвятив німецьким планам щодо України. Посадовець згадав Альфреда Розенберга та його думки про необхідність союзу між Києвом та Берліном. Республіканський лідер завершив популярним, за його словами, прислів'ям в Україні: «Не доведеться свині на небо дивитися, а Гітлеру в нашому городі риться», на що зал відреагував оваціями¹⁷³. Альфреда Розенберга не рідко висміювали і в карикатурах (Додаток 33-34).

Другою за загальною кількістю згадок була тема німецької інтервенції в Іспанію. Ця тема широко висвітлювалася вже з серпня 1936 р., тобто майже з самого початку повстання франкістів (Додаток 4). Німецька інтервенція спровокувала збільшення кількості згадок про важке соціально-економічне становище в Німеччині. Так, низка статей виходила під рубрикою «Фашизм это голод» і «Фашизм это война»¹⁷⁴.

---

¹⁷⁰ «Украинская монархия» – план германского фашизма. *Правда*. 1934. 31 марта С.4 (соб. Корр. «Правды»)

¹⁷¹ А. Ерусалимский Как германский империализм грабил Украину. *Правда*. 1936. 22 ноября С.4; Германская оккупация Украины в 1918 году. *Правда*. 1936. 5 мая. С.4

¹⁷² Там само. С.4

¹⁷³ Любченко П.П. Прения по докладу тов. Сталина И. о проекте конституции Союза ССР. *Правда*. 1936. 27 ноября. С.2

¹⁷⁴ Факты и цифры из жизни фашистской Германии. Резкое снижение зарплаты. *Правда*. 1936. 29 августа. С.5; Германские базы вдоль западного побережья Африки. *Правда*. Там само. С.5 Новое повышение налогов в Германии. *Правда*. 1936. 30 августа. С.5; Резкий недостаток мяса и жиров. Там само. С.5

У «Правді» підкреслювали значимість німецької та італійської допомоги Франко для перебігу громадянської війни в Іспанії¹⁷⁵. Так, до прикладу, в статті члена політбюро іспанської компартії Антоніо Міхе Гарсії за 5 листопада 1936 р. йшлося про те, що саме посилення авіації франкістів німецькими та італійськими літаками дозволило створити загрозу для Мадрида. Автор твердив, що за умови відсутності військової допомоги повстанцям з боку німецьких та італійських фашистів війна давно була б виграна на користь республіканців¹⁷⁶. Тема знаходить відображення і у візуальному супроводі. Так, на карикатурі за 30 серпня 1936 р. намальовано робітника, який перемагає мавпу, але тій фашисти подають ніж та пістолет. (Додаток 35). Також присутні карикатури, що підкреслювали залежність Франко від гітлерівців (Додатки 36–37). Для більшої переконливості вміщено фото з британської газети «Daily Telegraph», на якому зафіксовані німецькі солдати в Іспанії (Додаток 38).

У «Правді» активно висвітлювали нацистську інтервенцію в Чехословаччину. У 1938-1939 рр. кількість згадок по цій темі перевищувала кількість згадок про інтервенцію в Іспанії (Додаток 6-7). Увага до Чехословаччини збільшилася після аншлюсу Австрії в березні 1938 р. (Додаток 6). Тоді у газеті почали висвітлювати підготовку Німеччини до нападу на Чехословаччину¹⁷⁷. Так, в статті «Германская угроза Чехословакии» за 2 квітня 1938 р. автор К. Великанов назвав захоплення Австрії прелюдією до захоплення Чехословаччини¹⁷⁸.

---

¹⁷⁵ Частями мятежников командуют германские офицеры. *Правда*. 1937. 8 января. С.5 (сообщение ТАСС); 10.000 германских войск на мадридском фронте. Там само. С.5 (сообщение ТАСС); 80-тысячная армия интервентов для Франко. *Правда*. 1937. 27 января. С.1 (сообщение ТАСС); И. Ермашев 100 тысяч интервентов в Испании. *Правда*. 1937. 10 марта. С.5.

¹⁷⁶ Гарсиа М. А. Гражданская война в Испании. *Правда*. 1936. 5 ноября. С.5

¹⁷⁷ Подготовка германской агрессии против Чехословакии. *Правда*. 1938. 12 мая. С.5 (сообщение ТАСС); Германский план нападения на Чехословакию. 1938. 22 мая. С.1 (сообщение ТАСС); Военные приготовления Германии против Чехословакии. *Правда*. 1938. 11 июня. С.5 (сообщение ТАСС); Приготовление Германии к войне против Чехословакии. *Правда*. 1938. 17 июня. С.1 (сообщение ТАСС);

¹⁷⁸ Великанов К. Германская угроза Чехословакии. *Правда*. 1938. 2 апреля. С.2.

Знаною постаттю для читачів «Правди» був «троянський кінь німецького фашизму»¹⁷⁹ Конрад Генляйн, керівник Судето-німецької партії в Чехословаччині. Його зображували маріонеткою в руках нацистів, що знаходило своє висвітлення як у текстуальному, так і у візуальному матеріалі (Додаток 12, 39)¹⁸⁰. Газета неодноразово висвітлювала спільну позицію Німеччини і західних держав у питанні поступок лідеру судетських нацистів. Так, в статті під красномовною назвою «*Англо-германский нажим на Чехословакию*» за 11 квітня 1938 р. йшла мова про перемовини чехословацького уряду з генлейнівцями щодо автономії Судетської області. Зазначалося, що на цьому наполягав не тільки Берлін, а й Лондон¹⁸¹. У публікації «*Нажим Англии и Франции на Прагу*» за 24 липня 1938 р. також йшлося про тиск, здійснюваний західними державами по відношенню до чехословацького уряду. Останні наполягали, як писалося, на обговоренні чехословацьким урядом «кодексу національностей», що мав зняти напругу в Чехословаччині, з генлейнівською партією¹⁸².

Тема окупації Австрії висвітлювалась порівняно менше за нацистську інтервенцію в Іспанію та окупацію Чехословаччини (Додаток 6). Показово, що навіть в перші дні аншлюсу на першій сторінці газети більше інформації було присвячено процесу антирадянського «право-троцькістського блоку» (Додаток 40-42).

Висвітлення усіх агресивних кампаній Німеччини має спільні риси. Перш за все, присутнє змалювання внутрішньої опозиції всередині Німеччини, яка не підтримувала загарбницьких планів нацистів і навіть готова була протистояти їм. Так, при висвітленні збройного конфлікту в Іспанії в газеті розповідали про німців, що воювали на стороні республіканських військ¹⁸³.

---

¹⁷⁹ И. Ермашев. Троянский конь германского фашизма. *Правда*. 1938. 25 мая. С.5

¹⁸⁰ Захватнические планы Гитлера-Генляйна. *Правда*. 1938. 4 сентября. С.1 (сообщение ТАСС)

¹⁸¹ Англо-германский нажим на Чехословакию. *Правда*. 1938. 11 апреля. С.4

¹⁸² Нажим Англии и Франции на Прагу *Правда*. 1938. 24 июля. С.1 (сообщения ТАСС).

¹⁸³ Э. Краснов. Под знаменем единства *Правда*. 1937. 6 сентября. С.2

Під час подій навколо чехословацьких Судет у «Правді» публікували звернення об'єднаних німецьких антинацистів з числа католиків, комуністів, соціал-демократів та інших до судетських німців. «Німці Гете та Шилера», як наголошувалося, заявляли про повну підтримку Чехословащини: «*Если война все-таки разразится, знайте, что в Германии у вас будут друзья, которые при первом удобном случае перейдут на вашу сторону*»¹⁸⁴.

Спільним є також опис негативних наслідків нацистської агресії для даних територій, зокрема економічна експлуатація їхніх ресурсів. Так, в статті «*Интервенты хозяйничают в Испании*» за 15 грудня 1936 р. лондонський кореспондент «Правди» І. Єрмашев розповідав про «германізацію» Іспанії. Автор з обуренням описував постійне прибуття нових німців та італійців до Севільї та стверджував, що ті поводять себе, як господарі. Автор попереджав про перетворення Іспанії в промислову колонію Третього Райху у випадку перемоги франкістів¹⁸⁵. Повідомлення про експлуатацію інтервентами іспанських ресурсів фіксуємо й пізніше¹⁸⁶. А в публікації «*Чехословакия и Германия*» за 26 березня 1938 р. детально описувалися причини загарбницьких планів нацистів, а саме зацікавленість в чехословацьких сировинних і сільськогосподарських ресурсах, промислових центрах¹⁸⁷. Крім цього зазначалося, що знищення цієї країни дозволяло включити її людські резерви в склад власних збройних сил і надалі поширити свою експансію на Балкани¹⁸⁸. Публікації про експлуатацію австрійських ресурсів також віднайшли місце в «Правді»¹⁸⁹.

Поєднує змалювання даних конфліктів також наголос на антинацистських настроях у трьох країнах і репресіях окупантів щодо місцевого населення. Так, в «Правді» упродовж всього конфлікту в Іспанії

---

¹⁸⁴ Обращение германских антифашистов. 1938. 17 августа. С.1 (сообщение ТАСС).

¹⁸⁵ И. Ермашев Интервенты хозяйничают в Испании. *Правда*. 1936. 15 декабря. С.5.

¹⁸⁶ Английская пропаганда в пользу Франко. *Правда*. 1938. 8 января. С.1 (сообщение ТАСС)

¹⁸⁷ Чехословакия и Германия. *Правда*. 1938. 26 марта. С.3. (сообщение ТАСС).

¹⁸⁸ Там само. С.3. (сообщение ТАСС).

¹⁸⁹ Фашистские захватчики хозяйничают в Австрии. *Правда*. 1938. С.1 (сообщение ТАСС);

писали про готовність іспанського народу боротися з франкістами та інтервентами, а після програшу у війни – про колони біженців із зайнятих франкістами територій¹⁹⁰. Про нацистський терор в Чехословаччині та Австрії теж фіксуємо неодноразові згадки¹⁹¹.

Варто окремо зауважити про прийоми, до яких часто зверталися в газеті. Так, фіксуємо неодноразові повідомлення про хвилі самогубств при висвітленні ситуації на окупованих гітлерівською армією територіях¹⁹². Це можна вважати маркером, що застосовувався в «Правді» на означення жахливого життя на окупованих територіях. Окрім цього, в «Правді» неодноразово зверталися до теми дезертирства та самогубств в німецькій армії. Так, у новині за 14 липня 1938 р. розповідали про трьох німецьких солдат, які здалися чехословакам. Свої дії вони пояснили незадоволенням діями влади, зокрема підготовкою до нападу на Чехословаччину: *«Мы – антифашисты, а потому не хотим воевать против демократического государства»*¹⁹³. А вже в новині за 22 липня інші троє німецьких дезертирів заявили чехословакам наступне: *«Вы счастливы, что живете в Чехословакии. У нас в Германии – тяжелая жизнь. Мы бежали, ибо не можем больше терпеть голода и издевательства»*¹⁹⁴.

4.2. Репресії та опозиція

Внутрішньополітична ситуація в Третньому Райху привертала значну увагу радянської газети "Правда". У цьому можна було пересвідчитися вже на початку березня 1933 р., коли на сторінках офіційного органу ЦК КПРС відбувся справжній інформаційний вибух, пов'язаний із Німеччиною (Додаток

---

¹⁹⁰ Евакуация беженцев из Каталонии *Правда*. 1939. 7 февраля. С.5 (сообщение ТАСС);

¹⁹¹ Фашистский террор в Судетах. *Правда*. 1938. 23 октября. С.5 (сообщение ТАСС); Фашистский террор в Чехо-Словакии. *Правда*. 1939. 1 мая. С.5 (сообщение ТАСС); Гитлеровский террор в Австрии. *Правда*. 1938. 10 апреля. С.5 (сообщение ТАСС); Фашистский террор в Австрии. *Правда*. 1938. 25 августа. С.5 (сообщение ТАСС)

¹⁹² Волна самоубийств в Судетской области. *Правда*. 1939. 3 февраля. С.5 (сообщение ТАСС); Хозяйничанье гитлеровцев в захваченных районах. Массовые самоубийства в Судетской области. *Правда*. 1938. 9 октября. С.1 (сообщение ТАСС).

¹⁹³ Дезертирство германских солдат. *Правда*. 1938. 14 июля. С.5 (сообщение ТАСС);

¹⁹⁴ Дезертирство в германской армии. *Правда*. 1938. 22 июля. С.5 (сообщение ТАСС);

1). Цей бум був спричинений підпалом Рейхстагу, а також німецькими виборами, які мали відбутися 5 березня 1933 р. В цей час фіксуємо декілька номерів «Правди», де інформація на першій сторінці здебільшого присвячена Німеччині (Додаток 43-45).

Найважливішою темою в «Правді» упродовж 1933 – початку 1934 рр. був підпал Рейхстагу¹⁹⁵. Значну увагу приділяли головному підозрюваному, нідерландцю Марінусу Ван дер Лоббе, якого зображували непричетним до комуністичного руху та маріонеткою в руках нацистів¹⁹⁶. У «Правді» проводилися аналогії між берлінським підпалом та вбивством очільника Франції у 1932 р. як невдалими спробами дискредитувати комуністичний рух і його представників. Так, в газеті наявні неодноразові порівняння нідерландця з росіянином Павлом Горгуловим, який 1932 р. убив президента Франції Поля Дюмера¹⁹⁷. За версією «Правди», Горгулов – *«представитель автономной белогвардейской террористической организации, выдавался черносотенцами за коммуниста»*¹⁹⁸. Вбивство, яке він вчинив, було провокацією, яку через 10 місяців *«бездарно, на другой маневр, повторяют германские фашисты»*¹⁹⁹.

Це знаходить своє відображення і у візуальному супроводі. Так, в газеті за 2 березня 1933 р. на першій сторінці вміщена карикатура. На ній зображена мавпа у варварській касці з нацистською символікою та прапором з надписом «Горгуловщина» (Додаток 46). Про приналежність підпалювача до німецьких фашистів сигналізує нам також карикатура, присвячена другій річниці початку суду над обвинуваченими в підпалі Рейхстагу. На ній озлоблене створіння в

---

¹⁹⁵ Подія відбулася 27 лютого 1933 року. Звинуваченими в підпалі були нідерландець Марінус Ван дер Лоббе, лідер парламентської групи комуністів Ернст Торглер, болгарські комуністи Георгій Димитров, Василь Танев та Благой Попов. Подія стала приводом для Гітлера підписати декрет про «Для захисту народу і держави», яким обмежували права та свободи громадян. Див. Ширер В. Злет і падіння Третього Райху. Т. 1. С. 219-222.

¹⁹⁶ Ван дер Лоббе заявив, що он не являється комуністом. *Правда*. 1933. 4 марта. С.1 (сообщение ТАСС)

¹⁹⁷ Разоблаченный Ван дер Горгулов. *Правда*. 1933. № 67 9 марта. С.1; Беспорядочное отступление германской горгуловщины перед лицом фактов. *Правда*. 4 марта. С.1 (сообщение ТАСС).

¹⁹⁸ Горгуловщина германских фашистов. *Правда*. 1933. 1 марта. С.1 (сообщение ТАСС).

¹⁹⁹ Там само. С.1 (сообщение ТАСС).

кепці з нацистською символікою на фоні палаючого Рейхстагу запалює ядро з надписом «війна» (Додаток 47). Тому, нідерландець, за версією «Правди», був лише підставною фігурою, використаною німецькими фашистами задля досягнення їхніх власних цілей.

Лейпцизький процес, або ж суд у справі про підпал Рейхстагу, детально висвітлювався у «Правді». Так, з вересня по грудень 1933 р. на першій сторінці з'являлася інформація про перебіг судових засідань, а також уривки допитів підсудних²⁰⁰. Державне обвинувачення висміювали, що знайшло відображення в серії малюнків «1001 ніч». На малюнках прокурор змальовувався як такий, що під дією наркотичних речовин виголошував обвинувачення (Додаток 48).

Інших підозрюваних, а саме: голову комуністичної фракції в Рейхстазі Ернста Торглера та болгарських комуністів Василя Танєва, Георгія Димитрова та Благоя Попова – зображували в газеті повністю непричетними до підпалу. Ба більше, на газетних шпальтах процес перетворився на триумф обвинувачених. Найбільшу роль тут зіграв Георгій Димитров. Майбутньому лідеру Болгарії присвячуються цілі статті, в яких його зображують викривачем «підпалювачів»²⁰¹.

Болгарський комуніст став помітною фігурою у візуальному супроводі. Так, цікавим є візуальне зображення, вміщене на першій сторінці газети за 13 грудня 1933 року. На ньому Димитров змальований непропорційно великим до Герінга та таким, що пильно споглядав на нього. Підпис під зображенням наштовхував на думки про перевагу Димитрова: «*Вы боитесь моих вопросов, господин Геринг!*» (Додаток 49). А на малюнку за 20 грудня 1933 р. Димитров зображений в руках з текстом обвинувальної промови проти нацистських підпалювачів Рейхстагу (Додаток 50).

---

²⁰⁰ Див. наприклад: Первый день лейпцигского процесса. *Правда*. 1933. 22 сентября. С.1; Второй день лейпцигского процесса. *Правда*. 1933. 23 сентября. С.1; Третий день лейпцигского процесса. Допрос. тов. Димитрова. *Правда*. 1933. 24 сентября. С.1.

²⁰¹ Д. Заславский Димитров разоблачил поджигателей *Правда*. 1933. 6 ноября. С.4 (сообщение ТАСС); Васильковский Г. Товариш Димитров. *Правда*. 1933. 8 декабря. С.5;

Окрім цього, газета описувала потужний рух на підтримку ув'язнених комуністів, що розпочався в пресі і на вулицях у різних куточках світу. Так, у випуску за 23 грудня 1933 р., у день винесення вироку суду у справі про підпал Рейхстагу, в «Правді» висвітлювали акції на підтримку обвинувачених, що відбувались одразу в Парижі, Лондоні, Стокгольмі та Лондоні²⁰². 25 грудня на першій сторінці з'явилася новина із заголовком «*Мировая печать констатирует поражение германского фашизма*», в якій подавався огляд відповідних статей в англійській, французькій, австрійській, шведській і чехословацькій пресі²⁰³. На прикладі висвітлення «Правдою» справи про підпал Рейхстагу бачимо використання вибіркового аналізу друкованої іноземної періодики задля підтримки власної інтерпретації подій. Тема підпалу Рейхстагу залишалася найголовнішою до початку березня 1934 р., коли звільнені болгарські комуністи прилетіли до Москви²⁰⁴.

Опісля, інформація про німецьких комуністів і надалі з'являлася на шпальтах газети «Правда». Важливою у пропагандистському плані постаттю був лідер німецьких комуністів Ернст Тельман, який сидів ув'язнений з 1933 р. без вироку суду. Інформація про його долю неодноразово з'являлася на сторінках «Правди», а вимога його звільнення стала одним із лозунгів Комінтерну²⁰⁵. Наявні і візуальні матеріали. Так, в газеті фіксуємо фото робітничої демонстрації в Нью-Йорку з вимогою звільнити німецького лідера комуністів (Додаток 51). Іншою важливою особою був соратник Тельмана Едгар Андре, мітинги на підтримку якого, як писали в газеті, відбувалися в

---

²⁰² Свободу и безопасность тт. Димитрову, Торглери, Попову и Таневу! *Правда*. 1933. 23 декабря. С.6 (сообщение ТАСС)

²⁰³ Мировая печать констатирует поражение германского фашизма *Правда*. 1933. 25 декабря. С.1. (сообщение ТАСС)

²⁰⁴ Советская страна чествует трех героев-большевиков. *Правда*. 1934. 2 марта. С.1.

²⁰⁵ Тов. Тельмана держат в кандалах и избивают. *Правда*. 1934. 22 марта. С.1 (сообщение ТАСС); И. Ерухимович Товариш Тельман переведен в концлагерь? *Правда*. 1936. 21 октября. С.5; Революционным пролетариям Германии большевистский привет! *Правда*. 1934. 7 ноября. С.2 (сообщение ТАСС);

різних країнах світу²⁰⁶. Його страту 4 листопада 1936 р. в «Правді» описували як *«еще одно преступление к бесконечному списку»* фашистів²⁰⁷.

На противагу прихильному висвітленню німецьких комуністів, у «Правді» створювали негативний образ соціал-демократів. Ця партія на виборах в березні 1933 р. обігнала комуністів, які «під дулами револьверів» посіли третє місце (Додаток 52). У «Правді» лідери есдеків зображувалися як прислужники нового режиму та критикувалися за пристосовування до гітлерівського режиму замість того, щоб боротися з ним. Так, у новині під заголовком *«Вельс на коленах перед фашизмом»* за 2 березня 1933 р. розповідалося про те, як один з лідерів соціал-демократів, Отто Вельс, просив Герінга не забороняти друк його партійної газети в Пруссії²⁰⁸. У повідомленні за 24 грудня 1933 р. йшлося про те, що ідеолог соціал-демократії Карл Каутський закликав робітників відмовитися від революційних методів боротьби з фашизмом²⁰⁹. А при згадці брошури соціал-демократів в газеті за 11 грудня 1934 р. зазначили наступне: *«Задача брошюры – доказать, что открытая капитуляция – единственно правильная тактика социал-демократии при установлении фашистской диктатуры, что всякая другая тактика ошибочна и даже преступна»*²¹⁰.

Критика соціал-демократів присутня й у карикатурах. Так, в газеті за 25 березня 1933 р. на першій сторінці зображено Карла Каутського, який приміряв нацистську коричневу сорочку. Над карикатурою згадані слова есдека про те, що німецька соціал-демократія мала пристосуватися до фашистського режиму в Німеччині (Додаток 53). А на карикатурі за 29 березня 1933 р. висміяно Пауля Лебе, який на малюнку поспішав виконати завдання Герінга зі спростування повідомлень про терор в Німеччині (Додаток 54).

---

²⁰⁶ Протест против казни Эдгара Андре. *Правда*. 1936. 11 ноября. С. 6 (сообщение ТАСС);

²⁰⁷ Казнь Эдгара Андре. *Правда*. 1936. 6 ноября С. 5 (сообщение ТАСС)

²⁰⁸ Лоренц // Вельс на коленах перед фашизмом. *Правда*. 1933. 2 марта С.1

²⁰⁹ Каутский защищает фашистскую диктатуру. *Правда*. 1933 24 декабря. С.6 (сообщение ТАСС).

²¹⁰ Фриц Давид Беспредельная подлость. О новой брошюре Каутского. *Правда*. 1934. 11 декабря. С.5.

Підставою для критики есдеків можна вважати їхню важливу роль для німецького пролетаріату. Про неї згадували і в «Правді». Так, у вищезгаданому повідомленні про брошуру містяться наступні рядки: *«Германская социал-демократия ... вела за собой в 1932–1933 гг. большинство рабочего класса и огромное большинство работающих на предприятиях»*²¹¹. Про прихід фашистів до влади як результат зради соціал-демократами робітничого класу в своїй промові на XVII з'їзді згадував Сталін²¹².

Висвітлення репресій нацистського режиму мало місце упродовж усього періоду, що ми аналізували (Додаток 1-7). Важливе місце займало висвітлення знущань нацистів над робітниками та комуністами. Це присутнє і у візуальних матеріалах. Так, в газеті за 2 травня 1933 р. іронізували зі святкування Дня праці в нацистській Німеччині. На картинці намальована в'язнична камера з охоронцем, а знизу розміщений підпис: *«...предоставив лучшие помещение для рабочих собраний...»* (Додаток 55). А на зображенні в газеті за 7 травня 1933 р. зображено зв'язаного скривавленого чоловіка у в'язничній камері, а знизу розміщено підпис: *«Расстрелян при попытке к бегству»* (Додаток 56). Частина повідомлень розповідала про процеси з великою кількістю підсудних. У таких згадках імена жертв не завжди згадували²¹³. Тому для газети був важливим сам факт репресій, навіть попри анонімність частини жертв. Фіксуємо інформацію і про інші розправи. Так, значну увагу було присвячено чисткам в період з 30 червня по 2 липня 1934 р., коли була розгромлена частина штурмових загонів (СА) НСДАП на чолі з Ернстом Ремом²¹⁴. Ці події

---

²¹¹ Фриц Давид Беспредельная подлость. О новой брошюре Каутского. *Правда*. 1934. 11 декабря. С.5.

²¹² Отчетный доклад т. Сталина XVII-ому с'езду партии о работе ЦК ВКП(б). *Правда*. 1934. 28 января. С. 1.

²¹³ Каторжные приговоры германским коммунистам. *Правда*. 1934. 11 ноября. С.5 (сообщение ТАСС); Массовые казни в Берлине. *Правда*. 1935. 8 декабря. С.5. (сообщение ТАСС).

²¹⁴ Гофман. Распри в лагере германского фашизма. *Правда*. 1934. 30 июня. С.1; Расстрелы и аресты. *Правда*. 1934. 3 июля. С.1 (сообщение ТАСС); Ширер В. Злет і падіння Третього Райху. Т. 1. С. 243-256.

в «Правді» називали «*кровавой боротьбою между фашистскими кликами в Германии*»²¹⁵.

Як уже згадувалося, до зображення внутрішньої опозиції нацистському режиму в «Правді» зверталися під час висвітлення агресивних компаній Третього Райху. Так, до прикладу, в газеті за 11 серпня 1938 р. опубліковано уривки листа німецьких робітників секретарю французької компартії Марісу Торезу. Лист закінчувався наступними словами: «*Не забывайте, что в нашей стране имеются значительные силы, которые борются за поддержание мира. Эти силы несравненно возрастут, если они найдут соответствующую поддержку извне*»²¹⁶. А в статті «*Германский народ против фашистских авантюр*» за 19 жовтня 1938 р. А. Белкін розповідав про німецьке населення, яке не поділяло ентузіазм гітлерівців з приводу вступу в чехословацькі Судети, та, попри залякування, не приховувало незадоволення. Автор зазначав, що:

*«Германский народ остается в стороне от свистопляски фашистской верхушки, опьяненной дешевой удачей в Мюнхене. Он видит, что в результате этих авантур жизнь его отнюдь не становится легче. Наоборот, от него требуют все новых жертв»*²¹⁷.

Крім цього, згадувалося про незгоду з діями Гітлера серед вищого керівництва в німецькій армії. До прикладу, в газеті неодноразово згадували про відставку керівника генерального штабу німецької армії генерала Бека, який висловлювався проти війни «*в настоящих условиях*»²¹⁸.

4.3. Соціально-економічне становище Німеччини

З приходом до влади нацистів, у газеті все більше почали акцентувати на погіршенні соціально-економічного становища Німеччини. Його зображення стає важливою частиною інформації про Третій Райх. Так, вже в

---

²¹⁵ Кровавая борьба между фашистскими кликами в Германии. *Правда*. 1934. 1 июля. С.1

²¹⁶ Письмо германских рабочих тов. Торезу. *Правда*. 1938. 11 августа. С.6. (сообщение ТАСС).

²¹⁷ Белкин А. Германский народ против фашистских авантюр *Правда*. 1938. 19 октября. С. 5.

²¹⁸ Разногласия Гитлера с командованием германской армии. *Правда*. 1938. 25 сентября. С.5. (сообщение ТАСС); Отставка начальника германского генерального штаба генерала Бека. *Правда*. 1938. 17 сентября. С.6. (сообщение ТАСС).

1933–1934 рр. у газеті впізнаваними стали характерні візуальні зображення: натовп безробітних біля біржі праці, інтелігенція на вулицях Берліна в пошуку будь-якої роботи тощо (Додаток 57-58). Упродовж всього досліджуваного періоду в газеті присутні повідомлення, замітки та статті про важку продовольчу ситуацію. Наприклад, показовими є заголовки: «Голод и нищета в фашистской Германии»²¹⁹, «Нищета растет»²²⁰, «Голод и холод – спутники фашизма»²²¹, «Мрачные хозяйственные перспективы Германии»²²², «Продовольственный кризис в фашистской Германии»²²³, «Проповедь воздержания от еды»²²⁴, «В Германии – мясо и сало по спискам»²²⁵. Низка повідомлень виходила під рубрикою «Фашистская Германия – страна голода и нищеты»²²⁶. Тобто, бачимо змалювання нацистського режиму як такого, що призвів до занепаду німецької економіки та зубожіння простих громадян.

У газеті постійно звертали увагу на вразливі категорії населення, за допомогою чого формували відповідні емоції і реакції читачів. Так, багато уваги приділялося бідним дітям німецьких робітників. Авторка А. Анська в своїй статті «Германские дети обвиняют германский фашизм» за 24 березня 1935 р. цитувала відповіді зі шкільних анкет та творів дітей робітничого кварталу про розшарування в німецькому суспільстві та голод серед робітників: «Нехорошо, что есть два класса людей! Когда же, наконец, все бедняки будут сыты? Никогда?», «Мы хотим знать, почему вы все сыты, а

---

²¹⁹ Голод и нищета в фашистской Германии. *Правда*. 1933. 7 июля. С.4 (сообщение ТАСС)

²²⁰ Черняк Нищета растет. *Правда*. 1933. 20 июля. С.1

²²¹ Л. К. Голод и холод – спутники фашизма. *Правда*. 1934. 9 августа. С.5

²²² Мрачные хозяйственные перспективы Германии. *Правда*. 1937. 10 апреля. С.5 (сообщение ТАСС)

²²³ Б. Дмитриев «Продовольственный кризис в фашистской Германии. В ожидании карточек». *Правда*. 1935. 17 октября. С.5

²²⁴ «Проповедь воздержания от еды». *Правда*. 1935. 31 октября. С.5 (сообщение ТАСС)

²²⁵ «В Германии – мясо и сало по спискам». *Правда*. 1935. 14 декабря. С.5 (сообщение ТАСС)

²²⁶ Как в годы войны и инфляции. *Правда*. 1934. 16 августа. С.5 (сообщение ТАСС); Цены растут, зарплатат падает. *Правда*. 1934. 17 августа. С.6 (сообщение ТАСС).

*мы всегда голодаем!»*²²⁷. Акценти в статті Л. Кайт про дітей безробітних робітників в Німеччині доволі схожі, адже *«Дети всегда голодны»*²²⁸.

Принагідно в «Правді» зверталися і до становища жінок в Німеччині, місце яких було *«на кухне у горшка и кастрюли»*²²⁹. Життя німецьких жінок малювали надзвичайно важким. Так, статтю *«Случай во Франкфурте»* за 9 березня 1935 р. про суд над сім'єю робітників авторка Марія Остен підсумовувала так: *«Порабощенная, невежественная, забитая, запуганная, жена-рабыня и мать-кухарка – вот идеал германской женщины при фашизме!»*²³⁰.

Досить часто новини та статті про складне життя, зокрема німецьких жінок, приурочувалися до святкування 8 березня. Саме з нагоди цього свята у «Правді» звично висвітлювали контраст між життям щасливої радянської жінки та поневоленої жінки в країнах капіталізму. Так, в газеті за 8 березня 1936 р. на четвертій сторінці фіксуємо розповіді про важке життя жінок в різних капіталістичних країнах, серед них і в Третьому Райху²³¹. А наступна сторінка сяє щасливими обличчями радянських жінок²³². Втім, 8 березня було не єдиним приводом для змалювання становища жінки в Третьому Рейху. До прикладу, звернення до даної теми фіксуємо на фоні обговорення законопроекту про заборону абортів²³³. Тоді в «Правді» вирішили нагадати про важке становище жінок за кордоном, зокрема в Німеччині²³⁴. Тему складного становища жінки в Третьому Рейху знаходимо і у візуальних зображеннях. Так, в газеті за 8 березня 1935 року змалювана знедолена жінка,

---

²²⁷ А. Анская Германские дети обвиняют фашизм. *Правда*. 1935. 24 марта. С.3

²²⁸ Л. Кайт Трагедия детей в фашистской Германии. *Правда*. 1934. 23 мая. С.5.

²²⁹ Константинов Ф. Значение личных способностей и труда при социализме. *Правда*. 1937. 29 июня. С.2

²³⁰ Мария Остен Случай во Франкфурте. *Правда*. 1935. 9 марта. С.5.

²³¹ Эрнст Отвальт. В фашистских лапах. *Правда*. 1936. 8 марта. С.4.

²³² Женщины нашей страны. *Правда*. 1936. 8 марта. С.5.

²³³ Трудящиеся обсуждают законопроект о запрещении абортов, о помощи роженицам, расширении сети родильных домов, яслей и т.п. *Правда*. 1936. 27 мая. С.2.

²³⁴ Д. Заславский. Без любви и счастья. Там само. С.4.

яка разом з дитиною тягне 3 кайдани. На них написано: «бесправие», «кухня», «церковь» (Додаток 59).

Окремою складовою у висвітленні соціально-економічного ситуації постає тема антисемітизму. У газеті фіксуємо повідомлення про низку законодавчих обмежень (заборону змішаних німецько-єврейських шлюбів²³⁵, позбавлення євреїв виборчих прав²³⁶ тощо). Про останнє згадували навіть відомі партійці. Так, про обмеження виборчих прав «по національно-расовому признаку» згадував В'ячеслав Молотов²³⁷. Наявність антисемітизму називали ознакою того, що «фашисты превратили Германию в очаг мракобесия, варварства и войны»²³⁸. Окрім цього, згадували про утиски єврейського населення на загарбаних територіях Австрії та Чехословаччини²³⁹, а також про наслідування антисемітської політики в Італії²⁴⁰.

Найбільше згадок на дану тему фіксуємо в листопаді 1938 р., коли в «Правді» писали про хвилю антиєврейських погромів в Німеччині²⁴¹. Ці події знайшли широкий відгук на сторінках газети (Додаток 6). Зокрема, висвітлювалася хвиля протестів, що мали місце в різних країнах світу²⁴², а

---

²³⁵ Новые антисемитские законы. *Правда*. 1935. 17 сентября. С.2 (сообщение ТАСС);

²³⁶ Константинов Ф. Значение личных способностей и труда при социализме. *Правда*. 1937. 29 июня. С.2.

²³⁷ «Антисемитская политика германских фашистов хорошо известна. В Германии настолько распоясались, что в их черносотенном «Основном законе» говорится не больше и не меньше, как следующее: «Еврей не может быть гражданином Германской империи. Он лишается права голоса по политическим вопросам. Он не может занимать должностей»» Див. Речь тов. В. М. Молотова о новой Конституции. Константинов Ф. Значение личных способностей и труда при социализме. *Правда*. 1937. 29 июня. С.2 1936. 30 ноября. С.2

²³⁸ Д. Заславский Очаг мракобесия, варварства и войны. *Правда*. 1935. 17 сентября. С.2.

²³⁹ Еврейские погромы в Вене. *Правда*. 1938. 20 марта. С.5. (сообщение ТАСС); Иностранная хроника. Гестапо выселяет из Чехии и Моравии всех евреев. *Правда*. 1939. 13 августа. С.5.

²⁴⁰ Антисемитские законы итальянского правительства. *Правда*. 1938. 18 декабря. С.5. (сообщение ТАСС); Конфликт между Ватиканом и Муссолини. *Правда*. 1938. 10 августа. С.5

²⁴¹ Волна еврейских погромов в Германии. *Правда*. 1938. 12 ноября. С.5 (сообщение ТАСС); Варварство германских фашистов. *Правда*. 1938. 14 ноября. С.5 (сообщение ТАСС)

²⁴² Протесты в Англии и США против еврейских погромов в Германии. *Правда*. 1938. 15 ноября. С.5

також мітинги проти погромів в Радянському Союзі²⁴³. Ба більше, наголошували на незгоді самого німецького населення з антисемітською політикою фашистських лідерів: *«Население с чувством стыда наблюдает, как озверевшие фашистские бандиты бьют стекла в еврейских магазинах, сжигают синагоги и издеваются над евреями»*²⁴⁴. Прагнення донести до простого радянського громадянина інформацію про нацистські звірства підтверджує й наявність візуального зображення (Додаток 60). Також у листопаді 1938 р. в «Правді» з'явився опис радянського фільму «Сім'я Оппенгейм», в якому йшлося про антисемітизм в Німеччині²⁴⁵. Як можемо висувати, за допомогою цієї теми в радянській газеті зображували жорстокість та варварство фашистського режиму, який був найбільшим ворогом людяності.

У газеті згадувалася тема не тільки тема антисемітизму, а й расизму в Німеччині загалом. Так, в статті *«Очаг мракобесия, варварства и войны»* за 17 вересня 1935 р. Д. Заславский згадував про фашистський розподіл на людей - «справжніх німців», та «недолюдей» – «унтерменшів». Автор наголошував на антирадянському спрямуванні такої ідеології, адже за нею, на радянських теренах жив тільки «другий сорт», який мав бути «приручений» німцями²⁴⁶.

Описували в «Правді» і незадовільний стан речей в німецькій промисловості. Щоправда, в газеті фактично визнавали певне відновлення німецької економіки завдяки військовим замовленням. Так, в огляді капіталістичної економіки за перше півріччя 1936 р. автор М. Іоельсон стверджував: *«Рост производства идет попрежнему за счет тяжелой промышленности, поскольку усиленные вооружения продолжают*

---

²⁴³ Советская интеллигенция выражает свое возмущение и негодование еврейскими погромами в Германии *Правда*. 1938. 28 ноября. С.2; Советская интеллигенция возмущена еврейскими погромами в Германии *Правда*. 1938. 29 ноября. С.2

²⁴⁴ Германский народ возмущен еврейскими погромами *Правда*. 1938. 27 ноября. С.1 (сообщение ТАСС);

²⁴⁵ Б. Изаков «Семья Оппенгейм на экране» *Правда*. 1938. 20 ноября. С.4.

²⁴⁶ Д. Заславский Очаг мракобесия, варварства и войны. *Правда*. 1935. 17 сентября. С.2.

оставаться основой увеличения ее продукции»²⁴⁷. У той же час, він зауважував: «Форсируемая с огромной силой военная программа продолжает все больше подрывать финансовое положение страны»²⁴⁸.

Військовими цілями в газеті пояснювали і розвиток дорожньої інфраструктури в Німеччині. Так, в статті «Стратегическое значение германских автострад» за 31 травня 1935 р. автор М. Кобелев переконував в тому, що будівництво автобанів носило стратегічний характер, оскільки більшість з них підводили до кордонів із сусідніми державами, біля яких «мыслится оперативное развертывание и наступление германских армий»²⁴⁹. Жирнішим шрифтом з-посеред інших країн автор виділяє Францію, Бельгію, Польщу та Литву²⁵⁰. Влучно окреслила змальовану в «Правді» картину соціально-економічного становища цитата зі статті «Перспективы капиталистической экономики» за 14 березня 1937 р.:

*«В Германии ... сложился тот тип военного хозяйства, о котором Ленин сказал, что оно – рай для капиталистов и ад – для рабочих. Вся экономическая жизнь страны подчинена подготовке к войне. Все хуже обстоит дело с продовольствием. Все чаще применяются «суррогаты» для удовлетворения нужд населения»*²⁵¹.

Вищевказане свідчить про змалювання в «Правді» німецької економіки як такої, що існувала за рахунок виконання військових замовлень Третього Райху. Її відновлення, а також розвиток інфраструктури в Німеччині трактувався як наслідок мілітаризації країни. Остання, зі свого боку, зумовлювала все більше зубожіння населення та неодмінно призвела б до значних економічних проблем в майбутньому.

***

Мілітаризацію на сторінках газети змальовували як перший крок до подальшої агресії нацистів. Нацистський режим та його агресивні прагнення

---

²⁴⁷ М. Иоельсон Конъюнктура мирового хозяйства. *Правда*. 1936. 3 августа. С.2.

²⁴⁸ Там само. С.2.

²⁴⁹ М. Кобелев Стратегическое значение германских автострад. *Правда*. 1935. 31 мая. С.2.

²⁵⁰ Там само. 2.

²⁵¹ Е. Варга Перспективы капиталистической экономики. *Правда*. 1937. 14 марта. С. 2.

подавали, як такі що не мали підтримки всередині власної країни. Відповідно, образ ворога газетярі конструювали навколо самої нацистської влади та її мілітарних організацій, не вписуючи у цю категорію усе німецьке населення.

В газеті зображували репресії проти різних категорій населення. Втім, найбільший акцент був на робітниках та комуністах. Останні постали в часописі впливовою німецькою опозицією та водночас головною жертвою нацистського режиму. Використовуючи як приклад справу про підпал Рейхстагу, газетярі доводили безпідставність будь-яких інших звинувачень та репресій проти комуністів. У той же час прихід до влади нацистів в газеті пояснювали слабкістю пролетарського руху і тим, що він був введений в оману соціал-демократами.

Змальовуючи соціально-економічне становище в Третьому Райху, автори матеріалів не оминали нагоди наголосити на різьчому, на їхню думку, контрасті у житті пролетаріату. Зокрема, «жахливе існування» в Німеччині описували в контексті нещасного становища жінки. Окрім цього, «варварство» нацистського режиму також підкреслювали описом проявів расизму та антисемітизму.

Висновки

Прихід до влади Адольфа Гітлера в Німеччині змінив вектор розвитку радянсько-німецьких взаємин. Третій Райх став прикладом для правих рухів в інших країнах. Це змусило більшовиків вибудувати нову лінію стосовно висвітлення подій в Німеччині. Більшовицька влада застосувала власну пропагандистську машину, аби показати масам шкоду нацизму для німецького народу та держави.

За допомогою пропаганди в «Правді» творили «правильний» образ нацистської Німеччини. Його формували за допомогою маніпулятивних заголовків публікацій із словами негативного забарвлення, вибіркового залучення іноземної друкованої періодики задля підтвердження правильності власної інформації. А також карикатур, що візуалізували необхідний негативний образ та висміювали супротивника. У газеті швидко реагували та широко висвітлювали важливі події в Третньому Райху, що ще раз підкреслює, наскільки стратегічно важливою була ця країна в зовнішньополітичних розрахунках сталінського керівництва.

Проведене контент-аналітичне дослідження дозволяє відстежити певні закономірності змалювання Третього Райху на сторінках центральної радянської газети. На сторінках «Правди» уважно стежили за взаєминами Третього Райху із західними країнами. Так, найбільша кількість згадок присвячена взаєминам Третього Райху з Великобританією та Францією (20% від загальної кількості згадок, розподілених по категоріям). У газеті активно формували агресивний образ Німеччини. Так, на другому місці за кількістю згадок у газеті – участь німецьких військ в громадянській війні в Іспанії (13% від загальної кількості згадок, розподілених по категоріям). Для радянського керівництва були важливими взаємини Третього Райху з іншими агресивними країнами 1930-х років. А тому очікувано третьою найважливішою темою у кількісному вимірі постали взаємини Німеччини з Італією та Японією (8% від загальної кількості згадок, розподілених по категоріям). З 1936 року до кінця

досліджуваного періоду фіксуємо тенденцію до щорічного збільшення кількості згадок, пов'язаних з Німеччиною.

Пріоритетним для газети було висвітлення зовнішньої політики Третього Райху, а саме взаємин Німеччини з іншими геополітичними гравцями того часу. Важливе місце тут займали радянсько-німецькі взаємини. Упродовж 1933–1938 років у «Правді» очікувано висвітлювали ворожі дії нацистського режиму по відношенню до радянської сторони. Зі свого боку, в СРСР нацистів називали *фашистами*, щоб уникнути їх асоціації з соціалістичним рухом. Антифашистське та антиімперіалістське спрямування радянської влади засвідчувало відзначення 1 серпня, річниці початку Першої світової війни, як антивоєнного та антифашистського дня. Втім, попри погіршення взаємин між двома державами, у досліджуваній період згадували й про радянсько-німецьку торгівлю. Після Мюнхенської угоди, в газеті з'явилися нові нотки щодо «провокативної» ролі західних країн у розв'язуванні ймовірного радянсько-німецького конфлікту. Це засвідчує переоцінку радянським керівництвом зовнішньополітичних пріоритетів. Вищевказане дозволяє припускати наявність розрахунків радянського керівництва щодо поліпшення взаємин з Третім Райхом, повідомлення про які з'явилися у 1939 р.

Найбільш згадуваними у кількісному вираженні були взаємини Німеччини з гарантами повоєнного світовлаштування: Францією та Великобританією, а також – з ревізіоністськими Італією та Японією. Ці дві теми займали разом 28% від загальної кількості згадок, розподілених по категоріях. Висвітлення даних взаємин залежало від того, наскільки дії та слова урядів цих країн були далекими чи близькими від офіційної позиції радянського керівництва. Тому лояльніше висвітлення знаходимо у зображенні взаємин Третього Райху з Францією та Великобританією, які були негативно налаштованими щодо агресивних прагнень нацистів. У той же час, в газеті розкритиковували будь-які відхилення урядів цих країн від такої політики, як-от сумнозвісну британську політику «умиротворення агресора».

Поступове зближення Німеччини з Італією і Японією та підписання Анतिकомінтернівського пакту подавали як створення блоку агресивних країн, чийі декларативні антибільшовицькі прагнення були лише прикриттям для агресії й проти західних країн. Пронімецьки налаштованою на сторінках газети постала Польща, яка, втім, у 1939 р. перетворилася на ймовірну жертву німецького нападу.

Важливим аспектом внутрішньої політики була мілітаризація Німеччини. Її в газеті описували лише як підготовку до втілення подальших агресивних намірів Третього Райху. Наслідки мілітаризації, а саме інтервенції Німеччини, мали широке висвітлення на сторінках газети. Найважливішою у кількісному вимірі була тема участі німецьких військ у громадянському конфлікті в Іспанії. Втім, достатньо уваги приділено також загарбанню Чехословаччини та Австрії. Під час німецьких експансій у «Правді» звертали увагу на існування всередині Третього Райху опозиції з-поміж числа робітників, комуністів, інтелігенції та військовиків, які не підтримували агресивні наміри нацистського режиму. Тому образ ворога газетярі творили навколо нацистської верхівки держави, і він не включав в себе всього «трудящого німецького народу», який цією верхівкою експлуатувався і реваншистські дії якої не підтримував.

При змалюванні внутрішнього становища найактивніше згадували тему репресій в Третьому Райху. Тут основна увага сконцентрована навколо комуністичного та пролетарського рухів. Німецькі комуністи на сторінках газети в контексті справи про підпал Рейхстагу постали важливою опозицією в Третьому Райху. Втім, після завершення Лейпцизького процесу про комуністів згадували здебільшого в контексті різних дрібних судових процесів, що не мали широкого висвітлення на шпальтах газети. Іншою важливою німецькою партією були соціал-демократи, які, за висвітленням в газеті, підтримували фашистський режим. Саме слабкістю пролетарського руху та введенням його в оману соціал-демократами в «Правді» й пояснювали прихід до влади німецьких «фашистів».

При змалюванні соціально-економічного становища в Німеччині в газеті акцентували свою увагу на зображенні негативних наслідків мілітаризації для німецької економіки та умов життя простих людей. Наголошували на складному становищі й окремих груп населення, а саме жінок. За допомогою згадок про расизм та антисемітизм доводили «варварство» гітлерівського режиму.

Список використаних літератури і джерел

Джерела:

Періодика:

1. Правда. 1933. 1 января - 31 декабря.
2. Правда. 1934. 1 января - 31 декабря.
3. Правда. 1935. 1 января - 31 декабря.
4. Правда. 1936. 1 января - 31 декабря.
5. Правда. 1937. 1 января - 31 декабря.
6. Правда. 1938. 1 января - 31 декабря.
7. Правда. 1939. 1 января - 31 декабря.

Опубліковані джерела:

1. О постановке партийной пропаганды в связи с выпуском «Краткого курса истории ВКП(б)»: Постановление ЦК ВКП(б) от 14 ноября 1938 г. Советское государство. 1938. № 6. С. 1–12.

Література:

Монографії, збірки статей, брошури, тези конференцій:

1. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. 2-е вид. / Пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2005. 584 с.
2. Безыменский Л.А. Гитлер и Сталин перед схваткой. Москва: Вече, 2000. 512 с.
3. Булок А. Гитлер и Сталин: Жизнь и власть: Сравнительное жизнеописание: В 2 т. / Пер. с англ. О.М. Кириченко, Т. Я. Казавчинской, О. А. Глебова, Л. И. Котоминой; Общ. ред. И.Н. Неманова; Худож. А.А. Шуплецов. Смоленск: Русич, 1994. Т. 1. Гл. 1–10. 528 с.
4. Віперман В. Європейський фашизм: порівняльний аналіз. (1922–1982) / Пер. з нім. Київ: Дух і літера, 2008. 278 с.
5. Голубев А. В. «Если мир обрушится на нашу Республику»: Советское общество и внешняя угроза в 1920-1940-е гг. Москва: Кучково поле, 2008. 384 с.

6. Горяева Т. М. Политическая цензура в СССР. 1917-1991 гг. 2-е изд., испр. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. 407 с.
7. Коваль М.В. Україна в Другій Світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945 рр.). Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 336 с.
8. Куц, Я. М. Військово-навчальні центри рейхсверу на території Радянського Союзу (1925–1933 рр.) *Історичні науки: збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка* Суми, 2011. С. 26–34.
9. Мазур Л. Н. Методы исторического исследования. Учебное пособие. 2-е изд. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2010. 608 с.
10. Образ врага / Упор. Л. Гудков, ред. Н. Конрадова. Москва: ОГИ, 2005. 334 с.
11. Попович М. Червоне століття. Київ: АртЕк, 2005. 888 с.
12. Рабочая книга социолога / Под ред. Г. Осипов та ін. Изд. 5-е. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ». 2009. 480 с.
13. Ротшильд Дж. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами. Київ: Вид-во “Мегатайп”, 2001. 496 с.
14. Сенявская Е.С. Противники России в войнах XX века: Эволюция «образа врага» в сознании армии и общества. Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. 288 с.
15. Хобсбаум Э. Эпоха крайностей. Короткий двадцатый век (1914-1991) Москва: Издательство Независимая Газета, 2004. 632 с.
16. Шевченко О. Т. Політико-дипломатичні відносини між Радянським Союзом та нацистською Німеччиною в 1930-ті роки. *Всесвітня історія очима українських істориків, присвячена науковому і педагогічному доробку фундаторів кафедри, професорів М. Ф. Александри та А. Ф. Трубайчука: збірник наукових статей учасників конференції*, м. Київ, 8 грудня 2011 р / Відп. ред. і упоряд. О. С. Осмоловський, О. С. Черевко, Ю. Б. Гончар. Київ, 2012. С. 173–179.

17. Ширер В. Злет і падіння Третього Райху. Історія нацистської Німеччини: у 2 т. / Пер. з англ. Діса К. Київ: Наш Формат, 2017. Т. 1. 704 с.
18. Шліхта Н. Історія радянського суспільства: Курс лекцій. Харків: Акта, 2015. 252 с.
19. Эренбург И. Люди, годы, жизнь. У 3 т. Москва: Советский писатель, 1990. Т. 2. 448 с.
20. Ядов В. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание реальности. 3-е изд. испр. Москва: Омега-Л, 2007. 567 с.
21. Lippmann W. Public Opinion. New Brunswick: Transaction Publishers. ed. 1998. 427 p.

Статті:

1. Бокерия С., Диева А. Опыт информационной пропаганды в ССР как инструмент мягкой силы. Вестник РУДН. История России. 2015. №3. С. 81–88.
2. Галка К. Роль образу ворога в радянській ідеолого-пропагандистській роботі (1933-1941 рр.) Історичні і політологічні дослідження. 2013. № 2. С. 177–181.
3. Гинцберг Л.И. Советско-германский пакт: замысел и его реализация Отечественная история. 1996. № 3. С. 29–40.
4. Голубев А. В. Запад глазами советского общества: (Основные тенденции формирования внешнеполитических стереотипов в 30-х годах) Отечественная история. 1996. № 1. С. 104–120.
5. Голубев А. В. Чемберлен, Гитлер и другие: образы врагов в советской карикатуре 1922–1939 годов РСМ. 2008. №1. С. 170–187.
6. Григорьева О.И. Эволюция образа Германии в советской пропаганде: контент-анализ материалов газеты «Правда» (январь 1933—июнь 1941 гг.) Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. 2008. № 27 (61). С. 92–97.

7. Еремин С.В. Дипломатия и пресса: опыт взаимодействия на примере советско-германских отношений в 1933-1934 гг.). Научные труды НГПИ. Серия «История». Вып.2. Нижневартовск, 2002. С. 137–144.
8. Рамазанов Ш. Ш. Зовнішня політика Радянського Союзу у міжвоєнний період (1930-ті — початок 1940-х рр.) Сторінки історії: збірник наукових праць. 2017. Вип. 44. С. 106–123.
9. Трубайчук А.Ф. Червона армія і рейхсвер у 20-і роки. Український історичний журнал.1993. № 1. С. 40–49.
- 10.Чогандарян М. Методы, способы и приемы советской пропаганды в 1920-30-е гг. XX В. Теория и практика общественного развития. – 2013 №4. С. 181–183.
- 11.Lasswell H. The Strategy of Soviet Propaganda Proceedings of the Academy of Political Science. Vol. 24, No. 2. P. 66–78.

Довідкові видання:

1. Антиконтинентальський пакт. Кулинич І. Енциклопедія історії України: У 10-ти т. Київ, 2003. Т. 1. С. 95.
2. Большая советская энциклопедия: В 30-ти т. / Редкол.: А. М. Прохоров (голова), Н. К. Байбаков, В. Х. Василенко та інші. Москва: Советская энциклопедия, 1975. Т. 20. 608 с.
3. Вермахт. Кулинич І. Енциклопедія історії України: У 10-ти т. Київ, 2003. Т. 1. С. 484.
4. Вермахт. Кулинич І. Енциклопедія історії України: У 10-ти т. Київ, 2003. Т. 1. С. 484.
5. Кривець Н. Договір про поширення Рапалльського договору 1922 на Союзні з Російською СФРР республіки 1922. Енциклопедія історії України: У 10-ти т. Київ, 2004. Т. 2. С. 432–433.
6. Кривонос Р. Дольфус Енгельберт. Українська дипломатична енциклопедія : У 2-ох т. Київ, 2004. Т. 1. С. 363.
7. Н. Кашеварова. Розенберг Альфред.Енциклопедія історії України: У 10-ти т. Київ, 2012. Т. 9. С. 261 – 262.

8. Пархомчук О. Німецько-радянський договір 1926 р. Українська дипломатична енциклопедія : У 2-ох т. Київ, 2004. Т. 2. С. 176.
9. Шаповал Ю. «Паралельного антирадянського троцькістського центру» судовий процес 1937. Енциклопедія історії України: У 10-ти т. Київ, 2011. Т. 8. С. 59 – 60.
10. Шаповал Ю. «Правотроцькістського блоку» процес 1938. Енциклопедія історії України: У 10-ти т. Київ, 2011. Т. 8. С. 483.

Кваліфікаційні роботи:

1. Терентьева К. А. Образ Гитлеровской Германии в советской прессе 1933–1953 гг. Выпускная квалификационная работа: 42.03.02. Российский государственный гуманитарный университет. Москва. 2019. 86 с.

Електронні ресурси:

1. Короткова М. Огляд номера газети «Правда» URL: <https://web.archive.org/web/20090415202654/http://www.ruslanka.ru/hist/pravda.html>, (дата звернення 25.10.2020.)
2. Кречетников А. 100 лет «Правде»: газета, какой больше не будет URL: https://www.bbc.com/russian/russia/2012/05/120417_pravda_jubilee, (дата звернення 24.10.2020)
3. Проект створення "Східного пакту" приєднання Радянського союзу до ліги націй URL: <https://web.archive.org/web/20130923070343/http://idetperformance.com/kriza-versalskogo-poryadku/297-proektstvorennyaquotshdnogopaktuquotpridnannyaradyanskogosoyuzudolginaci.html> (Дата звернення 07.05.2021)

Додатки
Додаток 1 Газета «Правда» про нацистську Німеччину (1933 рік)

Категорії аналізу	Одиниці аналізу	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	Разом
Соціально-економічні проблеми	Упадок промисловості	0	1	0	1	0	0	0	3	0	0	0	0	5
	Хозяйственные затруднения	1	1	5	1	7	5	8	11	4	2	3	3	51
	Обнищание	3	1	1	4	4	7	15	7	5	9	5	1	62
	Стачки	1	0	0	1	0	1	0	2	0	1	1	1	8
Розправи над інакодумцями	Фашистский террор	3	4	21	10	0	0	2	3	0	0	1	1	45
	Фашистские расправы/нападения	3	19	41	19	21	20	32	11	16	15	14	14	225
Расизм	Еврейские погромы	0	0	5	3	0	0	0	0	0	0	0	0	8
	Гонения на цыган	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Мілітаризація	Вооружение	0	0	4	6	3	6	12	3	2	6	2	3	47
	Предвоенная лихорадка	0	0	0	0	1	1	1	0	1	1	1	0	6
Комуністичний рух	КПП и пролетарское движение	17	10	25	11	8	4	10	9	8	5	3	1	111
	Поджог Рейхстага	0	0	43	3	1	6	1	8	94	94	42	115	407
Зовнішня дипломатія	Франко/Англо-германские отношения	0	2	10	6	13	11	5	11	5	4	17	30	114
	Японо/Итало-германские отношения	0	3	6	7	4	4	3	2	0	1	6	3	39
	Польско-германские отношения	5	2	10	9	6	3	1	4	3	0	5	2	50
Агресія в Європі	Германские войска в Испании	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Чехословакий под германской угрозой / оккупацией	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
	Австрия под германской угрозой / оккупацией	0	0	0	0	3	7	4	17	4	3	0	0	38
Антирадянська політика	Антисоветские действия	0	1	6	10	6	7	5	1	8	0	1	0	45
	Антисоветский заговор	0	0	2	2	3	0	1	0	0	0	0	0	8
Антифашизм	Германские антифашисты	0	1	0	3	5	3	1	5	1	1	1	0	21
	На борьбу с германским фашизмом	0	0	20	1	0	0	0	0	0	0	0	0	21
Разом		33	45	199	97	85	85	101	97	152	142	102	174	1312
Всього		78	95	298	172	149	147	148	137	174	191	134	203	1926
Відсоток		42%	47%	67%	56%	57%	58%	68%	71%	87%	74%	76%	86%	68%

Підраховано нами на основі газети «Правда» січень-грудень 1933 р.

Додаток 2 Газета «Правда» про нацистську Німеччину (1934 рік)

Категорії аналізу	Одиниці аналізу	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	Разом
Соціально-економічні проблеми	Упадок промисловості	0	0	3	0	2	0	0	1	0	0	0	0	6
	Хозяйственные затруднения	3	0	6	4	8	8	13	18	13	4	4	2	83
	Обнищание	0	0	6	4	4	2	4	17	9	4	1	1	52
	Стачки	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
Розправи над інакодумцями	Фашистский террор	0	0	0	0	0	0	0	3	1	7	1	2	14
	Фашистские расправы/нападения	9	6	26	11	19	17	35	19	12	13	10	23	200
Расизм	Еврейские погромы	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Гонения на цыган	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Мілітаризація	Вооружение	7	6	4	17	10	12	2	3	13	7	10	1	92
	Предвоенная лихорадка	1	0	2	7	5	3	5	5	6	1	1	2	38
Комуністичний рух	КПП и пролетарское движение	2	5	9	8	25	32	30	18	12	16	13	6	176
	Поджог Рейхстага	20	27	28	3	5	0	2	2	2	1	0	2	92
Зовнішня дипломатія	Франко/Англо-германские отношения	15	17	14	15	12	18	28	4	7	11	16	23	180
	Японо/Итало-германские отношения	10	8	5	5	6	14	7	5	6	8	3	2	79
	Польско-германские отношения	8	9	8	8	8	9	5	9	13	3	5	0	85
Агресія в Європі	Германские войска в Испании	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Чехословакий под германской угрозой / оккупацией	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
	Австрия под германской угрозой / оккупацией	2	4	1	1	0	0	9	1	2	2	0	0	22
Антирадянська політика	Антисоветские действия	0	0	0	4	5	2	4	1	1	2	1	1	21
	Антисоветский заговор	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Антифашизм	Германские антифашисты	1	0	0	0	1	3	1	3	3	1	2	1	16
	На борьбу с германским фашизмом	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0	0	4
Разом		78	83	112	87	111	120	145	111	101	81	67	67	1163
Всього		101	98	148	135	160	178	304	198	150	133	118	142	1865
Відсоток		77%	85%	76%	64%	69%	67%	48%	56%	67%	61%	57%	47%	62%

Підрховано нами на основі газети «Правда» січень – грудень 1934 року

Додаток 3 Газета «Правда» про нацистську Німеччину (1935 рік).

Категорії аналізу	Одиниці аналізу	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	Разом
Соціально-економічні проблеми	Упадок промисловості	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Хозяйственные затруднения	4	1	6	6	5	6	2	9	15	30	11	16	111
	Обнищание	2	2	0	2	1	1	2	0	1	1	0	1	13
	Стачки	0	1	0	0	2	3	5	1	0	1	2	0	15
Розправи над інакодумцями	Фашистский террор	3	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	6
	Фашистские расправы/нападения	8	6	9	16	8	5	15	22	8	10	8	16	131
Расизм	Еврейские погромы	0	1	0	0	0	1	3	0	3	1	0	0	9
	Гонения на цыган	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Мілітаризація	Вооружение	2	7	36	34	11	6	14	13	23	5	3	3	157
	Предвоенная лихорадка	2	8	11	8	2	4	1	2	7	2	2	3	52
Комуністичний рух	КПГ и пролетарское движение	5	2	7	5	3	5	10	22	6	3	7	11	86
	Поджог Рейхстага	1	2	2	0	0	0	0	10	3	0	1	2	21
Зовнішня дипломатія	Франко/Англо-германские отношения	14	52	72	31	22	39	24	2	5	11	21	24	317
	Японо/Итало-германские отношения	1	2	8	2	3	2	1	1	4	4	4	5	37
	Польско-германские отношения	10	11	11	18	13	1	10	9	8	7	2	2	102
Агресія в Європі	Германские войска в Испании	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Чехословакий под германской угрозой / оккупацией	0	0	0	0	1	0	0	3	2	0	2	0	8
	Австрия под германской угрозой / оккупацией	1	0	0	0	0	0	1	2	0	1	0	0	5
Антирадянська політика	Антисоветские действия	0	10	6	1	2	4	0	1	3	1	2	2	32
	Антисоветский заговор	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Антифашизм	Германские антифашисты	2	1	0	4	1	1	0	0	0	1	1	1	12
	На борьбу с германским фашизмом	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	4
Разом		56	107	168	127	74	78	89	97	92	78	67	87	1120
Всього		125	151	232	211	121	116	128	130	135	128	86	123	1686
Відсоток		45%	71%	72%	60%	61%	67%	70%	75%	68%	61%	78%	71%	66%

Підраховано нами на основі газети «Правда» січень-грудень 1935 р.

Додаток 4 Газета «Правда» про нацистську Німеччину (1936 рік).

Категорії аналізу	Одиниці аналізу	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	Разом
Соціально-економічні проблеми	Упадок промисловості	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Хозяйственные затруднения	3	5	8	11	9	7	2	8	21	18	5	16	113
	Обнищание	1	1	0	1	0	0	0	0	4	0	2	0	9
	Стачки	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	5
Розправи над інакочисельцями	Фашистский террор	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	3
	Фашистские расправы/нападения	7	3	8	12	11	6	6	2	6	4	12	7	84
Расизм	Еврейские погромы	1	0	0	0	0	0	0	0	2	1	1	2	7
	Гонения на цыган	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Мілітаризація	Вооружение	15	12	10	16	5	7	10	14	8	8	7	10	122
	Предвоенная лихорадка	5	3	6	3	2	2	4	5	16	4	2	4	56
Комуністичний рух	КПГ и пролетарское движение	8	4	3	24	6	1	5	2	2	3	2	1	61
	Поджог Рейхстага	3	1	3	1	1	0	0	1	0	0	1	1	12
Зовнішня дипломатія	Франко/Англо-германские отношения	23	30	99	62	24	36	33	26	25	26	25	30	439
	Японо/Итало-германские отношения	18	11	15	9	9	12	13	11	5	16	32	44	195
Агресія в Європі	Польско-германские отношения	5	13	6	5	10	8	6	6	11	6	4	5	85
	Германские войска в Испании	0	0	0	0	0	0	8	65	45	102	69	113	402
	Чехословакий под германской угрозой / оккупацией	0	4	2	0	0	1	5	2	2	3	1	5	25
	Австрия под германской угрозой / оккупацией	0	0	3	2	3	0	2	0	0	0	0	1	11
Антирадянська політика	Антисоветские действия	2	0	2	0	2	2	5	4	21	4	11	8	61
	Антисоветский заговор	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Антифашизм	Германские антифашисты	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	3	10	15
	На борьбу с германским фашизмом	3	0	0	1	1	0	1	0	1	1	2	3	13
Разом		94	89	166	147	83	82	101	147	171	198	180	260	1718
Всього		129	121	243	205	132	149	173	229	242	252	243	329	2447
Відсоток		73%	74%	68%	72%	0%	55%	58%	64%	71%	79%	50%	79%	70%

Підраховано нами на основі газети «Правда» січень-грудень 1936 р.

Додаток 5 Газета «Правда» про нацистську Німеччину (1937 рік)

Категорії аналізу	Одиниці аналізу	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	Разом
Соціально-економічні проблеми	Упадок промисловості	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Хозяйственные затруднения	10	19	20	15	4	14	9	8	10	9	10	9	137
	Обнищание	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	2
	Стачки	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2
Розправи над інакодумцями	Фашистский террор	1	1	0	1	1	1	2	1	1	2	0	0	11
	Фашистские расправы/нападения	8	7	7	13	5	3	7	9	3	8	5	4	79
Расизм	Еврейские погромы	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	3
	Гонения на цыган	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Мілітаризація	Вооружение	10	6	9	7	7	3	4	7	8	3	1	1	66
	Предвоенная лихорадка	6	2	8	7	4	1	3	2	5	4	3	6	51
Комуністичний рух	КПГ и пролетарское движение	2	8	6	6	3	0	5	3	5	3	8	2	51
	Поджог Рейхстага	1	0	0	1	0	3	1	0	0	0	0	0	6
Зовнішня дипломатія	Франко/Англо-германские отношения	44	36	17	32	31	59	41	26	28	14	43	33	404
	Японо/Итало-германские отношения	30	13	33	24	19	14	7	14	27	23	22	16	242
	Польско-германские отношения	7	11	8	10	4	4	5	6	2	2	2	7	68
Агресія в Європі	Германские войска в Испании	77	58	58	53	53	102	39	45	37	24	17	17	580
	Чехословакий под германской угрозой / оккупацией	7	5	3	3	8	4	4	4	3	5	4	1	51
	Австрия под германской угрозой / оккупацией	0	0	2	3	1	3	4	2	1	1	0	0	17
Антирадянська політика	Антисоветские действия	4	7	12	9	16	16	16	9	6	5	5	10	115
	Антисоветский заговор	116	32	0	0	1	21	2	0	0	0	0	0	172
Антифашизм	Германские антифашисты	9	13	3	2	3	3	8	5	11	0	1	1	59
	На борьбу с германским фашизмом	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	2	1	6
Разом		332	218	189	187	161	252	158	142	148	104	123	108	2122
Всього		414	305	297	291	234	309	221	218	197	152	159	153	2950
Відсоток		80%	71%	64%	64%	69%	82%	71%	65%	75%	68%	50%	71%	72%

Підраховано нами на основі газети «Правда» січень-грудень 1937 р.

Додаток 6 Газета «Правда» про нацистську Німеччину (1938 рік).

Категорії аналізу	Одиниці аналізу	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	Разом
Соціально-економічні проблеми	Упадок промисловості	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Хозяйственные затруднения	4	4	1	7	6	6	10	6	3	3	5	7	62
	Обнищание	0	1	1	0	0	1	0	1	1	0	0	1	6
	Стачки	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	3
Розправи над інакодумцями	Фашистский террор	2	0	0	2	1	1	0	2	1	2	1	3	15
	Фашистские расправы/нападения	8	6	4	1	6	8	3	5	3	7	7	3	61
Расизм	Еврейские погромы	1	0	1	0	4	1	2	2	0	0	52	14	77
	Гонения на цыган	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Мілітаризація	Вооружение	11	5	8	7	5	6	6	14	10	4	3	11	90
	Предвоенная лихорадка	9	8	3	1	4	3	3	23	24	9	4	8	99
Комуністичний рух	КПП и пролетарское движение	3	4	5	7	9	3	4	10	5	3	4	5	62
	Поджог Рейхстага	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	0	4
Зовнішня дипломатія	Франко/Англо-германские отношения	22	39	45	22	17	23	38	17	81	75	78	56	513
	Японо/Итало-германские отношения	17	24	6	9	30	3	10	8	7	12	10	31	167
	Польско-германские отношения	12	9	11	3	13	4	7	8	8	10	9	6	100
Агресія в Європі	Германские войска в Испании	19	16	39	42	16	43	50	44	27	30	29	31	386
	Чехословакий под германской угрозой / оккупацией	4	5	21	30	49	33	36	47	102	79	36	29	471
Антирадянська політика	Австрия под германской угрозой / оккупацией	6	15	50	7	12	10	7	4	2	0	0	2	115
	Антисоветские действия	9	10	3	3	3	3	5	9	5	2	6	6	64
Антифашизм	Антисоветский заговор	0	0	35	0	0	0	1	2	0	0	0	0	38
	Германские антифашисты	3	2	1	3	3	0	6	8	17	6	5	5	59
	На борьбу с германским фашизмом	2	1	0	1	2	2	2	5	2	2	1	4	24
Разом		132	149	234	146	181	150	192	216	298	245	251	222	2416
Всього		179	206	279	191	226	210	256	275	369	326	346	328	3191
Відсоток		74%	72%	84%	76%	80%	71%	75%	79%	81%	75%	73%	68%	76%

Підраховано нами на основі газети «Правда» січень-грудень 1938 р.

Додаток 7 Газета «Правда» про нацистську Німеччину (1939 рік).

Категорії аналізу	Одиниці аналізу	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень (1-23)	Разом
Соціально-економічні проблеми	Упадок промисловості	0	0	0	0	0	0	0	1	1
	Хозяйственные затруднения	8	3	7	2	4	4	11	6	45
	Обнищание	0	0	1	0	0	1	1	1	4
	Стачки	1	1	1	1	0	1	2	1	8
Розправи над інакодумцями	Фашистский террор	2	0	0	0	0	0	0	1	3
	Фашистские расправы/нападения	8	2	3	5	2	7	3	2	32
Расизм	Еврейские погромы	2	0	0	0	1	0	0	0	3
	Гонения на цыган	0	0	0	0	0	0	2	0	2
Мілітаризація	Вооружение	7	13	14	19	23	14	37	22	149
	Предвоенная лихорадка	14	4	28	12	1	9	4	2	74
Комуністичний рух	КПГ и пролетарское движение	8	2	5	4	3	6	6	3	37
	Поджог Рейхстага	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Зовнішня дипломатія	Франко/Англо-германские отношения	32	42	42	38	20	30	37	26	267
	Японо/Итало-германские отношения	18	9	14	33	30	11	6	16	137
	Польско-германские отношения	14	5	19	33	23	25	19	32	170
Агресія в Європі	Германские войска в Испании	40	32	16	8	7	10	3	2	118
	Чехословакий под германской угрозой /оккупацией	15	11	59	14	14	30	12	22	177
	Австрия под германской угрозой / оккупацией	2	0	1	3	2	2	4	3	17
Антирадянська політика	Антисоветские действия	5	6	9	4	1	2	4	0	31
	Антисоветский заговор	1	0	1	0	0	0	0	0	2
Антифашизм	Германские антифашисты	3	4	3	5	4	5	4	1	29
	На борьбу с германским фашизмом	0	1	3	1	3	1	2	2	13
Разом		180	135	226	182	138	158	157	143	1319
Всього		251	191	297	258	209	247	239	213	1905
Відсоток		72%	71%	76%	71%	66%	64%	66%	67%	69%

Підраховано нами на основі газети «Правда» січень-грудень 1939 р.

Додаток 8 «Немецкие колхозники отвечают германским фашистам» Худ. Бор. Ефимов 1933 р.

Джерело: Правда. 1933. № 197. 19 июля. С.4

Додаток 9 Отчетный доклад т. Сталина XVII-ому съезду партии о работе ЦК ВКП(б) Джерело: Правда. 1934. 28 января. С. 1

«... Шовинизм и подготовка войны как основные элементы внешней политики, обуздание рабочего класса и террор в области внутренней политики, как необходимое средство для укрепления тыла будущих военных фронтов. – вот что особенно занимает теперь современных империалистических политиков.

Не удивительно, что фашизм стал теперь наиболее модным товаром среди воинствующих буржуазных политиков. Я говорю не только о фашизме вообще, но прежде всего о фашизме германского типа, который неправильно называется национал-социализмом, ибо при самом тщательном рассмотрении невозможно обнаружить в нем даже атома социализма.

В этой связи победу фашизма в Германии нужно рассматривать как признак слабости рабочего класса и результат измен социал-демократии рабочему классу, расчистившей дорогу фашизму. Ее надо рассматривать также, как признак слабости буржуазии, как признак того, что буржуазия уже не в силах властвовать старыми методами парламентаризма и буржуазной демократии, ввиду чего она вынуждена прибегнуть во внутренней политике к террористическим методам управления, - как признак того, что она не в силах больше найти выход из нынешнего положения на базе мирной политики, ввиду чего она вынуждена прибегнуть к политике войны.

Таково положение.

Как видите, дело идет к новой империалистической войне, как к выходу из нынешнего положение»

Додаток 10 Цитата Сталіна на першій сторінці газети за 1 серпня 1934 року

Джерело: Правда. 1934. № 210. 1 августа. С.1.

Додаток 11 «Война империалистической войне!» Худ. Кейль 1934 р.

Джерело: Правда. 1934. № 210. 1 августа. С.5.

Додаток 12 «Англо-французская игра в кошки-мышки» Худ. Кукринікси
1938р.

Джерело: Правда. 1938. № 119. 30 апреля. С.5.

Додаток 13 «Бог войны МАРС: - Вот так штука! Номера разные, а обе по ноге!» Худ. Арк. Лисецов 1935 р.

Германское правительство добилось согласия англичан на то, чтобы соотношение между германским и британским флотами составляло 35:100. На деле такое соотношение означает равенство обоих флотов на Северном море в виду обширности британского морского театра.

Рис. Арк. Лисецова.

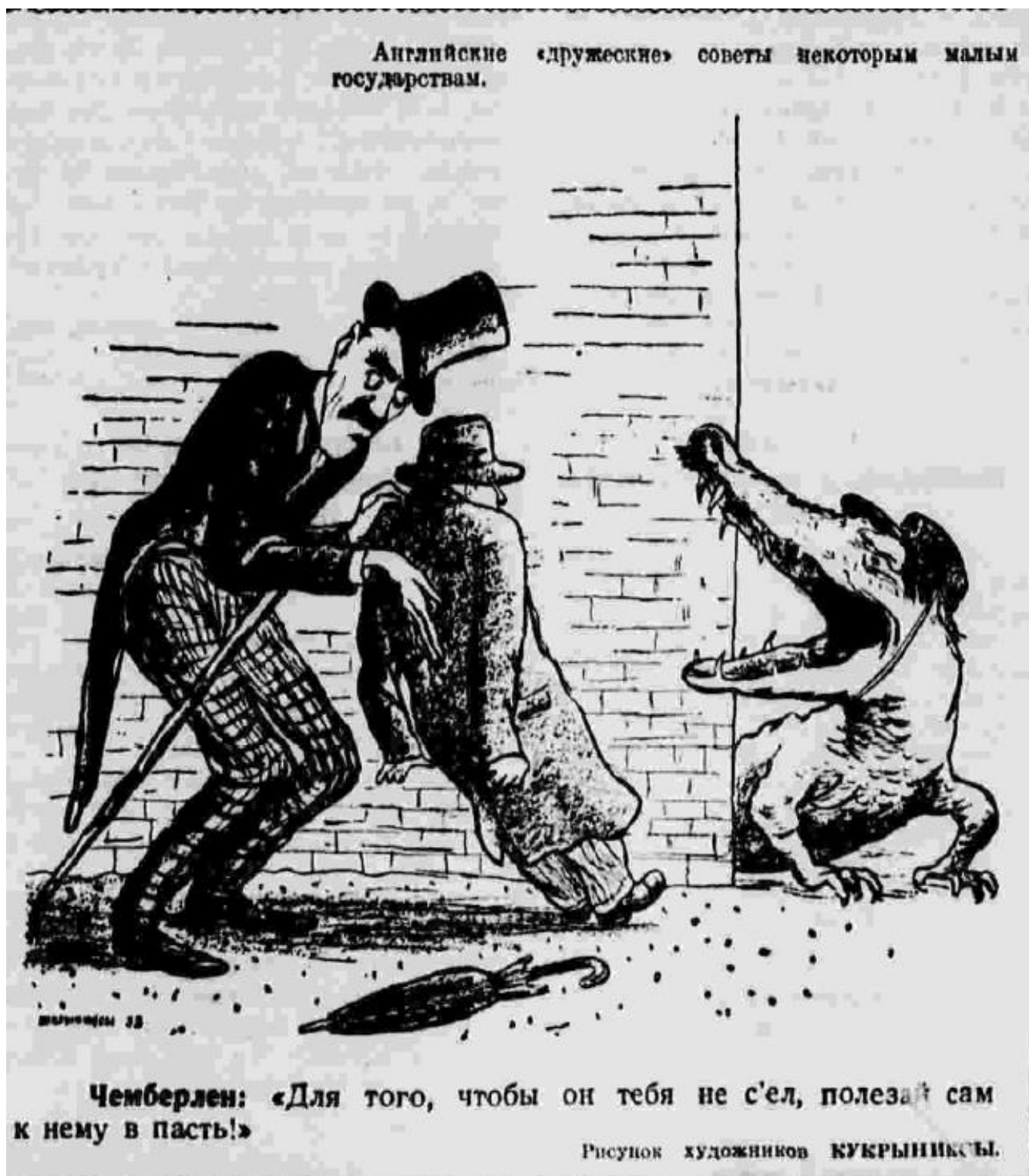

Арк. Л. 35

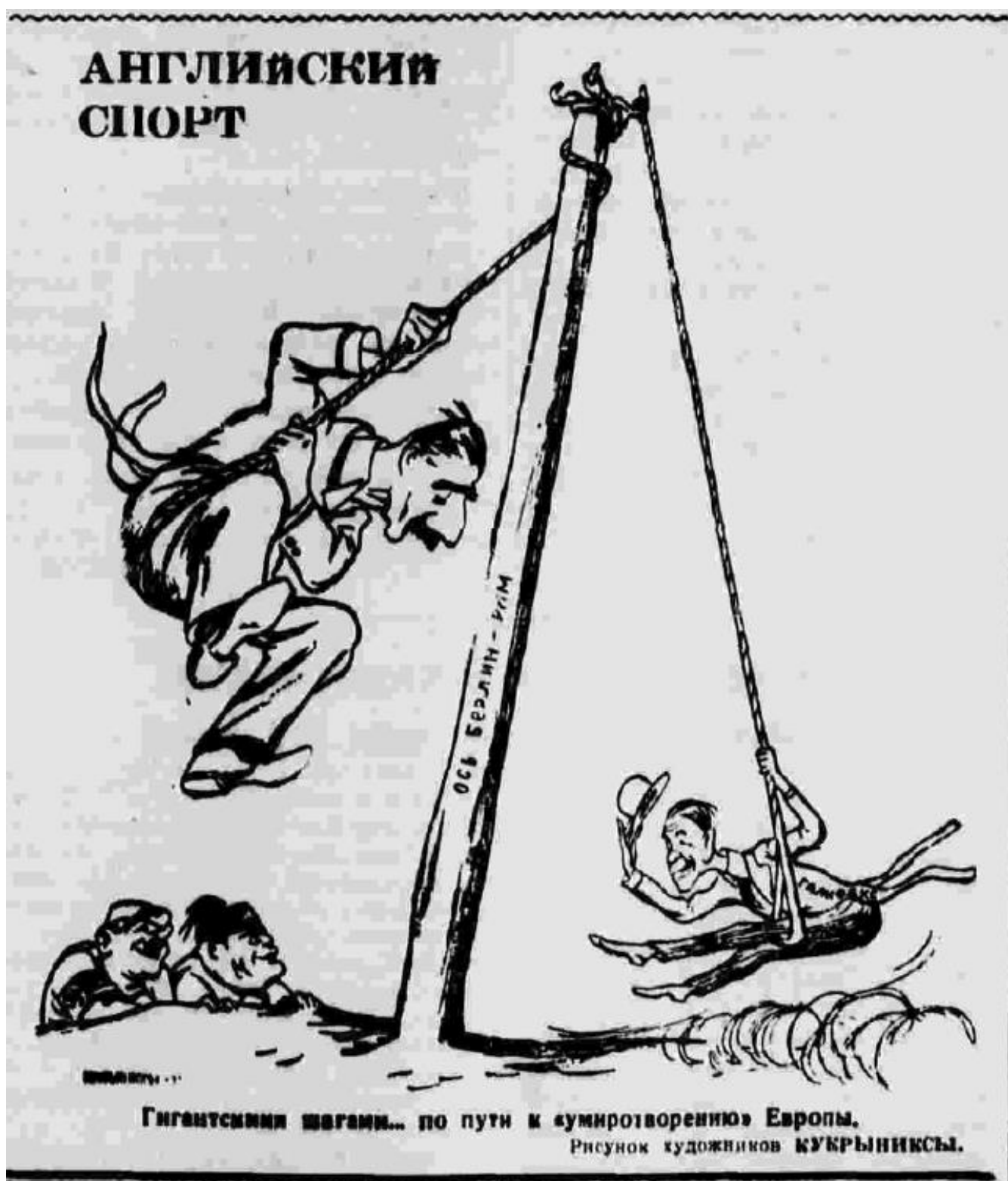
БОГ ВОЙНЫ МАРС: — Вот так штука! Номера разные, а оба по ноге!

Джерело: Правда. 1935. № 168. 20 июня. с.5.

Додаток 14 «Английские «дружеские» советы некоторым малым государствам» Худ. Кукринікси 1938 р.

Джерело: Правда. 1938. №80. 22 марта. С.5

Джерело: Правда. 1938. № 91. 2 апреля. С.5.

Джерело: Правда. 1938. № 101. 12 апреля. С.5

Додаток 17 «И хочется и колется» Худ. Кукринікси 1938 р.

Джерело: Правда. 1938. № 118. 29 апреля. С.5

Додаток 18 «Итало-германские вариации» Худ. Кукринікси 1938.

Джерело. Правда. 1938. № 128. 11 мая. С.5.

Додаток 19 «... В хвост и в гриву» Худ. Кукринікси 1938 р.

Джерело: Правда. 1938. № 10. 10 января. С.5.

Додаток 20 «Фашистское пугало, или политика поджатого хвоста» Худ.
Кукринікси 1937 р.

Джерело: Правда. 1937. № 114. 25 апреля. С.5.

Додаток 21 «Крепкая привязанность английского льва» Худ. Кукринікси
1938 р.

Правда. 1938 р. № 85. 27 марта. С.5.

Додаток 22 Сатира на засідання Лондонського комітету невтручання в іспанські справи. Присутні представник Англії (лорд Плимут), Франції (Корбэн), Італії (Гранди), Німеччини (Риббентроп), СРСР (Майский).

Киты и «невмешательство».

Парижский сатирический еженедельник «Канар Аншенэ» помещает следующую пародию на заседание Лондонского комитета по невмешательству в дела Испании.

***

«**Лорд Плимут**, председатель Комитета по невмешательству в испанские дела, открывая заседание:

- Господа, мы займемся сегодня, если вы не возражаете, важным вопросом – об охране китов. Существование породы китов, господа, находится под серьезной угрозой.

Майский: А Испания, господа?

Лорд Плимут (сухо): Мой дорогой коллега, я не поддамся на вашу попытку отвлечь нас в сторону. Вы снова забываете, что мы находимся в Комитет по невмешательству, который, как указывает само его название, должен последним заниматься испанскими делами.

Гранди: Очень хорошо!

Риббентроп: Господин Майский обнаруживает досадную тенденцию вмешиваться в то, что его не касается...

Корбэн (обращаясь к Майскому): Спокойствие! Всему свое время.

Лорд Плимут: Я говорил, прежде чем меня прервали, что кит – млекопитающее, живущее в воде, прежде очень распространенное, а теперь постепенно вымирающее. Один из китов недавно был выброшен на испанское побережье, недалеко от Бильбао.

Гранди (вскакивая): В Бильбао! Для того, чтобы снабжать красных, чорт возьми! Это возмутительный случай соглашения о невмешательстве.

Слышите, господа? Дуче этого не потерпит! Завтра я посылаю 20 подводных лодок в Барселону.

Лорд Плимут: Не сердитесь, господин Гранди. Этот китбыл выброшен морем в единственном числе.

Гранди: (успокаиваясь): Хорошо, в таком случае мы пошлем только 10 подводных лодок.

Лорд Плимут: Комитет благодарит вас за доказательство ваших добрых намерений.

Риббентроп: Поскольку разговор зашел об Испании, я хочу сигнализировать, что на одном из пленных республиканцев были найдены русские носки.

Лорд Плимут: Теперь, когда инцидент исчерпан, вернемся к нашему делу, то есть я хочу сказать к нашим китам. Необходим строгий контроль...

Гранди: Я хочу напомнить почтенному лорду, что сегодня не должны были говорить о контроле.

Лорд Плимут: (с раздражением): Но.... речь идет о контроле над ловом китов.

Гранди: (не слушая его): Как бы то ни было, - контроль или не контроль, - Италия никогда не согласится отозвать добровольцев, посланных ею в Испанию... Я ухожу.

Лорд Плимут: (пытаясь удержать его): Умоляю вас, господин Гранди, не уходите до того, как мы урегулировали вопрос о китах... Это проблема исключительно важна.

Риббентроп: Хорошо, мы поговорим об этом после пасхальных праздников.

Лорд Плимут (горестно): Но подумайте только – за это время погибнут десятки китов.

Корбэн: (вздыхая): Как испанские дети!

Гранди, Риббентроп и представитель Португалии выходят, хлопнув дверью.

Лорд Плимут (улыбаясь): Довольно... Теперь мы, наконец, вернемся к нашим китам. Я утверждаю, что...

(Корбэн и Майский выходят. Лорд Плимут, увлеченный продолжает свой доклад....)»

Додаток 23 «Лорд Плимут заседает...» Худ. Кукринікси 1938 р.

ЛОРД ПЛИМУТ ЗАСЕДАЕТ...

КУКРИНИКСЫ-37.

«... А ВОЗ И НЫНЕ ТАМ».

Рисунок художников Кукриницсы.

Джерело: Правда. 1937. № 45. 15 февраля. С.5

Додаток 24 «Лондонское страховое общество от огня «Плимут и Ко»» - за работой Худ. Кукринікси 1937 р.

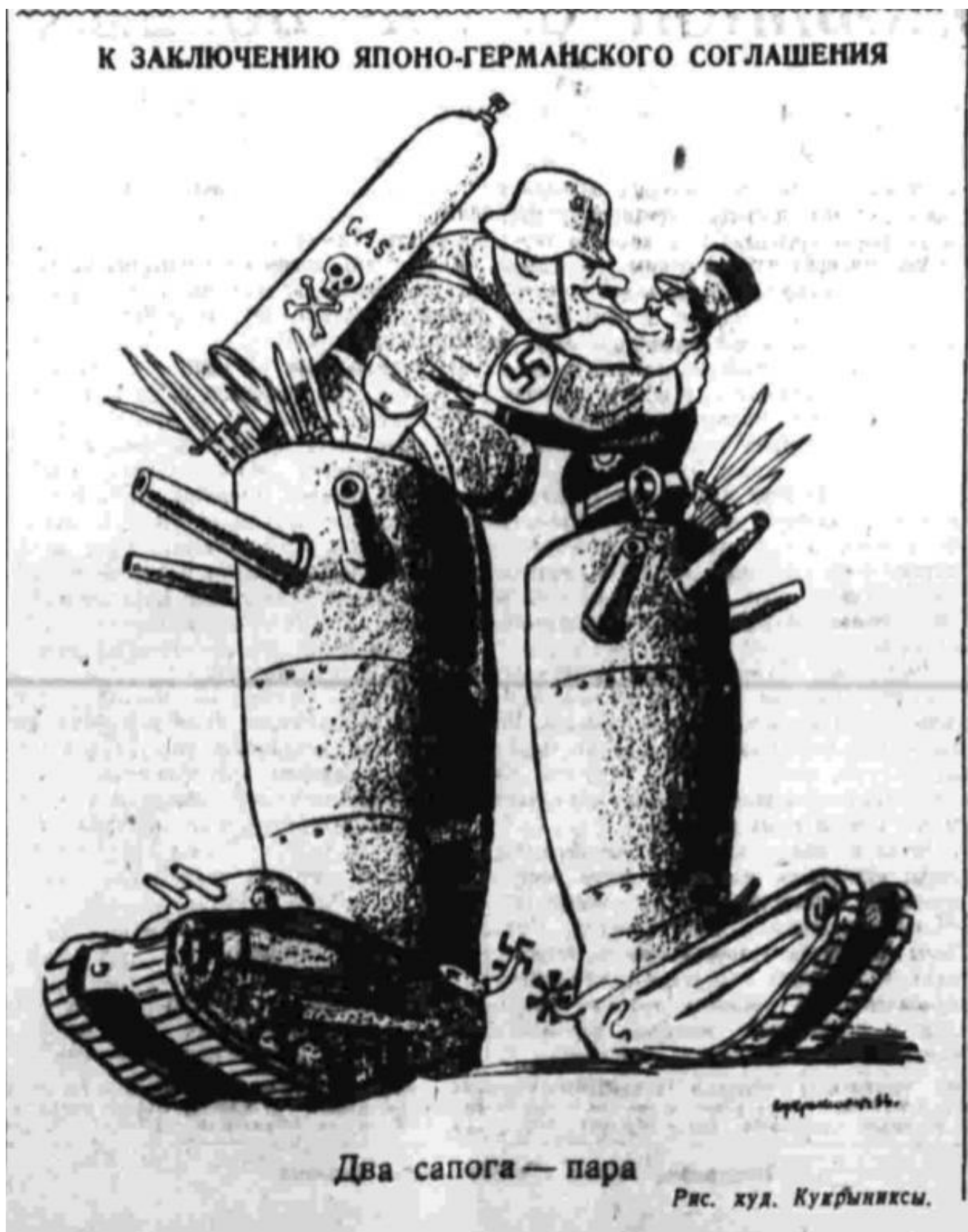
Джерело: Правда. 1937. № 210. 1 августа. С. 5.

Додаток 25 ««Мирные» шаги германского фашизма» Худ. Кукринікси
1936 р.

Джерело: Правда. 1936. № 67. 8 марта. С.7

Додаток 26 «К заключению японо-германского соглашения» Худ. Кукринікса 1936 р.

Джерело: Правда. 1936. № 321. 22 ноября. с.5

Модель будущего польского сейма

(Конструкция заимствована в Германии).

Рис. Бор. Ефимова.

Джерело: Правда. 1935. № 154. 6 июня. С.5.

Додаток 28 «Божество германского фашизма» Худ. Кукринікси 1935 р.

Джерело: Правда. 1935. № 83. 25 марта. С.5.

Додаток 29 «По стопам кайзера...» Худ. Кукринікса 1935 р.

Джерело: Правда. 1935. № 82. 24 марта. С.5

Додаток 30 «Его конек – реванш» Худ. Дені. 1935 р.

Джерело: Правда. 1935. № 90. 1 апреля. С.5

Додаток 31 Цілі нацистської агресії худ. Кукринікса

Рис. худ. Кукриніксы.

Джерело: Правда. 1935. № 87. 29 марта. С.5.

Германская оккупация Украины в 1918 году

ДИПЛОМАТИЧЕСКАЯ И ВОЕННАЯ ПЕРЕПИСКА ОККУПАНТОВ

Проблема официальной германской военной и административной оккупации Украины по сравнению с германской оккупацией Украины в 1918 году, выходящая за пределы очерков Ганнон в журнале «История гражданской войны», поднимается на широком плане.

Германский поход на Украину во время оккупации Баренц-Норвегии, немецкой оккупации английской Фолклендской Острова, начавшаяся его атакой генерал-лейтенант Гроссер и другие немецкие организаторы и руководители оккупации с поразительным количеством раскрывают германский характер похода на Украину.

3. ВОЕННЫЙ РЕШЕНИЕ НА УКРАИНЕ

Генерал-квартирмейстер восточного фронта
Дрездена 19 марта 1918 г.
№ 3031.

Министру Восточных дел, Берлин, № 616.

Ваше письмо от 15-го марта 1918 года получено. Ввиду того, что в настоящее время восточный фронт находится в состоянии затишья, я не могу сообщить вам никаких сведений относительно действий наших войск на Украине. Однако, ввиду того, что вы просите сообщить вам сведения относительно действий наших войск на Украине, я сообщу вам следующее: в настоящее время наши войска находятся в состоянии затишья на Украине. Ввиду того, что вы просите сообщить вам сведения относительно действий наших войск на Украине, я сообщу вам следующее: в настоящее время наши войска находятся в состоянии затишья на Украине.

4. КЛИЕ БРАТЬ ТОЛЬКО СИЛО

Акт, 19 апреля 1918 г.

Тавричанка в слух

Киевскому, Берлин № 177

Сестра, восточный фронт, восточный фронт, восточный фронт. Ввиду того, что в настоящее время восточный фронт находится в состоянии затишья, я не могу сообщить вам никаких сведений относительно действий наших войск на Украине. Однако, ввиду того, что вы просите сообщить вам сведения относительно действий наших войск на Украине, я сообщу вам следующее: в настоящее время наши войска находятся в состоянии затишья на Украине.

5. ПОЛТИКА ГЕРМАНСКОГО ВОЕННОГО КОМАНДОВАНИЯ НА УКРАИНЕ

Киев, № 191.

Тавричанка в слух

Берлин, № 177

Ввиду того, что в настоящее время восточный фронт находится в состоянии затишья, я не могу сообщить вам никаких сведений относительно действий наших войск на Украине. Однако, ввиду того, что вы просите сообщить вам сведения относительно действий наших войск на Украине, я сообщу вам следующее: в настоящее время наши войска находятся в состоянии затишья на Украине.

6. ВОССТАНОВЛЕНИЕ ПОМЕЩНИЧЬЕГО СТРОЯ НА УКРАИНЕ

Киев, 24 мая 1918 г.

Тавричанка в слух

Министру Восточных дел, Берлин, № 429 от 24 апреля

Ввиду того, что в настоящее время восточный фронт находится в состоянии затишья, я не могу сообщить вам никаких сведений относительно действий наших войск на Украине. Однако, ввиду того, что вы просите сообщить вам сведения относительно действий наших войск на Украине, я сообщу вам следующее: в настоящее время наши войска находятся в состоянии затишья на Украине.

7. ТРЕБОВАНИЕ ПОЛЬСКОГО ПОМЕЩНИЧЬЕГО ВОССТАНОВЛЕНИЯ ИХ ПРАВ НА УКРАИНЕ

№ 287, 27.4.1918

Киев, № 1599.

№ 23470.

Ввиду того, что в настоящее время восточный фронт находится в состоянии затишья, я не могу сообщить вам никаких сведений относительно действий наших войск на Украине. Однако, ввиду того, что вы просите сообщить вам сведения относительно действий наших войск на Украине, я сообщу вам следующее: в настоящее время наши войска находятся в состоянии затишья на Украине.

8. СКОРОПАДСКИЙ — КУРКА В РУКАХ ОККУПАНТОВ

Киев, 9 мая 1918 г.

Тавричанка в слух

Министру Восточных дел, Берлин, № 548 от 9 мая 1918 г.

Ввиду того, что в настоящее время восточный фронт находится в состоянии затишья, я не могу сообщить вам никаких сведений относительно действий наших войск на Украине. Однако, ввиду того, что вы просите сообщить вам сведения относительно действий наших войск на Украине, я сообщу вам следующее: в настоящее время наши войска находятся в состоянии затишья на Украине.

9. СВЕРЖЕНИЕ РАДЫ И УСТАНОВЛЕНИЕ ВЛАСТИ СКОРОПАДСКОГО

Шифрованная телеграмма.

Министру Восточных дел, Берлин, № 451 от 20 апреля.

Полтавскому генералу, № 490.

Ввиду того, что в настоящее время восточный фронт находится в состоянии затишья, я не могу сообщить вам никаких сведений относительно действий наших войск на Украине. Однако, ввиду того, что вы просите сообщить вам сведения относительно действий наших войск на Украине, я сообщу вам следующее: в настоящее время наши войска находятся в состоянии затишья на Украине.

10. ПЕРЕКРЕСТКА ИЗ ТЕЛЕГРАФИЧЕСКОЙ ЗАПИСИ БЕСЕДЫ НАЧАЛЬНИКА ГЕРМАНСКОГО ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБА С КИЕВСКИМ ГЕНЕРАЛОМ И ДЕПУТАТОМ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ УКРАИНСКОЙ ПАРТИИ

Киев, 20.4.1918 г.

Тавричанка в слух

№ 548 от 20 апреля

Ввиду того, что в настоящее время восточный фронт находится в состоянии затишья, я не могу сообщить вам никаких сведений относительно действий наших войск на Украине. Однако, ввиду того, что вы просите сообщить вам сведения относительно действий наших войск на Украине, я сообщу вам следующее: в настоящее время наши войска находятся в состоянии затишья на Украине.

11. НА ПРАВАХ ВОЛОНИИ

Шифрованная телеграмма.

Министру Восточных дел, Берлин, № 373 от 20 апреля.

№ 373 от 20 апреля.

Ввиду того, что в настоящее время восточный фронт находится в состоянии затишья, я не могу сообщить вам никаких сведений относительно действий наших войск на Украине. Однако, ввиду того, что вы просите сообщить вам сведения относительно действий наших войск на Украине, я сообщу вам следующее: в настоящее время наши войска находятся в состоянии затишья на Украине.

Додаток 33 «Украинские кадры» Альфреда Розенберга» худ. Бор. Ефимов 1935 р.

«УКРАИНСКИЕ КАДРЫ» АЛЬФРЕДА РОЗЕНБЕРГА

Джерело: Правда. 1935. № 158. 10 июня. С.5

Джерело: Правда. 1933. № 131. 14 мая. С.1.

Додаток 35 «Политика невмешательства в толковании фашистских интервентов» Худ. Кукринікси. 1936 р.

Джерело: Правда. 1936. № 239. 30 августа. С. 6.

Додаток 36 «Фашистский театр военных действий в Испании» Худ.
Кукриникси 1936 р.

Джерело: Правда. 1936. № 312. 13 ноября. С.5

Додаток 37 «Очередной приказ из Берлина» Худ. Кукрыникса. 1936.

Джерело: Правда. 1936. № 355. 26 декабря. С.5

**Додаток 38 «Фотодокумент о фашистской интервенции в Испании:
снимок из английской газеты «Дейли Телеграф»»**

Джерело: Правда. 1937. № 3. 3 января. С.5

Додаток 39 «Петля берлинского происхождения» худ. Кукринікса 1938 р.

Джерело: Правда. 1938. № 116. 27 апреля. С.5

Орган Центрального Комитета и МК ВКП(б)
12 марта 1938 г., суббота
ЦЕНА 10 КОП.

ПРАВДА

Вчера на процессе антисоветского «право-троцкистского блока» выступил с речью государственный обвинитель-прокурор СССР тов. Вышинский, потребовавший применения высшей меры наказания к 19 подсудимым.

В речи государственного обвинителя выражена воля всего советского народа.

Нет и не может быть пощады кровавым наемникам фашизма, подлейшим убийцам, шпионам, диверсантам и вредителям!

Процесс антисоветского право-троцкистского блока. На сценке: слева — государственный обвинитель — прокурор СССР тов. А. И. Вышинский произносит речь; справа — часть зала заседаний Верховного Суда СССР.

СМЕРТЬ ФАШИСТСКИМ ШПИОНАМ!

Вчера на процессе антисоветского «право-троцкистского блока» выступил с речью государственный обвинитель-прокурор СССР тов. А. И. Вышинский, потребовавший применения высшей меры наказания к 19 подсудимым.

В речи государственного обвинителя выражена воля всего советского народа.

Нет и не может быть пощады кровавым наемникам фашизма, подлейшим убийцам, шпионам, диверсантам и вредителям!

ВЧЕРА НА ПРОЦЕССЕ АНТИСОВЕТСКОГО «ПРАВО-ТРОЦКИСТСКОГО БЛОКА»

На процессе выступил свыше 400 человек. Речь государственного обвинителя — прокурора СССР тов. Вышинского — Речь выслушали тт. Ворошилов и Косыгин.

Вчера на процессе антисоветского «право-троцкистского блока» выступил с речью государственный обвинитель-прокурор СССР тов. А. И. Вышинский, потребовавший применения высшей меры наказания к 19 подсудимым.

В речи государственного обвинителя выражена воля всего советского народа.

В СОИНАРКОМЕ СССР И ЦК ВКП(б)

Вчера на заседании Президиума ЦК ВКП(б) и Президиума ЦК ВКП(б) заслушали доклад тов. А. И. Вышинского о процессе антисоветского «право-троцкистского блока».

Вчера на заседании Президиума ЦК ВКП(б) и Президиума ЦК ВКП(б) заслушали доклад тов. А. И. Вышинского о процессе антисоветского «право-троцкистского блока».

ВТОРЖЕНИЕ ГЕРМАНСКИХ ВОЙСК В АВСТРИЮ

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

ПАПАНИЦЫ В ТАЛИНЕ

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

ПОДРОБНОСТИ СОВБИТИЯ В АВСТРИИ

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

12 марта, 12 часов. КБ. Москва. «Правда». В 12 часов 15 минут немецкие войска вторглись в Австрию.

Сьогодні, в 4 годині утра, Военная Коллегия Верховного Суда СССР вынесла приговор по делу антисоветского «право-троцкистского» блока. Подлые шпионы и вредители, гнусные изменники и предатели помощи заслуживали кару. Приговором Верховного Суда — приговор всего великого советского народа, волею съездившей демократии и фашистским наемникам, реставраторам капитализма!

Сегодня, в 4 часа утра, Военная Коллегия Верховного Суда СССР вынесла приговор по делу антисоветского «право-троцкистского» блока. Подлые шпионы и вредители, гнусные изменники и предатели помощи заслуживали кару. Приговором Верховного Суда — приговор всего великого советского народа, волею съездившей демократии и фашистским наемникам, реставраторам капитализма!

ПРИГОВОР СУДА-ПРИГОВОР НАРОДА

Сегодня, в 4 часа утра, Военная Коллегия Верховного Суда СССР вынесла приговор по делу антисоветского «право-троцкистского» блока. Подлые шпионы и вредители, гнусные изменники и предатели помощи заслуживали кару. Приговором Верховного Суда — приговор всего великого советского народа, волею съездившей демократии и фашистским наемникам, реставраторам капитализма!

ПРИГОВОР

Именем Союза Советских Социалистических Республик
Военная Коллегия Верховного Суда Союза ССР

В СОСТАВЕ: Председательствующий — Председатель Военной Коллегии Верховного Суда Союза ССР Архипович К. В. УЛЬРИХ
Члены: Заместитель Председателя Военной Коллегии Верховного Суда Союза ССР Киреевич Н. О. МАТУШЕВИЧ и Члены Военной Коллегии Верховного Суда Союза ССР Давиденков Б. И. МЕЛЕВА
Прн Секретаре — Военном юристе I ранга А. А. БАТНЕР

Суд, исходя из своей основной задачи, вынес этот приговор. Военная Коллегия Верховного Суда СССР вынесла приговор по делу антисоветского «право-троцкистского» блока. Подлые шпионы и вредители, гнусные изменники и предатели помощи заслуживали кару. Приговором Верховного Суда — приговор всего великого советского народа, волею съездившей демократии и фашистским наемникам, реставраторам капитализма!

Суд, исходя из своей основной задачи, вынес этот приговор. Военная Коллегия Верховного Суда СССР вынесла приговор по делу антисоветского «право-троцкистского» блока. Подлые шпионы и вредители, гнусные изменники и предатели помощи заслуживали кару. Приговором Верховного Суда — приговор всего великого советского народа, волею съездившей демократии и фашистским наемникам, реставраторам капитализма!

Суд, исходя из своей основной задачи, вынес этот приговор. Военная Коллегия Верховного Суда СССР вынесла приговор по делу антисоветского «право-троцкистского» блока. Подлые шпионы и вредители, гнусные изменники и предатели помощи заслуживали кару. Приговором Верховного Суда — приговор всего великого советского народа, волею съездившей демократии и фашистским наемникам, реставраторам капитализма!

Суд, исходя из своей основной задачи, вынес этот приговор. Военная Коллегия Верховного Суда СССР вынесла приговор по делу антисоветского «право-троцкистского» блока. Подлые шпионы и вредители, гнусные изменники и предатели помощи заслуживали кару. Приговором Верховного Суда — приговор всего великого советского народа, волею съездившей демократии и фашистским наемникам, реставраторам капитализма!

Суд, исходя из своей основной задачи, вынес этот приговор. Военная Коллегия Верховного Суда СССР вынесла приговор по делу антисоветского «право-троцкистского» блока. Подлые шпионы и вредители, гнусные изменники и предатели помощи заслуживали кару. Приговором Верховного Суда — приговор всего великого советского народа, волею съездившей демократии и фашистским наемникам, реставраторам капитализма!

Суд, исходя из своей основной задачи, вынес этот приговор. Военная Коллегия Верховного Суда СССР вынесла приговор по делу антисоветского «право-троцкистского» блока. Подлые шпионы и вредители, гнусные изменники и предатели помощи заслуживали кару. Приговором Верховного Суда — приговор всего великого советского народа, волею съездившей демократии и фашистским наемникам, реставраторам капитализма!

В последний час

ПОДГОТОВКА ГРАЖДАНСКОГО НАВЯЗЫВАНИЯ НА ЧЕХОСЛОВАКИИ
12 марта (СБ). В последние часы перед отъездом в Прагу, чехословацкие коммунисты и рабочие вступили в борьбу с фашистскими агентами, которые пытались захватить власть в Чехословакии.

13 марта (СБ). Фашисты пытаются захватить власть в Чехословакии, но чехословацкие коммунисты и рабочие вступили в борьбу с ними.

14 марта (СБ). Фашисты пытаются захватить власть в Чехословакии, но чехословацкие коммунисты и рабочие вступили в борьбу с ними.

ПРИСТУПИЛА РАБОТУ ПОДГОТОВКА ГРАЖДАНСКОГО НАВЯЗЫВАНИЯ
13 марта (СБ). Фашисты пытаются захватить власть в Чехословакии, но чехословацкие коммунисты и рабочие вступили в борьбу с ними.

14 марта (СБ). Фашисты пытаются захватить власть в Чехословакии, но чехословацкие коммунисты и рабочие вступили в борьбу с ними.

15 марта (СБ). Фашисты пытаются захватить власть в Чехословакии, но чехословацкие коммунисты и рабочие вступили в борьбу с ними.

16 марта (СБ). Фашисты пытаются захватить власть в Чехословакии, но чехословацкие коммунисты и рабочие вступили в борьбу с ними.

17 марта (СБ). Фашисты пытаются захватить власть в Чехословакии, но чехословацкие коммунисты и рабочие вступили в борьбу с ними.

18 марта (СБ). Фашисты пытаются захватить власть в Чехословакии, но чехословацкие коммунисты и рабочие вступили в борьбу с ними.

СЕГОДНЯ В НОМЕРЕ:

С глубоким сожалением сообщаем об уходе из жизни выдающегося деятеля культуры и искусства, члена Союза писателей СССР (1, 2 и 3 стр.).

Обращаем внимание читателей на статью «Рабочий труд и социализм» (4 стр.).

СТАТЬИ: В. А. АЛЕКСАНДРОВ — Жизнь в деятельности К. Маркса и Энгельса со дня смерти (4 стр.).

Календарный переиздательский указатель «Справочник» — Народный Учительская книга руководителем (4 стр.).

М. Куракин — Завет Аполлона (3 стр.).

Уведомление о приеме в члены Союза писателей СССР (4 стр.).

Паровая трубка — Промышленность (4 стр.).

Уведомление о приеме в члены Союза писателей СССР (4 стр.).

Самый 200-миллионный солдат и артист (1 стр.).

План переиздания книги «Советский гражданин» (1 стр.).

Слова нового французского правительства (1 стр.).

Поздравление с Днем Маркса (3 стр.).

На фронтах в Испании (3 стр.).

Автоматическая артиллерия в Испании Маршала (3 стр.).

Поздравление читателей (3 стр.).

В. Куракин — Новое правительство (3 стр.).

РАБОЧИЕ, КРЕСТЬЯНЕ И ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ ЕДИНУШНО ПРИВЕТСТВУЮТ ПРИГОВОР ВЕРХОВНОГО СУДА

Советский суд выполнил волю народа

С глубоким сожалением сообщаем об уходе из жизни выдающегося деятеля культуры и искусства, члена Союза писателей СССР (1, 2 и 3 стр.).

Обращаем внимание читателей на статью «Рабочий труд и социализм» (4 стр.).

СТАТЬИ: В. А. АЛЕКСАНДРОВ — Жизнь в деятельности К. Маркса и Энгельса со дня смерти (4 стр.).

Злейшие враги человечества

Работники, интеллигенция, крестьяне и рабочие приветствуют приговор Верховного суда.

Враги человечества — это те, кто стремится к уничтожению прогресса, к разрушению культуры, к уничтожению науки, к уничтожению искусства, к уничтожению всего, что возвышает человека над животными.

Приветствуют приговор Советского правительства

Телеграмма А. И. Микояну от имени рабочих, крестьян и интеллигенции.

Мы приветствуем приговор Советского правительства, который является справедливым и законным.

Разгромлено змеиное гнездо

Работники, интеллигенция, крестьяне и рабочие приветствуют приговор Верховного суда.

Змеиное гнездо врагов человечества разгромлено. Враги будут наказаны по заслугам.

Копилка милосердия

Работники, интеллигенция, крестьяне и рабочие приветствуют приговор Верховного суда.

Милосердие — это добротота, это любовь к ближнему, это стремление помочь тем, кто нуждается в помощи.

Уничтожение независимости Австрии

Самый 200-миллионный солдат и артист.

Независимость Австрии уничтожена. Австрия теперь является частью социалистического лагеря.

Блюм составил новое французское правительство

Блюм составил новое французское правительство. Это правительство является демократическим и прогрессивным.

В последний час

В последний час жизни человека.

В последний час человек должен вспомнить о своих близких, о своей Родине, о своем долге.

В последний час

В последний час жизни человека.

В последний час человек должен вспомнить о своих близких, о своей Родине, о своем долге.

Уничтожение независимости Австрии

Самый 200-миллионный солдат и артист.

Независимость Австрии уничтожена. Австрия теперь является частью социалистического лагеря.

Блюм составил новое французское правительство

Блюм составил новое французское правительство. Это правительство является демократическим и прогрессивным.

В последний час

В последний час жизни человека.

В последний час человек должен вспомнить о своих близких, о своей Родине, о своем долге.

Ціна номера 10 коп.
Всесоюзная Коммунистическая Партия (большев.)
ПРАВДА
Орган Центр. Ком. и Моск. Ком. ВКП(б)

МАРТ
2
1933 Г.
ЧЕТВЕРГ.
№ 68 (5566)

СЕГОДНЯ В НОМЕРЕ:
ЖИВЫЙ ЗАРИС КАКОВ ДОСКОЧЕВ
КОСОВИЧ НАВЯЗЫВАЕТ НА ПИИ
И ТАК ЧУМЫ ОБЕСПЕЧИТ СВОИ ПОСЛОДКИ
И Т. Д.
ПО КОМПЬЮТЕРУ ТИШЕВ
ДОМАКА 9 стр.

СОВЕТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПИИ
ИЛИ ЗАРУБЕЖИ И Т. Д.
СОВЕТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПИИ
ИЛИ ЗАРУБЕЖИ И Т. Д.
СОВЕТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПИИ
ИЛИ ЗАРУБЕЖИ И Т. Д.

Весенний сев в совхозах.

Видно, совсем недавно прошел в нашей стране последний снег. И теперь уже в полях и садах слышны звуки плуга и мотыги. Весенний сев в совхозах идет полным ходом. Работники совхозов с энтузиазмом приступили к выполнению плана. Они уже высеяли много семян. В совхозах работают бригады комсомольцев и молодежи. Они с энтузиазмом выполняют свои обязанности. В совхозах работают бригады комсомольцев и молодежи. Они с энтузиазмом выполняют свои обязанности. В совхозах работают бригады комсомольцев и молодежи. Они с энтузиазмом выполняют свои обязанности.

ПОДЖОГ РЕЙХСТАГА — ПРЕДВЕРИЕ К НОВЫМ ПРОВОКАЦИЯМ. ОБЩЕЕ МНЕНИЕ ИНОСТРАННОЙ ПЕЧАТИ: поджог организован национал-социалистами.

ПОДНИГАТЕЛИ ВЫДАЮТ СЕБЯ С ГОЛОВОЙ. ПРОВОКАЦИИ — ЗАДАЧА ПОДЖОГА ДЛЯ РАССЛЕДОВАНИЯ С ПОМОЩЬЮ АНТИСОВЕТСКИХ НАСТАВНИКОВ УСИЛИТСЯ.

Вчера в Берлине состоялось заседание Коммунистического Интернационаала. На нем обсуждался доклад о поджоге рейхстага. Докладчик заявил, что поджог организован национал-социалистами. Это мнение разделяют многие иностранные газеты. Они считают, что поджог — это провокация, направленная на разжигание гражданской войны. Коммунисты же считают, что поджог — это акт террора, направленный против советского правительства. Они призывают к борьбе с национал-социализмом.

Разоблачение «МОРНИНГ ПОСТ».

Вчера в Берлине состоялось заседание Коммунистического Интернационаала. На нем обсуждался доклад о поджоге рейхстага. Докладчик заявил, что поджог организован национал-социалистами. Это мнение разделяют многие иностранные газеты. Они считают, что поджог — это провокация, направленная на разжигание гражданской войны. Коммунисты же считают, что поджог — это акт террора, направленный против советского правительства. Они призывают к борьбе с национал-социализмом.

АНТИСОВЕТСКИЙ ВОЙ КАЙЗЕРСКИХ ЗУБРОВ.

Вчера в Берлине состоялось заседание Коммунистического Интернационаала. На нем обсуждался доклад о поджоге рейхстага. Докладчик заявил, что поджог организован национал-социалистами. Это мнение разделяют многие иностранные газеты. Они считают, что поджог — это провокация, направленная на разжигание гражданской войны. Коммунисты же считают, что поджог — это акт террора, направленный против советского правительства. Они призывают к борьбе с национал-социализмом.

В руках лондонской прессы веские доказательства, что поджог рейхстага — дело рук национал-социалистов.

Вчера в Берлине состоялось заседание Коммунистического Интернационаала. На нем обсуждался доклад о поджоге рейхстага. Докладчик заявил, что поджог организован национал-социалистами. Это мнение разделяют многие иностранные газеты. Они считают, что поджог — это провокация, направленная на разжигание гражданской войны. Коммунисты же считают, что поджог — это акт террора, направленный против советского правительства. Они призывают к борьбе с национал-социализмом.

Компартия разоблачает провокаторов.

Вчера в Берлине состоялось заседание Коммунистического Интернационаала. На нем обсуждался доклад о поджоге рейхстага. Докладчик заявил, что поджог организован национал-социалистами. Это мнение разделяют многие иностранные газеты. Они считают, что поджог — это провокация, направленная на разжигание гражданской войны. Коммунисты же считают, что поджог — это акт террора, направленный против советского правительства. Они призывают к борьбе с национал-социализмом.

ПЕРВЫЕ ДНИ ПОЛЕВЫХ РАБОТ НА СЕВ. КАВКАЗЕ.

Вчера в Берлине состоялось заседание Коммунистического Интернационаала. На нем обсуждался доклад о поджоге рейхстага. Докладчик заявил, что поджог организован национал-социалистами. Это мнение разделяют многие иностранные газеты. Они считают, что поджог — это провокация, направленная на разжигание гражданской войны. Коммунисты же считают, что поджог — это акт террора, направленный против советского правительства. Они призывают к борьбе с национал-социализмом.

Национал-социалисты готовят массовые избиения рабочих.

Вчера в Берлине состоялось заседание Коммунистического Интернационаала. На нем обсуждался доклад о поджоге рейхстага. Докладчик заявил, что поджог организован национал-социалистами. Это мнение разделяют многие иностранные газеты. Они считают, что поджог — это провокация, направленная на разжигание гражданской войны. Коммунисты же считают, что поджог — это акт террора, направленный против советского правительства. Они призывают к борьбе с национал-социализмом.

ВЕСЬ НА КОЛЕНАХ ПЕРЕД ФАШИЗМОМ.

Вчера в Берлине состоялось заседание Коммунистического Интернационаала. На нем обсуждался доклад о поджоге рейхстага. Докладчик заявил, что поджог организован национал-социалистами. Это мнение разделяют многие иностранные газеты. Они считают, что поджог — это провокация, направленная на разжигание гражданской войны. Коммунисты же считают, что поджог — это акт террора, направленный против советского правительства. Они призывают к борьбе с национал-социализмом.

Ціна номера 10 коп.
Всесоюзная Коммунистическая Партия (больш.)

ПРАВДА

Орган Центр. Ком. и Моск. Ком. ВКП (б)

МАРТ
7
1933 Г.
ВТОРНИК
№ 65 (5691)

Продолжаем нашу борьбу, товарищи!
ДОЛОЙ ФАШИСТСКУЮ РЕАКЦИЮ И ТЕРРОР ПРОТИВ РАБОЧЕГО КЛАССА!
ЗА ЕДИННЫЙ БОЕВОЙ ФРОНТ ПРОЛЕТАРИАТА!
ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН, СОЕДИНЯЙТЕСЬ ДЛЯ БОРЬБЫ ПРОТИВ НАСТУПЛЕНИЯ КАПИТАЛА И ФАШИЗМА! (Из заявления Коммунистической партии)

Громадская политическая победа германской компартии.

Число рабочих коммунистов в Германии достигло 100 тысяч. Это является громадной победой германской компартии. Впервые за всю историю Германии коммунисты достигли такого высокого уровня численности. Это свидетельствует о том, что рабочий класс Германии окончательно выбрал коммунистический путь борьбы за освобождение своей страны от фашистского ига.

Эта победа является результатом длительной и упорной борьбы коммунистов в Германии. Несмотря на все трудности и преследования со стороны фашистского режима, коммунисты не сдались и продолжали вести активную работу среди рабочих. Их борьба привлекла все больше и больше рабочих к своим рядам.

ВЫБОРЫ „ПО-БАЛКАНСКИ“.

Германские выборы в избирательном округе известного английского художника Льюиса. Впервые в истории Германии выборы проводились по балканскому типу, то есть с участием представителей различных партий и групп.

„ГОСТЬ“ РЕШАЕТ ГЕРМАНСКИЙ НАРОД!

ОКОНЧАТЕЛЬНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ВЫБОРОВ В РЕЙХСТАГ.

Итоги выборов в Рейхстаг. Коммунисты получили 91 мандат, что является историческим достижением. Это свидетельствует о том, что рабочий класс Германии окончательно выбрал коммунистический путь.

ИТОГИ ВЫБОРОВ В ПРУССКИХ ЛАНДАУ.

Итоги выборов в Пруссии. Коммунисты получили 100 мандатов, что является рекордом для этой области. Это свидетельствует о том, что рабочий класс Пруссии окончательно выбрал коммунистический путь.

ИТОГИ ПО ОКРУГАМ.

Округ	Коммунисты	Социал-демократы	Центристская партия	Национал-социалисты
Восточная Пруссия	100	10	5	1
Бранденбург	80	15	5	1
Потсдам	70	20	5	1
Берлин	90	10	5	1
Восточная Германия	100	10	5	1
Западная Германия	80	15	5	1
Северная Германия	70	20	5	1
Южная Германия	60	25	5	1
Центральная Германия	50	30	5	1
Северо-западная Германия	40	35	5	1
Северо-восточная Германия	30	40	5	1
Юго-западная Германия	20	45	5	1
Юго-восточная Германия	10	50	5	1

Германский министр Фриш запретил публикацию разоблачений о принадлежности ван-дер-Луббе к национал-социалистской партии.

Министр внутренних дел Фриш запретил публикацию разоблачений о принадлежности ван-дер-Луббе к национал-социалистской партии. Это является попыткой скрыть истинную природу преступления.

ВАН-ДЕР-ЛУББЕ В ИЮНЕ 1932 Г. — В ОБЩЕСТВЕ ФАШИСТСКИХ ЛЮДЕЙ.

Ван-дер-Луббе в июне 1932 года находился в обществе фашистских людей. Это является доказательством его принадлежности к фашистскому движению.

Кровавое преступление фашистской реакции.

Кровавое преступление фашистской реакции. Расстрел арестованных коммунистов в Витсен и Де-Лонкерик. Это является вопиющим примером фашистского террора.

ПЕРВЫЙ ПО КОММУНИСТСКОМУ СПИСКУ ИЗБРАН ГОВ. ТЕЛЬМАН.

Первый по коммунистскому списку избран Гов. Тельман. Это является историческим событием, свидетельствующим о том, что рабочий класс Германии окончательно выбрал коммунистический путь.

СЕГОДНЯ В НОМЕРЕ!

ПЯТИДНЕВИК ПРОВЕРКИ ГОТОВНОСТИ К СЕВУ.

БЕСПОРЯДОЧНОЕ ОТСУТСТВИЕ ГЕРМАНСКОЙ ГОРГУЛОВЩИНЫ ПЕРЕД ЛИЦОМ ФАКТОВ.
Ван-дер-Любе заявляет, что он не является коммунистом.

ШУТЫ НА ТРОНЕ.

ИНОСТРАННЫЕ КОРРЕСПОНДЕНТЫ ПОД УГРОЗОЙ.
Предостерегают демонстрационный полет Гитлера над порубини Норддорф.

СЛЕДЫ ПОДЖИГАТЕЛЯ ВЕДУТ В ПОТСДАМ.
Тяжелые попутки власти опровергают разоблачение иностранной печати.

ТУРЬМЫ ПЕРЕПОЛНЕНЫ РЕВОЛЮЦИОННЫМИ РАБОЧИМИ.
Возмущенные массы дают отпор нападкам инквизицкам.

ПРАВДА

Орган Центр. Ком. и Моск. Ком. ВКП(б)

№ 62 (3585)

СЕГОДНЯ В НОМЕРЕ!

СЕРГЕЙ А. АРЦИНСКИЙ. Демонстрационный полет Гитлера над порубини Норддорф.

ВАСИЛИЙ СМОЛЕНЦОВ. Турьмы переполнены революционными рабочими.

ПРЕДПОСЛАВЛЕНИЕ. Иностранцы под угрозой.

Пятидневник проверки готовности к севу.

Вчера и вчера вышедший из печати «Пятидневник проверки готовности к севу» является важным документом, который показывает, насколько хорошо подготовлены к севу наши хозяйства. В нем содержится информация о состоянии посевных площадей, о количестве семян и о готовности техники. Это очень важно для того, чтобы наши хозяйства могли успешно справиться с предстоящим сезоном.

Беспорядочное отсутствие германской горгуловщины перед лицом фактов.

Ван-дер-Любе заявляет, что он не является коммунистом. Однако факты говорят о другом. Германские горгуловцы продолжают действовать в нашей стране, несмотря на то, что они были объявлены вне закона. Это является серьезным нарушением международного права и требует немедленного вмешательства со стороны международного сообщества.

Шуты на троне.

Вопросы, связанные с деятельностью иностранных корреспондентов в нашей стране, являются очень острыми. Многие из них ведут себя как шуты на троне, не считаясь с законами и традициями нашей страны. Это вызывает недовольство населения и требует принятия жестких мер по их выдворению.

Вопросы, связанные с деятельностью иностранных корреспондентов в нашей стране, являются очень острыми. Многие из них ведут себя как шуты на троне, не считаясь с законами и традициями нашей страны. Это вызывает недовольство населения и требует принятия жестких мер по их выдворению.

Иностранные корреспонденты под угрозой.

Предостерегают демонстрационный полет Гитлера над порубини Норддорф. Иностранные корреспонденты, находясь в нашей стране, должны быть готовы к тому, что их могут выдворить в любой момент. Это связано с тем, что их деятельность рассматривается как шпионская и вредная для интересов нашей страны.

Следы поджигателя ведут в Потсдам.

Тяжелые попутки власти опровергают разоблачение иностранной печати. Несмотря на то, что иностранная печать разоблачила деятельность поджигателя, власти продолжают делать вид, что ничего не произошло. Это является серьезным нарушением правды и требует немедленного разбирательства.

Вопросы, связанные с деятельностью иностранных корреспондентов в нашей стране, являются очень острыми. Многие из них ведут себя как шуты на троне, не считаясь с законами и традициями нашей страны. Это вызывает недовольство населения и требует принятия жестких мер по их выдворению.

Турьмы переполнены революционными рабочими.

Возмущенные массы дают отпор нападкам инквизицкам. Рабочие, находясь в тюрьмах, продолжают бороться за свои права и свободу. Их возмущение вызывает уважение и поддержку со стороны всего трудового населения. Это является примером мужества и стойкости в борьбе за справедливость.

Следы поджигателя ведут в Потсдам.

Тяжелые попутки власти опровергают разоблачение иностранной печати. Несмотря на то, что иностранная печать разоблачила деятельность поджигателя, власти продолжают делать вид, что ничего не произошло. Это является серьезным нарушением правды и требует немедленного разбирательства.

Вопросы, связанные с деятельностью иностранных корреспондентов в нашей стране, являются очень острыми. Многие из них ведут себя как шуты на троне, не считаясь с законами и традициями нашей страны. Это вызывает недовольство населения и требует принятия жестких мер по их выдворению.

Турьмы переполнены революционными рабочими.

Возмущенные массы дают отпор нападкам инквизицкам. Рабочие, находясь в тюрьмах, продолжают бороться за свои права и свободу. Их возмущение вызывает уважение и поддержку со стороны всего трудового населения. Это является примером мужества и стойкости в борьбе за справедливость.

Следы поджигателя ведут в Потсдам.

Тяжелые попутки власти опровергают разоблачение иностранной печати. Несмотря на то, что иностранная печать разоблачила деятельность поджигателя, власти продолжают делать вид, что ничего не произошло. Это является серьезным нарушением правды и требует немедленного разбирательства.

Вопросы, связанные с деятельностью иностранных корреспондентов в нашей стране, являются очень острыми. Многие из них ведут себя как шуты на троне, не считаясь с законами и традициями нашей страны. Это вызывает недовольство населения и требует принятия жестких мер по их выдворению.

Турьмы переполнены революционными рабочими.

Возмущенные массы дают отпор нападкам инквизицкам. Рабочие, находясь в тюрьмах, продолжают бороться за свои права и свободу. Их возмущение вызывает уважение и поддержку со стороны всего трудового населения. Это является примером мужества и стойкости в борьбе за справедливость.

Следы поджигателя ведут в Потсдам.

Тяжелые попутки власти опровергают разоблачение иностранной печати. Несмотря на то, что иностранная печать разоблачила деятельность поджигателя, власти продолжают делать вид, что ничего не произошло. Это является серьезным нарушением правды и требует немедленного разбирательства.

Вопросы, связанные с деятельностью иностранных корреспондентов в нашей стране, являются очень острыми. Многие из них ведут себя как шуты на троне, не считаясь с законами и традициями нашей страны. Это вызывает недовольство населения и требует принятия жестких мер по их выдворению.

Турьмы переполнены революционными рабочими.

Возмущенные массы дают отпор нападкам инквизицкам. Рабочие, находясь в тюрьмах, продолжают бороться за свои права и свободу. Их возмущение вызывает уважение и поддержку со стороны всего трудового населения. Это является примером мужества и стойкости в борьбе за справедливость.

Следы поджигателя ведут в Потсдам.

Тяжелые попутки власти опровергают разоблачение иностранной печати. Несмотря на то, что иностранная печать разоблачила деятельность поджигателя, власти продолжают делать вид, что ничего не произошло. Это является серьезным нарушением правды и требует немедленного разбирательства.

Додаток 46 «Лицо беснующейся реакции» худ. Дени 1933 р

Джерело: Правда. 1933. № 60. 2 марта. С.1

Додаток 47 «Фашистский поджигатель рейхстага и войны» худ. Кукринікса. 1935 р.

Джерело: Правда. 1935. № 263. 23 сентября. С.5

Додаток 48 «1001 ночь» Иллюстрации к речи лейпцигского прокурора»

Худ. К. Ротов 1933 р.

1. Глубоко затянувшись, прокурор начал свои «арабские сказки».

2. ...Доказано, что Ван-дер-Люббе коммунист...

3. ...Не подлежит сомнению, что поджог был произведен по прямому приказу Коминтерна...

4. ...Пожар должен был послужить сигналом к восстанию.

5. Финал прокурорских сказок.

Джерело: Правда. 1933. № 344. 15 декабря. С.5

Додаток 49 «ДИМИТРОВ (Герингу): – Вы боитесь моих вопросов, господин Геринг!»

ДИМИТРОВ (Герингу): — Вы боитесь моих вопросов, господин Геринг!

Джерело: Правда. 1933. № 342. 13 декабря. С.1

Додаток 50 Димитров з обвинувальною промовою проти «фашистських» підпалювачів Рейхстагу

Джерело: Правда. 1933. № 349. 20 декабря. С.4.

Додаток 51 Рабочая демонстрация перед германским консульством в Нью-Йорке с требованием освобождения тов. Тельмана. Снимок из газеты «Нью-Йорк Таймс»

большая демонстрация перед германским консульством в Нью-Йорке с требованием освобождения тов. Тельмана. (Снимок из газеты «Нью-Йорк таймс»).

За освобождение Тельмана.

Джерело: Правда. 1934. № 194. 16 июля. С.5

Додаток 52 «Предварительные итоги германских выборов»

Предварительные итоги германских выборов.

ВЫБОРЫ ПОД ДУЛАМИ ФАШИСТСКИХ РЕВОЛЬВЕРОВ.

4.800.000 трудящихся под знаменами героической германской компартии.

(От нашего специального корреспондента).

РЕЗУЛЬТАТЫ ВЫБОРОВ В РЕЙХСТАГ.

БЕРЛИН, 6 марта (3 ч. 15 м.). По предварительным данным, результаты выборов в германский рейхстаг рисуются в следующем виде:
К трем часам было подсчитано свыше 39 млн. голосов. По отдельным партиям голоса распределяются:

ПАРТИЯ	6 ноября 1932 года.			6 ноября 1932 года.		
	Кол-во голосов (в млн.)	Проц.	Миллионы.	Кол-во голосов (в млн.)	Проц.	Миллионы.
КОММУНИСТЫ	4,8	12,6	81	5,9	17,0	100
СОЦ.-ДЕМ.	7,0	17,9	118	7,2	20,7	121
НАЦ.-СОЦИАЛ.	17,3	44,0	288	11,7	33,1	195
«ЧЕРНО-БЕЛО-КРАСНЫЙ БОЕВОЙ БЛОК» (националисты, «Стальной шлем» и др.).	3,1	8,0	52	3,0	8,0	52
ЦЕНТР	4,3	10,9	70	4,2	11,9	69
БАВАРСКАЯ НАРОДН. ПАРТИЯ.	1,2	3,0	21	1,0	3,1	19

ВЫБОРЫ В ПРУССКИЙ ЛАНДАГ.

БЕРЛИН, 6 марта. Одновременно с выборами в рейхстаг происходили выборы в прусский ландтаг. Результаты выборов следующие: всего голосовало 20,2 млн. избирателей.

ПАРТИЯ	Кол-во голосов (в млн.)	Проц.	Миллионы
КОММУНИСТЫ	2,6	12,7	58
СОЦ.-ДЕМ.	3,4	16,0	70
НАЦ.-СОЦИАЛИСТЫ	8,1	43,6	121
«ЧЕРНО-БЕЛО-КРАСНЫЙ БОЕВОЙ БЛОК» (националисты, «Стальной шлем» и др.).	1,8	8,7	39
ЦЕНТР	3,2	15,8	66

Джерело: Правда. 1933. № 64. 6 марта. С.1

Додаток 53 «Коричневая рубашка» худ. Гр. Розе 1933

Джерело: Правда. 1933. № 83. 25 марта. С.1

Додаток 54 «Командировка с новой службы» худ. Ю. Ганф. 1933

Социал-демократу Лебе (бывшему председателю рейхстага) после вчерашней беседы с Гитлером поручено ведение плановой борьбы за границей против сообщений о терроре в Германии.

Рис. Ю. ГАНФА.

Командировка с новой службы.

Джерело: Правда. 1933. № 87. 29 марта. С.1

Додаток 55 «И национал-социалисты отпраздновали 1 мая:» Худ. Е. Ман
1933 р.

Джерело: Правда. 1933. № 121. 2 мая. С.4

Додаток 56 «Расстрелян при попытке к бегству» Рис. Из «Роте хельфер», органа МОНР Швейцарии

Джерело: 1933. № 124. 7 мая. С.4.

Додаток 57 Безробітня інтелігенція на вулицях Берліна.

Берлінський професор МЕЛЬЦ продает почтові отирьсти на улицах Берліна.

На улицах Берліна, у роскошных, переполненных витрин, днями стоят безработные с надписями на спине: «Готовы на любую работу». Это—интеллигенция.

Джерело: Правда. 1933. № 307. 6 ноября С.3

Додаток 58 «Безработные у биржи труда в Берлине»

Джерело: Правда. 1934. № 134. 17 мая. С.5

Додаток 59 «Под гнетом капитала и фашизма» Худ. Фр. Эллиса

Джерело: Правда. 1935. № 66. 8 марта. С.4

По сообщениям из Берлина, в скором времени будут
изданы новые законы о преследовании евреев.

(Из газет).

КУКРЫНИКСЫ-58.

Погромщик на законном основании.

Рисунок художников КУКРЫНИКСЫ.

Джерело: Правда. 1938. № 321. 21 ноября. С.5